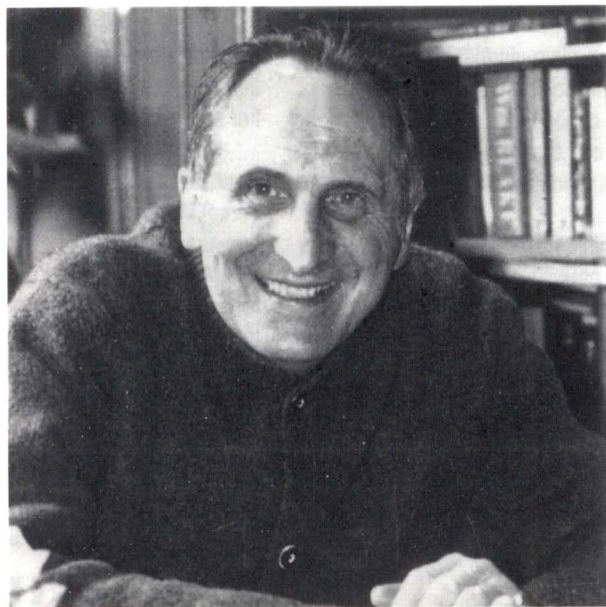

MAI ÍRÓK ÉS GONDOLKODÓK/6

P. EMMANUEL ÖNMAGÁRÓL

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT

EMMANUEL ÖNMAGÁRÓL

„MAI ÍRÓK ÉS GONDOLKODÓK”

Sorozatszerkesztő: Szabó Ferenc S. J.

1.

Mauriac önmagáról (Róma, 1987)

2.

Marcel önmagáról (Róma, 1988)

3.

Hans Urs von Balthasar (Róma, 1989)

4.

F. Varillon önmagáról (Róma, 1990)

5.

R. Schneider önmagáról (Budapest, 1994)

6.

Emmanuel önmagáról (Budapest, 1995)

EMMANUEL ÖNMAGÁRÓL

Összeállította, fordította és a bevezetőt írta:

Szabó Ferenc S. J.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
az Apostoli Szentszék Könyvkiadója
Budapest

Lektorálta:
Vidor Miklós

A fedőlapot tervezte:
Szokoly György (Róma)

ISBN 963 360 791 4

© Szabó Ferenc

Szent István Társulat
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1.
Felelős kiadó: Dr. Ákos Géza igazgató
Felelős szerkesztő: Farkas Olivér
Művészeti vezető: Stefán George
Készült: 5,9 A/5 ív terjedelemben

Előszó

Folytatjuk a P. Szabó Ferenc S. J. által szerkesztett „Mai írók és gondolkodók” című sorozatot. A jelen 6. kötet a francia Pierre Emmanuel (1916–1984) mutatja be vallomásai és költeményei tükrében. Emmanuel (aki Pilinszky barátja volt), korunk nagy istenkeresőinek sorába tartozik: Péguy, Claudel, Mauriac katolikus világszemléletével rokon világra nyitnak rá az itt közölt szemelvények.

Emmanuel, aki átküzdötte magát az ateizmus telén, így vallott *Az emberi arc* című kötetében (1965-ben): „Biztos vagyok abban, hogy a hit a világ tavaszát jelenti, amint az ateizmus a telet. Ám a tél méhében hordozza mindig a tavaszt; januárban már rügyeznek a mandulafák. Csaknem egy fél évszázadon át télben éltem, de mindig éreztem, hogy mozgolódik a tavasz, és egyre fokozódott bennem a vágy, hogy hirdessem a tavasz jöttét. Mert a tavasz hirdetése is hivatás. Törekvésem nem más, mint újrakezdeni, most, a hitetlenség korában, a visszatérést, az éltető felemelkedést a Transzcendenshez.”

Emmanuel programja ma magyar földön is időszerű.

A Kiadó

Pierre Emmanuel

Az ember és a költő

Pierre Emmanuel költő, a Francia Akadémia tagja, tíz évvel ezelőtt 1984. szeptember 22-én hunyt el Párizsban. Gyógyíthatatlan betegség vitte el 68 éves korában. Végakarata szerint temetésén csak felesége és családja vett részt. Tisztelői és barátai szeptember 29-én az érte bemutatott szentmisén találkoztak a Saint Séverin-templomban.

Halála előtt pár nappal jelent meg utolsó „nagy műve” (*Le grand oeuvre*), amelyben még egyszer összefoglalta költői világszemléletét: negyven könyve (versek, esszék) tematikája visszatér ebben a kozmológiában vagy világgenezisben – az 1951-es *Babel*-tól *A férfi és a nő könyve* című trilógiáig (1978–1980). Emmanuel talán a francia költészet legnagyobb mítoszteremtője volt; metafizikai költő a javából. A lét alapkérdései, továbbá a férfi és a nő kapcsolata kínozták: a nagy vallások mítoszait és a Bibliában található összimbólumokat szabadította fel, ezekkel fejezte ki személyes vívódásait – jákobi küzdelmét a megnevezhetetlen Istennel –, és korunk legidősebb problémáit. Életművében az ágostoni történelemteológiát is fellelhetjük; a két szeretet két „várost” épít, és a kettő engesztelhetetlen harcot vív egymással: Isten szeretete az ember megalkodásáig – az ember önszeretete Isten megvetéséig.

***

Qui est cet homme? (Ki ez az ember?) címen írta meg 1947-ben első önéletrajzát; ebben feltárta gyermekkorát és költővé „alakulását”. Igazi neve Noël Mathieu. A Pau melletti Ganban született 1916. május 3-án. Amikor megírta első jelentősebb költeményét (*Krisztus a sírban*), Pierre Emmanuel névvel jelezte: ez lett költői neve. Gyermek- és fiatalkorának színhelye

Lyon. Szüleit úgyszólván nem ismerte, mert kivándoroltak Amerikába, és neveltetését apai nagybátyjára bízták. Igaz, háromtól hatéves koráig velük volt Amerikában, de ezekre az évekre nem emlékszik. Anyja búskomorságba esett, majd elborult az elméje. Apjával később „megismerkedett” Franciaországban, de ez a késői találkozás nem pótolhatta hiányzó apaélményét. A lyoni iskolatestvérekről meglehetősen kedvezőtlen emlékeket őrzött; a több, mint „janzenista” nevelés tabuitól megszabadulva szertelenségeknek adta magát. Csak később szorította mederbe anarchikus hajlamait, gondolatát és alakította ki érett keresztény hitét, amely mindvégig küzdelmes maradt.

Kezdetben nem készült költőnek. Matematikai és filozófiai tanulmányokat folytatott, tanári pályára lépett. Döntő befolyással volt rá – 1938-ban – Pierre-Jean Jouve, a költő. Előtte Gide-ért, a *Földi táplálékok* írójáért lelkesedett, meg Paul Valéry tiszta költészetéért. Később mindkettőt megtagadta. Az igaz felfedezés a *Vérverejték* költőjének univerzuma volt. Ennek bevezetője (*Tudattalan, lelkiesség, katasztrófa*) olyan világot tárt fel előtte, amelyben önmagára ismert. Leszállt a tudattalan poklába, az őskáoszba, ahol a libido, a büntudat, az elveszett paradicsom emléke, az embert mozgató élő és romboló erők kavarnak. Megélte azt, hogy az embert a káosz méhe hordja, onnan kell megszületnie az öntudatnak, hogy rendet teremtsen és értelmet adjon a létnek. *Vérverejték* a szellem Golgotája volt számára. Egyben – Jouve hatására – megértette azt is, hogy az ösztönök anarchiája nem lehet a szabadság szinonímája. Már korábban Pascallal barátkozott; a *Gondolatok* olvasása rádöbentette az ember nyomorára és nagyságára. A nyomor, a bűn megismerése csak fokozta benne a szabadulás vágyát.

És mivel Jouve tudatosan a nagy keresztény hagyományba illeszkedett költészetével, abba, amelynek tengelye az Üdvözítő keresztje, „itt felismertem, transzponálva alapvető elmélkedéseim irányát; mert a Megváltás misztériuma mindig fogva tar-

tott. Itt, a *Vérverejték*ben ez a misztérium még nem hagyta el az embert: az üdvösség az emberi vérizzadás révén valósult meg – a felemelkedés az áldozat által – úgy, hogy egyik ember felajánlotta magát a másiknak. Kétségkívül Krisztus maradt a központ, de csak mint kép: mint abszolút mítosz, nem mint megváltó jelenlét. De a transzcendens ég már mélyült a végtelenig a világ felett: a költő (Jouve) már megsejtette, anélkül, hogy meg tudta volna énekelni a fájdalmas ellentmondást, a csodálatos kiengesztelődést, amelyet tizenöt évvel később így foglalt össze:

*A művészet, mely Istenről beszél csak az emberről nyög,
és a művészet, mely embert mond, csak Isten után sóvárog."*

És Pierre Emmanuel (önéletrajzában) még hozzáfűzi: „Igen, a haldokló Szarvas, a »bűneim minden táján« haldokló Krisztus már hívott, hogy a művészet útjain megtaláljam az elveszett Isten nyomát, akinek tekintete, úgy tűnt fel, kialudt, amikor láttam, hogy benne csak a saját képmásomat szerettem."

Természetesen, Emmanuel túlhaladt később Jouve-on: „egy hatást igazában csak akkor mérhetünk le, ha már egyszer integráltuk és túlhaladtunk rajta". Mindenesetre, maga hangsúlyozza önéletrajzában: „Azok, akik esetleg el akarják mélyíteni művemet, felfedezik, hogy a fizikai befolyás átváltozott választott rokonsággá, és hogy útjaink, eszközeink többé már nem ugyanazok, ha egyáltalán valaha is azonosak voltak. De nem tudom elképzelni, mi is lett volna művem Jouve nélkül; egyáltalán, nélküle költészetben fejeztem volna-e ki magamat?"

Pierre Emmanuel először Jouve révén ismerkedett meg a lélekelemzéssel. Később Freud felfedezését, és másokét is (Jungét), bőven kamatoztatta költészetében. Átélt a háború alatti ellenállást: 1941-ben írt és 1942-ben közzétett Orpheusz sírja c. verskötetete már mint keresztény költőt és ellenállót ismertette meg; a háború után egyre meredekebben ível felfelé

költői-írói pályája. Olyan művészként jelentkezik, aki „minden szót a maga teljességében vesz: életét a szavakba és a szavakat életébe helyezi”. Elkötelezett keresztény; a totalitárius rendszerek leleplezője, az emberi jogok védelmezője, mint újságíró és a mass media vezető személyisége. 1968-ban a Francia Akadémia tagjai közé fogadta. Következetességét tanúsítja a következő tény is: amikor 1975-ben az Akadémia megválasztotta Félicien Marceau-t, aki Belgiumban a nácik kollaboránsa volt (rádiódásaival), Emmanuel visszautasította az Akadémia ülésén való részvételét. Soha nem tette be többé lábát a Kupola alá (a szabályok szerint továbbra is akadémikus maradt). Még akkor sem (igaz, már beteg volt), amikor jóbarátja, Léopold Senghört beválasztották új tagnak.

***

Emmanuel Charles Péguyről írt nagy tanulmányának ezt a címet adta: „A megtestesült Ige szolgája”. Ebben az írásban önmagáról is sokat vallott, miként Claudelről szóló esszéiben. Ezzel részben meg is jelöltük a szellemi égboltozatot, amely alatt költészete kibontakozott. Hozzá kell vennünk még Baudelaire-t, akiben később ismert önmagára, amint Baudelaire-ről szóló könyve 1982-es új kiadása elején vallotta (*Baudelaire, la femme et Dieu*). Tulajdonképpen ezzel kezdjük költői műve bemutatását, mert itt adja meg a kulcsot e mű értelmezéséhez, főleg *Una*, *Duel*, *L'Autre* címekkel a hetvenes évek végén írt trilógiájához.

Jouve és Baudelaire lényegében a tudatalatti poklába vezette. Baudelaire tanulmányozása a hatvanas évek derekán valóságos „kúrát” jelentett számára, mint maga vallja. Segítségével felfedezte az erotikum és a misztikum, a költői és a vallási kétértelmű kapcsolatát. A női szerepet életében és költészetében jobban megértette, és sikerült rendet teremtenie a szenvedélyek kaotikus világában. Baudelaire-nél tanulmányozta a nőimádatot, és így számot adott magának arról, hogy a nőinek milyen

döntő szerepe van saját létfelfogásában. Baudelaire imádja a nőt, aki csaknem mindig Isten vetélytársa, sőt még ennél is több: a bűnösség érzésének első oka, a Rossz sátáni kétértelműségének magyarázata. Baudelaire számára a nő a másik, helyrehozhatatlanul; a férfi számára nem más, mint tárgy, de abszolút tárgy. „Az abszolút hiány tárgya, valami lehetetlen kultusz tárgya, tehát a kárhozatot jelenti. Ez a költő pszichikai és lelki tapasztalata, – az ő igazsága, ami kétségkívül halálát okozta. Minden erotikus megismerés egyik kulcsát adta így kezünkbe; ki tagadná ezt?”

Majd később, ugyanabban a bevezetőben, Emmanuel így folytatja, Baudelaire-rel együtt önmagát is értelmezve: „A Másik, a Nő egyszerre pokol és paradicsom, kifeszítve a férfit a vágyakozás és az örvény között: közvetítő a léthez, és ugyanakkor a lét megcsonkítója. A Baudelaire-hez hasonló férfiak számára a nőiségnek ez a kétértelmű kísértése (kísértetjárása) a pszichózis szülője; ez élteti, mert állandóan halálra adja őket, szemfényvesztéstől szemfényvesztésig űzve, állandóan saját hiányuk szomjától, a folyton fokozódó szomjúságtól gyötörve.”

Pierre Emmanuel a nemek kettősségének, kimondhatatlan és helyrehozhatatlan kettősségének titkát kutatja egészen a szellem legmélyéig, az őскеzdetek mítoszaitól a jungi lélektanig (Animus és Anima), a vallások és a filozófiák segítségével, felszabadítva saját élményvilágának szimbólumait. Költészetének jó része szimbólum- és mítoszteremtés; az őseredeti és a végső Egy keresése, Érosz és Thanatosz égisze alatt. Újra akar születni – önmagától, úgy, hogy integrálja másik énjét, az Animát. Úgy véli, lehetséges ez a lelki újjászületés: a benne levő örök létnek egyszerre apja és anyja lehet. Ez a vajúdás mérhetetlen szenvedést jelent. Poklot is, hiszen önmaga bűvös köréből nem tud kiszabadulni. Megéli az űrt, az örvényt, a saját semmiségét. De a pokolból kiszabadítja az igazi Másik, amikor valóban megnyílik előtte: a szeretetben rányit a Szeretetre. Ezt a ge-nezist énekli már említett trilógiájában, de már korábban a

Sophiá-ban (1973) és a *Tu*-ben (1978) is. Ezekben a kötetekben, miként már a *Bábel*ben (1915) és *Jákobban* (1970), a Biblia mítoszvilágát aknázza ki. Mítoszt mondunk, mert Emmanuelt költészetének ezen a síkján nem a kinyilatkoztatott hit vezérli. Tételei hite inkább esszéiben, cikkeiben, előadásaiban fejeződik ki.

***

Barth és Kierkegaard (és mindig Pascal), továbbá J. Monchanin abbé és L. Massignon, de Simone Weil is (mint Pilinszkynek) segítettek neki abban, hogy tisztázza világnézetét és keresztény hitét. Mítosztalanította a pszichoanalízist és a bűntudatot; felismerte, hogy a szabadulás útja az, ha Isten előtt bűnösnek valljuk magunkat: „Bűnös vagyok, vagyis felismerem magam a Te fényedben, amelynek ez a felismerés egyik sugara. A bevallás a kegyelem megállapítása: éjszakámban Te megadod, hogy megsejtssem e fényt, és magamon érezzem sugarát. Bűnös vagyok: üdvözlöm, hívom fényedet azokon a pontokon is, ahol megkeményítem ellene sötétségemet... Mihelyt bevallom bűnömet Neked, Rólad is vallok: a te ragyogásod és az én sötétségem közötti aránytalanság a fájdalom kiáltásában és az öröm villámfényében nyilatkozik meg – egyszerre, elválaszthatatlanul. A szív legmélyebb imája, a legcsupaszabb és legegyszerűbb többes számú könyörgésben fejeződik ki: Uram, irgalmazz nekünk! És e kiáltás egész ereje egyetlen szóba, a megszólításba sűrűsödik: Uram!”

Emmanuel fokozatosan fedezte fel elvakultságát. A kommunizmus kísértését legyőzve ateizmusa tovább tartott: nem akart elfogadni más Istent, mint akit ő adott saját magának; visszautasította Istent, aki önmagát adta irgalmában, s felajánlotta az üdvösséget. Visszautasította a másikat és a Másikat. Amikor megnyílt szeme, jobban látta korábbi elvakultságát: szemén a hályog Isten napjától keletkezett. Megértette, hogy az Isten előtti mindennapi megalázkodás az egyetlen kifürkészhetet-

len nagyság: „az isteni Szegénység, amelyet megosztasz azokkal, akik szeretnek Téged. A legnagyobb emberi művek és az egyetlen szeretetből fakadó önátadás közötti aránytalanságnak, amikor ezt tudatosítottuk, meg kellene változtatnia egész gondolkodásmódunkat és fel kellene forgatnia értékrendünket, elsősorban a művészetben. Elsősorban: mert a művészet mozgatója a Te Szereteted fénye, amely a szívünk mélyéig szüremkedik, és teljesen megváltoztatja kapcsolatainkat. Az a művészet, amely már nem »megkaparintja« a Te fényedet, hanem attól »elkapatja« magát, vagyis annak foglya lesz, nem úgy lopja el többé az égi tüzet, hogy az árnyak harcát lelkesítse, hanem azt *megkapja*, hogy kibetűzze Arcodat, amely bennünk az éjszából kibontakozik.”

Emmanuel felfedezi a Közvetítőt is, a megtestesült Igét: „Isten emberré lesz, és így beoltja az egész emberi fát: Istenben *vagyunk*, és nem lehetünk másképpen. Nem mi élünk, hanem az Istenember él bennünk e beoltódás által. Csak ez az alternatíva marad: vagy Isten holt fája leszünk, vagy isteni gyümölcsöket érlelünk...”

A költő reflexiója imában folytatódik:

„Hiszek Benned. Sohasem szakítottam el gondolatomat misztériumodtól, amely tovább működik bennem, és – minden látszat ellenére – életemet a Kereszt előtti hódolattá teszi. Amikor megkísérlem pontosan kifejezni ezt a hitet, amely inkább megragad engem, semmint én karolom át, és amelyet művem nagy részében kifejeztem, a Getszemáni kertben találom magam, keresve Arcodat. Jóllehet hiányzik szeretetem, azt mondhatom, hogy sohase szüntem meg szeretni Téged, még akkor sem, amikor csak mint költő gondoltam Rád. Milyen heves képzelőerővel kutattam akkor vonásaidat, én, aki oly kevésbé vagyok könyveimen kívül keresztény! Oly kevésbé keresztény? Szavaim állandó hatóereje révén teljesen áthatottál: Te voltál titkos vendégem, még gyalázatos helyeimen is. Kereszténynek lenni ezt is jelenti: beszennyezni magunkban a

Szent Arcot, aztán lemosni azt a szégyen könnyeivel. Talán hosszú ideig költészetem volt kölcsönös kapcsolatunk lényege: úgy gondoskodtál rólam, hogy meghagytad művészetem szabadságát, tehát hogy a magam módján lassan valósítsam meg a szimbólum rejtett részét, hogy a láthatatlan felé elmélyítsem azt a »valót«, amelyben képtelenség élni Nélküled. Ma megkísérlem megközelíteni misztériumodat; – többé nem pusztán a képek, hanem olyan gondolat révén, amely megragadta értelmemet, jöllehet tartalma (tárgya) megragadhatatlan marad számomra.” (*La face humaine*, 230.)

Még számos ilyen szép vallomást idézhetnénk a *La face humaine*-ből, ahol Emmanuel összegezte hitét, jákobi küzdelmét Istennel. (Lásd válogatásunkat.) Elfogadta Isten bocsánatát, kegyelmét. „Bármint legyen is, elfogadtam a bocsánatot. Új élet kezdődik. Ez teljesen ellentéte az álmodott életnek. Szigorú nyugalom. A kívülről jövő hideg levegő megragad. Kiléptem önmagamból: szemközt állok. Mindenütt a Jelenlét, és ezen kívül semmi más: az egyedüllét rettenetes pillanata. Nincs több lendületem, nincs több erőm: legyőztem és meggyőződtem (*je suis vaincu, convaincu*). Megnyílik a mindennapok határtalan sora... A dolgos valóság: de Isten műve, és ebben részem van. A legkisebb gondolatok és tettek is, ha kellő figyelmet fordítok rájuk, kimondhatatlan erőt közölnek: minden Ajándék. Megállok a síkság szélén és körültekintek a kerek láthatáron. Nagyon réginek és megalapozottnak érzem magam. Én, az ember. Ezen a lapos és biztos talajon megkezdődik az új élet, minden nap feladata.” (*La face humaine*, 239.)

Pierre Emmanuel a tavaszt hirdeti az ateizmus telében: „...Csaknem fél évszázadon át télben éltem; de folyton éreztem a tavasz mozgolódását és azt az egyre fokozódó vágyat, hogy jövetelét hirdessem. Mert ennek hirdetése is hivatás: az ember részvétele a közös teremtető Aktusban...”

***

Una, Duel, L'Autre trilógiájának közös címe: *A férfi és a nő könyve*. Az 1980-ban megjelent 3. rész (*L'Autre* = A másik) bevezetőjében többek között így vall az *Orpheusz sírja* költője: „A szerző élete: Euridiké, Éva. A nő mindig elmenekül tőle. Vagy talán a szerelmet akarja megérteni egyre messzebb az abszolút felé? Egyszer Orpheusz, másszor a kígyó: sohasem Ádám, az egyszerű férfi, aki egyetlen nővel foglalkozik, nem pedig a nőivel. Láthatjuk, miben érzi magát bűnösnek a szerző: e nagy álom miatt, amelyet öntudatlanul hajszol élete minden napjain át. A férfi és a női elemi képességeinek álma; és a szerelemé, amely a kettő misztikus ölekezése; mindegyik beleolvad a másikba. Ebben a trilógiában minden az igazi vagy képzelt férfi és nő között történik: de ami így a szellemmel végbemegy, egészen más természetű. Úgy látszik, valami archaikus tapasztalat ébredt fel benne, nem minden veszély nélkül. Vajon az Óselvétől elszakított szerelem radikális felmagasztalásáról van-e szó és a szakadás miatt bekövetkezett bukás gyötrelméről? A szeretők kozmikus szenvedélye között –, akik *egyek* akarnak lenni, hogy helyettesítsék az *Egyet* –, és a megosztott, befejezetlen szerelem között –, amelyet az emberpár a bukás után megélt –, ott van-e valami katasztrófa villámfénye, amelynek emlékezete fajunkban feneketlen volna? E *feneketlen* a szerző úgy éli meg, mint saját szakadékát és ugyanakkor lényegét. Itt lakozik az ember másik természete, a *kígyó*, az abszolútum visszaautasítója: az erotizmus sátáni lelkiség. Innen van a költő eredendő kétértelműsége, mert számára az emberi szerelem egyszerre az isteni szeretet szimbóluma és annak felfordított képé: az olthatatlan szomj, amelyet az elcsábított csábító megérez Évánál...”

Emmanuel hangsúlyozza, hogy a férfi-női kettősség az ő alapélménye (Animus-Anima bonyolult kapcsolata is idetartozik, amint később megmagyarázza). Ez nem a lét *teljes* tapasztalata, de számára ennek teljessége csak a férfi „nőért-lenni” élményén keresztül lehetséges. „*Animus* és *Anima* gyötri egyiket

a másikonban (a férfiban a nőit és a nőben a férfi-elemet), egyiket a másik által és a másik ellen, valami begöngyölődő ciklikus rendszer belsejében, amely önmagát falja fel ott, ahol hiányzik egy transzcendens alak – Atya, Teremtő –, hogy megtörmé ennek az örök visszatérésnek bűvöletét, visszavezetve egyszerre a halálhoz és az anyaölhöz. Amennyire a férfinak sikerül magában kialakítania az Atya képét, és vele az őt tisztelő fiú viszonyába lépni – ellensúlyozva az örvénylő Anya, a szakrális női iránti tiszteletet –, olyan mértékben szabadul ki a nő bűvöletéből és őt is megszabadítja a magától...”

Pierre Emmanuel erről vall a trilógiában. De már 1973-ban a *Sophia* nagy záróköltményében (*Rosace = Rózsablak*) mindent összefoglalt. *Sophia*: „a csíra kezdettől fogva”, „Isten belső égboltja”, az anyaméh, a Női, a történelem előtti kultuszok Nagy Anyája; de ugyanakkor az ószövegségi bölcsesség-irodalom megszemélyesített Bölcsessége, amely a teremtésnél Istennel játszadozott (az egyház Máriára is alkalmazza), Isten jelenléte és energiája, dicsősége, teremtő Lelke... Az orosz ortodox teológusok kifejtették ezt a század elején (pl. Szergej Bulgakov szerint ez a Bölcsesség „a Szeretet Szeretete”, az a lendület, amely Istent a világ felé, a világot Isten felé viszi...). Jung is foglalkozott az eszmével, igyekezett a bibliai hagyományt megnyitni az ázsiai lelkiség felé. Emmanuel mindezt tanulmányozta és költészetében – utoljára a *Le Grand Oeuvre*-ben, e gigantikus kozmogenezisben – ki is fejezte.

Az említett *Rózsablak*ban vallja:

Bölcsesség!
Téged kerestelek minden nőben
Mindegyikben Téged kerestelek
De a nők nem értettek meg
S a férfiaknak ez a nőző férfi vagyok
Csupán néhány pap
Sejtette meg...

...Mielőtt tudtam volna hogy létezik Atya
Szerettelek Sophia
Megtanítottad mi az ember
Ki miatt mindig kétségbeestem
Önmagát teremti-rombolja le
A te mosolyodban...

Emmanuel idővel felfedezi – az 1965-ös *La face humaine*-ben vallja be –, hogy amikor leszállt a tudatalatti poklába és ott az emberiség ősmítoszait kereste, részben mesterségesen szította saját fájdalmát, tudatosan növelte a káoszt és a bűntudatot. A psziché pantheonját bálványokkal népesítette be; ikermását meghurcolta, de gyötrődésében nem talált szabadulást. Bűnös nárcizmus volt a pokoli kör.

Az *Una* 54. énekében így fejezi ki belső gyötrődését:

*Te kihez esengek létezel számomra?
Te oly valós női! te vagy – avagy én magam –
Ki ezt az egyetlen én által kitalált szerepet játszod
Kiről játszva azt képzelem hogy az árnyékom?
Még ha játék is csupán milyen kegyetlen*

*Bár nem érintlek s nem érintesz engem
Még ha magam játszom is a két szerepben
Még ha hasztalan várod is e játék végét
Jelen vagy a színház közepén hol folytatom
Magamban ki énem rejtett álarca vagyok
A kínos párbeszédet másoddal mely bennem
A hasztalan vágyott szerelem származéka.*

Végül a „párbaj” elcsitul, amikor az „én” és a „te” az igazi szerelemben „mi” lesz. Amikor a Narcissusként magát szerető kilép önmagából. Nem tűnik el az én és a te, hiszen az igazi szeretet differenciál. Az egységben megmaradt a gazdagító különbözőség. *Duel* 122. éneke vall erről:

*Emlékszel? hosszan egymást nézve
Megéreztem az örök pillanatban
Lelkemet amint szemed színére
Felszállt mélyedből remegve
Szemérmesen mint fű között a forrás
Csak Te meg én voltunk a nagyvilág
Az égbolt íve a mi homlokunk
Tövétől nyílt s egymásnak láthatárt
A mély megismerés mosolya tárt
A másik volt a szép nap ajándéka
Tekintetünk egyetlen izzó fény lett
Megtudtam végre ki vagyok s hogy élek.*

Igazi újjászületés ez. De nem önmagát szüli a költő, hanem a szerelemben, a két személy kölcsönös önátadásában születik újjá és ismeri meg önmagát is, a másikat is: *Connaissance* = *co-naissance*, megismerés = együtt-születés; Claudel szójátékát megfordítva is alkalmazhatjuk.

Vége a rossz álomnak. A költő kiér a napfényre. Meghal a semmi számára és megszületik az egyetlen Élőnek. Mert a szeretett Te-ben felfedezi az Abszolútot, a Teremtőt, a Szeretetet, amely – mint Emmanuel mondja valahol Dantét idézve: „mozgat Napot és minden csillagot”.

***

Albert Béguin találóan jellemezte Emmanuelt: „Számára a nyelv veszélyes és szabadító eszköz: általa a tudat meghódítja a történelmet és átalakítja azt, megragadja a rosszat és ellentétét, előre jelzi a jövőt és arra kényszeríti, hogy elbűvölő kényszerként hasson ránk.” Vagyis a költő Pierre Emmanuel egyszerre antik vátesz és bibliai próféta. Teremtő szellem; újraéli és alkotja szimbólumaival és mítoszaival a világ kozmikus genezisést, a tudat megjelenéséig és Abszolútum-kereséséig. Áradó retori-

ka és hermetikus tömörség jellemzi egyszerre. Retorikájának mentsége, hogy az írás szükségszerűség számára. „Az *Evangéliumos-könyv* szerzője átment az Isten halálának élményén, hogy végül rátaláljon a misztériumra, az egyazon Isten haragjára és irgalmára. Költői műve a szavak végeláthatatlan kavargó körmenete az égő csipkebokor felé. Azok, akik szemére vetik özönlő szóbőségét, legalább ismerjék el, hogy szükségszerűségből írt: lángoló retorikája tanúskodik erről” (Hubert Juin).

A fiatal költő kétségbe vonta az ember megjelenésének értelmét és a teremtmények továbbélését a háború pusztította földrészen, az abszolút rossz uralma alatt:

*Mily szörnyű kínban fogant e vajúdo világ?
és a fény micsoda öntépő szenvedélye
gyúrta gyémánttá kőkemény sűrűségét
mit felfal a behemót örök Éjszaka?*

De Bábel (1951) prófétája már messze lát, a megújulást sejteti:

*Bábel halomba tornyozhatja meddő álmait
S a zajból tömböket hasíthat rettegése ellen,
Végigrakhatja rabszolgákkal lépcsőit rákényszerítve
Őket, hogy lábához lerogyva zengjék magasságát,
Árnyéka lábáig sem ér e nagy hegyeknek,
Melyek megvetésük árnyát vetik Bábelre:
És lám az Örökkévaló ott fenn az idő kilátóján ülve
Hallja amint a falrésekben nő a zsendülő fű
S a vadzab szétfeszíti a hatalmas építményeket!*

Majd a pünkösdi teremtmő Lélek látomásával válaszol a bábéli káoszra:

*Vigasztaló! Te lángba borítod tüzeddel,
Pünkösöd paraszával a föld egyetlen lelkét,*

*Minden ember, kiket az Ige egyesített
Egyetlen templommá, egyetlen üres sírrá,
Egyetlen vázává a Lélek áldozatához.*

Még személyesebben vall az 1970-ben megjelent *Jacob*-ban.
Itt csak a záróversből idézek:

*...Bevezettél engem
A nász sötétjébe.
Téged nem látni: látni Téged
Megvakít fénylő jelenléted.
Csupasz és semmi vagyok
Előtted Kitől csak azt tudom
Hogy semmi és csupasz vagyok.
Azért vagyok csak
hogy kimondjam:
Egyedül Te Vagy.*

(Seul)

Az ember a látható és a láthatatlan határán küszködik Istennel. A bibliai Jákob bármelyikünk: éjszakánkban Istennel birkózunk, hogy kicsikarjuk Tőle nevét, hogy megtaláljuk a lét értelmét. Pierre Emmanuel egész élete és költészete értelemkeresés egyszersmind Isten-keresés. Ezt fejezi ki emberi nyelven, költői teremtésével; de ezt a keresést és rátalálást, majd az újabb keresést a világban jelenlevő Bölcsesség, azaz az Ige, majd a megtestesült Ige jelenléte vezérli. Krisztus az égő Csipkebokor, Emmanuel, a velünk-lakó-Isten. Amikor Istenhez szól, már ezt az Emmanuelt, a köztünk lakó, megtestesült Igét szólongatja:

*...Szavamhoz, amelyet Te adsz
Téríts meg engem: egyedül Te vagy az értelem.
Tedd mind figyelmesebbé nyelvemet.*

*Taníts meg hogyan szóljak Hozzád
Ha magamhoz szólok. Ha máshoz szólok.
Még ha vitába kezdek is Veled
Tiltakozásom legyen dicséret.*

*Hogyan is énekelnék ha nem szállnék Feléd?
Szólhatnék anélkül, hogy Leheleted ünnepelném?
Ünnepi mise bármily parányi párbeszéd
Ahol te töröd meg a csend kenyerét.
A Te Igéd legyen áldott!
Aki minden találkozással
Új Emmauszt terem.*

(Emmausz)

Egészen személyes hitvallás, mintegy a költő lelki útjának összegezése a TU (1978). A *találkozás* című hatalmas költeménye, amely a Názáreti Jézushoz – az Atya Igéjéhez és Mária Fiához – szól; az Igéhez, aki által és akiért minden lett, és aki megtestesülve összefoglalja a teremtettség mindenségét. A néha csak ritmikus prózának ható vers időnkint felszárnnyal: főleg amikor a hitvallás vallomássá izzik. Teilhard de Chardin kozmikus víziója sejlik fel háttérben, de ugyanakkor az öregedő költő kozmogóniája (néhol szinkretista felhangokkal) is belejátszik ebbe a himnuszba.

*...Mert az Ember az ősbukástól
Arcod keresi
A szellem küzd hogy testté legyen
és küzd ellene, hogy azt átalakítsa
A gondolat minél inkább szorítja káoszát
annál inkább felébred a mélységek gyönyörére
Minél hasítóbb a vágy hívása
annál inkább kibomlanak a nagy teremtető körök
Te az Egy az elgondolhatatlan határ felé
megtapasztalod a veled ellentétes megosztottságot*

*Te az Egy Te vagy ez az elgondolhatatlan
egyetlen mágneses pólus:
Az Alfa és az Ómega.*

*Kiválasztod az Embert, ezt a tudatos atomot,
hogy belézárd a világok ciklusait.
A hétköznapi szürkeség legcsekélyebb tette
rögtön az egyetemes harmóniát érinti.
Midőn az én központtá pöffeszkedik, erőtlén,
menekül tőle minden és ő is önmagától
De a Világmindenség az Emberrel egy –
beléfeledkezik és nem meri kimondani: Én
Aki magától semmire sem képes,
mindent megtehet ha Egy az Akarattal.
Mikor ezt mondja: Én
a századokon át visszhangzik tekintélye...*

Pierre Emmanuel hitvallásának és ars poéticájának legtisztább kifejezései Az *emberi arc* című kötetének tanulmányai. (Ebből több részletet közlünk válogatásunkban.) Álljon itt néhány idézet az 1965-ös kötetből.

„A teljes létező, a személy, kimeríthetetlen. A két személy közötti szeretet mindegyikük számára szakadatlan kilépés önmagából a másik felé, saját alapja irányában, a lét magassága-mélysége irányában: vagy legalábbis, amikor a határt elérjük, megszületik a be nem teljesedett követelmény tudata, valami lemérhető hiány. A természetes kapcsolat csődjé szimbolikus jelentést kap, elkötelezve a személyek sorsát annak rejtett vagy még meg nem jelent részében. (...) Teljességünk vagy hiányunk egyaránt felébreszti bennünk az éneklés igényét. (...) A leírás térbeni és egymásutáni, a kinyilatkoztatás viszont mindenütt jelenlevő, örökkévalóságot felvillantó szikra. A megfigyelés önmagában, még ha kimerítő is, nem ragad-

ja meg a valót, amelyet kimerít. Egyedül a látomás ragadja meg ezt a valóságot, amelynek teljességét szimbólumba foglalja. Ezáltal és ebben a minden átkarolja a szellemet: egyetlen lomb rezgése jelentheti az egész tájat. »Sokfajta zaj van a világban«, mondja Claudel, mégis egyedül a fájdalomtól meghasadt szívű szerető hallja a fa csúcsán a szibillikus levél remegését. (...)»

Emmanuel, aki felfedezte a Jelenlétet, a másikat és a Másikat, költészete feladatának a figyelmet, a csendet és a szemlélődést jelöli meg. A költészet imádság lesz: az abszolút Te szólónagatása és párbeszéd az emberekkel. A szeretet kifejezése.

„A költészet, mint az imádság, figyelemaktus. A költő és az imádkozó felkészíti lelkét, tájékozódik – készek, ráirányultak – egy bizonyos csend meghallására. A teremtéshez, mint az imához, bízunk kell a csendben, hinnünk kell neki. Hinni kell, hogy lehetséges a kapcsolat a csend és a csendes (hallgató) ember között. A költő szellemében a kapcsolatnak ez az (utóbbi) oldala alkotja a figyelmes jelenlét tárgyát: a költő a belőle fölhangzó szót nem mint a csend hírnökét ismeri fel, hanem mint a csend konkretizálódását, sűrített lényegét. A költői szó a csend olyan egyedüli foka, amelyre a költő eljuthat. Ez a szó egyben, paradox módon, a csend korlátozása, ellenáll az abszolút csendnek. Az imádkozó ember célja viszont a kapcsolat másik oldala. Az imádság jelenlétet teremt a csendnek, nyitottság a csend iránt. (...) Ha Isten előbb nincs jelen, tehát még az ima első szava előtt, nem tudok imádkozni. Még ha feltételes módon imádkoznék is, Isten keresése, Isten kérdezése létéről: ez már elismerés, mindenesetre ez már Isten üre, hiánya (le creux de Dieu)...”

„Szólni annyi, mint szeretni. Szeretni nemcsak a nyelvet, hanem a szellemet is, amely kifejeződik benne. Minél bensőségesebbé válik a nyelv szeretete, az ember annál érzékenyebbé válik a szellem követelményei iránt. A nyelv szeretete egy bizonyos aszkézishez vezet: ez a csend általi nevelés, a csend

fokozódó íze a szavakban, óceáníz. A szó szeretete = a csend szeretete: a szólás e belső elmélyülésben fokozatosan a hallgatás visszhangja lesz. Lassanként a lélek kezdi megérteni, hogy egyedül a csend szeretet..." (Az emberi arc).

Hozzád kiáltok, Téged hívlak, tudom Vendége.
Felszít némaságod, mikor szólongatlak.
Kitépem tudom, hogy Neved kicsikarjam,
Te, akit mindig megnevezlek, még ha Nem-et mondok is,
Teljesen Távoli, titokzatos Megfoghatatlan.
(Ki ragad meg?)

***

Pierre Emmanuel 1980 májusától haláláig a *France Catholique* című hetilap munkatársa volt. Minden héten megírta krónikáját („*Feuilles volantes*”). Az első két év írásai *L'Arbre et le Vent* címmel könyvalakban is megjelentek (Seuil, 1981). E könyvet olvasva korunk szellemi helyzete röntgenfényben jelenik meg szemünk előtt. Emmanuel mindig lényeglátó, rátapint a bajok gyökerére. Befejezésül a Lélekről szóló írásából idézek. Ez nemcsak a költő személyes vallomása, hanem kor- és kórkép is.

„A Lélek szenved. Nincs többé számára hely ebben a túlszűfolt világban. Magát a szót is száműzték a szótárból. Mivel többé nem nevezik meg, nem is meghatározott. Húszéves korom óta a Lelket keresem: számomra ez a keresés a művészet. Valójában az egyedüli nyelv, amely alkalmas a Lélek megközelítésére, lehetővé teszi, hogy mélyen (à fond = alapvetően) éljen, a költészet. Nagyon korán leszálltam az alvilágba, hogy onnan visszahozzam Euridikét. (Utalás Orpheusz sírja című verseskötetére; ford. megj.) Egész életem ennek az erőfeszítésnek a története: visszahozni a Lelket az élők közé, hogy ne legyenek többé élőhalottak. Elsősorban én, természetesen. Napjainkban a psziché helyettesíti a Lelket. »Pszichikai komplexusokról« beszélnek, és

ennek a kifejezésnek megvan a jelentése. A Lélek valamennyi tudománya közül nekem a pszichoanalízis mondott legtöbbet, főleg Jungé. De pontosan Jung idézi fel a »pszichikai komplexus« mögött egy »láthatatlan személyes valóság« fogalmát, amely »látszólag egy, a miénktől nagyon különböző világban él«. A hivatalos pszichoanalízis, az új-freudi ideológia közömbös e fogalom iránt. Néha mintha látnám, hogy a mai társadalom minden külsőségében valami óriási összeesküvés működik, hogy egyszer s mindenkorra végezzenek a Lélekkel. Mégis, csak egy világ van: a Léleké. Nélküle ez a világ, amelyet a miénknek nevezünk, nem valóságos.” (...)

„A zaj társadalma, decibelek (harsogó hangok) nagy termelője. Megszokott terünk nem más, mint képfalak közé bezárt zaj. Magát a természetet is beszennyezte a zaj. A zaj megöli a belső csendet, lehetetlenné teszi az eszmélődést. Mélységünk, miként a tengereké, alkalmatlanná válik az élet számára. A művészet küzdelem a szennyeződés ellen, erőfeszítés, hogy életet adjon a csendnek. De nem jut el eddig – egyre inkább meggyőződöm róla –, hacsak nem hívja segítségül a Csendet, amely maga az Élet. Az ember csendje Isten Csendjéből merít életet. Sohasem értettem meg, hogy az emberek miért vádolják Isten csendjét. Ha azzal vádolják Istent, hogy hallgat, ez azt jelenti, hogy nem hisznek benne. Isten kifürkészhetetlen Csend. Dicsérnünk kellene ezt a Csendet, mint egyik attribútumát (lényegi tulajdonosságát). Csend – a Lélek forrása. Minden ember számára elérkezik az évad, amikor megérti: az egyetlen Valóság tekintete előtt elhallgat a zaj, amelyet az emberek önmaguknak csapnak, és hogy elérkezett az idő, hogy törekedjék meghallgatni Lelkét.”

***

A szövegválogatásban egyaránt közlünk Emmanuel prózájából és költészetéből. Már tanulmányainak fordítása is meglehetősen nehéz feladat elé állított, hiszen a költő – a szóteremtő zseni –

ezekben az esszéiben is megnyilatkozik. Még nehezebb volt verses műveinek átültetése. Emmanuel szózuhatagainak vagy lávaömléseinek, gazdag szimbolikájának értelmezése még a francia műértőknek is sokszor fejtörést okoz; még nehezebb a magyarra fordítás/értelmezés. Szabad ritmusú verseinél inkább a gondolati töltésre és a képek/szimbólumok szerepére kellett figyelnem; kötött verseinél a ritmusra és rímekre is. (Ez utóbbiak visszaadása nem mindig sikerült; *a tartalmi hűséget fontosabbnak tartottam, mint a költői forma pontos visszaadását.*)

Megjegyzem, hogy Pierre Emmanuel költészetéből ennél sokkal többet fordítottam; e műfordításokat közzétettem *Szavak forrása csend* című kötetemben (Róma, 1985). Ez a kis kötet némileg pótolja a magyar irodalmi élet nagy mulasztását. Az egyik legnagyobb modern francia költő, Pilinszky János és a magyarok barátjának műveiből magyar kiadók szinte semmit sem jelentettek meg, miközben huszadrangú költők és írók fordításait sorra közzéteszik. „Mai írók és gondolkodók” című sorozatunknak éppen az a célja, hogy az ilyen hiányosságokat pótolja.

SZÖVEGVÁLOGATÁS

I.

Önéletrajzi részletek

Pierre Emmanuel két önéletrajzi írása: „Ki ez az ember?” (Qui est cet homme, 1947) és „A tizenegyedik óra munkása” (L’ouvrier de la onzième heure, 1953) egy kötetben is megjelent a Seuil kiadónál 1970-ben: Autobiographiques. Erre a kiadásra hivatkozunk az egyes részletek végén. – Emmanuel a középiskolát Lyonban az iskolatestvéreknél fejezte be. Kiszabadul e kollégium szűk világából és nagybátyja terhes gyámkodása alól is. Az érettségi évében fedezi fel Pierre-Jean Jouve költőt, s az ő befolyása – mint bevezetőnkben jeleztük – döntő lesz az induló költőre. Előtte már Valéryért lelkesedett, vele Larue abbé ismertette meg (aki egyébként matematikát tanított a speciális kurzuson). A fiatal Emmanuel Nietzschét, Gide-et és Pascalt olvassa, majd a lyoni egyetemen Jean Wahl filozófus előadásait hallgatja. Ő vezeti be Spinoza, Malebranche, Hume és Hegel filozófiájába, közben ismerkedik Gabriel Marcel katolikus filozófus Metafizikai Napló-jával is. Jules Monchanin abbé, aki indiai misszionárius lesz, egyéniségével és bölcsességével rendkívüli hatást gyakorol Emmanuel világnézetére: tulajdonképpen ő vezeti el a kereszténységhez (Erről szól egyik hosszú szemelvényünk.) Rajta kívül majd K. Barth és Kierkegaard teológiája érleli hitét. 30 éves múlt, amikor 1947-es önéletrajzát írja...

Ki ez az ember? (1947)

Harmincéves koromig néhány igazsággal és számos tévedéssel éltem, ezeket csaknem mind gyermekkoromból hoztam magammal. Bizonyos különleges beidegződések, amelyek nevelésemből származtak; a nem mindig szerencsés körülmények

csak megerősítették őket; eszmélődés, amelynek forrása a lét sötétjében van: mindezek megakadályoztak abban, hogy megvessem lábamat, ha nem is a valóságban, legalább a létben. De harmincéves koromban rosszullet fogott el az élettől, amely addig úgy folyt le, hogy nem is éltem meg. Kívülről nézve, a látható művekről ítélve ez az élet úgy mutatkozott, mint nagy terv: *work in progress*. Kísérlet, hogy megfejtse szimbólumok révén azokat az állandó konfliktusait, amelyektől leginkább szenved a modern ember. Isten ments, hogy megtagadjam ezt az ambíciót! – de valóban magamévá kell tennem. Nem akadályozhatom meg, hogy megítéljen az a szó, amelynek magam vagyok a forrása. És, íme, idegenként állok könyveim előtt: azokat a drámákat, amelyeket felidéznek, én csak elképzeltem; azoknak is csak eszményi megoldást adtam, amelyeket átéreztem és saját húsból valók.

A szellem bátorságának semmi köze a szív gyengeségéhez. Ha művemből kivehető egy bizonyos morál is, valamiféle metafizika vagy a szeretetnek az az egyetemes formája, amelyet vallásos szellemnek neveznek, meg kell mondanom világosan azoknak, akik e műből az emberre következtetnek: életem olyan tekintetben, ahogy azt felfogom és létezőnek érzem, nem több egy pigmeusénál. Két különböző szinten élni – a művészet és az élet síkján – hosszú távon árt az embernek is, a művésznek is.

Hiszem még, hogy létezik a közös üdv mindkettő számára, hiszen egyetlen közös lényt kell alkotniok. Sőt az imént azt gondoltam, a legkisebb emberi élet – ha teljesen megvalósult – szebb, mint a legnagyobb művész műve. Mert művünk csak életünk egyik szempontja, nem az egész élet. Eljön majd az idő, amikor összhangot kell teremtenünk. Vagy gyáván megállapítani, hogy életünk meghazudtolja szavunkat: a költő akkor benünk olyan személyiséggé válik, akit nem viszünk el messzire. Az irodalmiság leleselkedik ránk – vagy az egyszerű kétségbeesés. Ami engem illet: ha elbukom a feladat teljesítésében, amelyet kijelölök magamnak – ti., hogy újra megragadjam tel-

jességemet –, akkor inkább ezt választom: inkább tudjam bűnösnek magamat, mintsem üres és meglegedett legyek.

Mint az alvó, aki hosszú álomból ébred és érzi arcán a friss szelet; vagy mint az, akit a hajnal romok között lep meg, felébredek harmincéves álomból és első alkalommal vagyok valóban egyedül, mert ismerem magányomat. Egyedül? Nem, elszigetelt vagyok, elveszve a sivatagban, idegen ezeknek az ellenséges alakoknak, ezeknek a mitikus domborműveknek, amelyeket tíz év óta kiások álomból. Egy évvel ezelőtt írtam e verssorokat:

*Egyedül lenni – nagy bátorság.
Adj erőt az embernek
hogy kellőképp szeresse magát ahhoz,
hogy egyedül legyen!*

Most értem meg jelentésüket; és menten cselekvést parancsolnak. Az elszigeteltség és az egyedüllét között húzódik a szeretet nagy távolsága. Nézem a távolságot, felmérem: de a szellem egyedül nem képes betölteni ezt a teret. A tiszta szellem örök akar lenni és szabad minden odatapadástól, valójában tehetetlen az élet előtt: a néző ubikvitása (mindenütt jelenvalósága) a tárgy előtt csak intellektuális maszlag, amíg a megismerés nem válik tapasztalattá. Semmi sem annyira kiábrándító, mint ez a mozgásképtesség, amikor az ember mozdulatlan marad, mint ez a tetszőleges elszakadás, amelytől a szellem gögőssé lesz, amikor még saját lététől is elvonatkoztat. Mit érdekelnek a legmagasztosabb gondolatok is, ha üresen kongatom őket? a legfinomabb elemzések útjai, ha sehova se visznek?

Az elmúlt tíz év alatt sok könyvet olvastam, főleg olyanokat, amelyekre ma hivatkoznak: micsoda intelligencia! – de csupán csak intelligencia. Itt minden csupán csak *űrügy* a gondolkodásra; de ha már az ösztönzést megkaptam, a csodamasina csak önmagából táplálkozik; elég neki a szavakkal való játék. A

képzeletbeli birodalomban nedvként választja ki ideális metamorfózisait. Mivé lesz ebben az érzelem? a mindennapoké és a mindenkori? Mivé lesz a kifürkészhetetlen szenvedésre és szeretetre való képesség, a kommunikáció az étellel, amely nem csupán a legnagyobb szellemnek, de a legegyszerűbb embernek is megadja méltósága igazi mértékét? Az érzelem (*sensibilité*)? Szenved, téves utakon indul el, ott keresi a kiutat, ahol legkisebb az ellenállás, azokat a menekülési utakat választja, amelyeket az örök ember önmagában lel meg, mihelyt elveszíti hitét saját maga és a világ egységében.

Mint annyi más, én is menekültem: csak szellemem fejlődésére figyeltem, nem törődtem az érzelmvilággal. Továbbra is úgy gondolkodom, mint aki süket. Továbbra is átengedem mindennapi életemet, emberi életemet a vágy és az unalom váltakozásának, a szellemtől elhagyott test (*chair*) meg-megszakadó lázának? Nem élhetek tovább barommód, miközben azt hiszem, tiszta szellemként gondolkodom! A pillanat embere, a nem folyamatosan létező ember mi más, mint állati test (*chair*)? A folyamatosság hiánya: a zűrzavar, és nem a lehetséges; a lehetséges az, amit én tehetek. Ha „nem állok össze” a népi kifejezés teljes értelmében, ha nem integrálom pillanataimat sorsom teljes tudatába, mit tehetek? Ha átadom magamat a sodró véletlennek, vajon képesség ez? Mi a közös egyfelől a Kaland utáni vágyakozás (amely ismeretlen teret álmodik, de ez valós, saját energiával ellátott, következetes és önmagának elég), másrészt az epizódról epizódra vándorlás, tehát az automatikus kalandok között (melyeket a legkisebb kép vagy külső jel ígér)? Az első kihívás, amelyet a kalandor magához intéz: szép kockázat, de eléggé jelenlétnek érzi magát, hogy vállalja; és mit számít, hogy győz vagy elbukik? Meghódítja igazi mértékét önmaga valódi jelenlétének legmagasabb fokán. A második? Ez a benyomások zűrzavara, amelyek a lélek székhelyét foglalják el: és egyszer egyik, másszor másik kerekedik felül, s végül az utolsó hatá-

rozza meg a tétova lét irányát. De a gőgös szellem tetszetős mondatokkal húzza ki magát: mástól várja, hogy elfogadja gondolatait, és életművészként hivalkodik. Nemrég láttuk, meddig jut el ez az örültség; holnap is látni fogjuk, amikor ugyanazok, akik az ember lényegét sem értették meg, felcsapnak ennek védőjévé, akit ma megtagadtak. Ha valaha én is ilyen önellentmondásba keverednék, beletörődöm, hogy semmibe vegyék minden szavamat; ha nem hitelesítem létemmel, művem semmi.

Nem vagyok szellem és test (*chair*), egyik is, másik is kiszolgáltatva a szélfúvásnak, hanem kibogozhatatlanul mindketőt, teljessé váló ember. Eljött az óra, hogy megértsem Jouve eme két csodálatos vesszorát:

*Ezután emberként szeretek
Nem mint idomtalan hús.*

(*Qui est cet homme*, 17–20.)

Monchanin abbé hatása

Kollégiumom lelkésze ebben az időben (1935) Monchanin abbé volt. Ismerjük meg ezt az embert; egyike volt a legtisztább szemlélődőknek. Törekény test, szinte nem létező, csak a fekete reverenda tette láthatóvá; sápadt arc, végtelenül mozgékony, tekintete nem is fényként, de tűzként tört elő; ajkai mint rebbenő szárnyak, olyan emberé, aki nem hímezi a szavakat, hanem nyílegyenesen gondolattal tölti meg őket. Finom és átlátszó keze a felajánlás mozdulatával ösztönösen az ég felé emelkedik. Cel-lájában alig volt bútor. Úgy nézett rád, mint fogoly sas, melyet a nosztalgia lesoványított; kicsit töpörödött, megtörte a hosszú számkivetés, de szelleme mindig a magasságokban szárnyalt.

Egyetemes volt mindenben, a megismerés úttörője. Nem volt olyan terület, amelyet fel ne mért volna, azzal a gondolkodás-

móddal, amelynek későbbi kibontakozását még nem ismerte. Ez nem egyszerűen a tudás vágya volt, az öncélú megismerése, hanem az emberi világ egységének megsejtése, minden gondolat összegezése – még a tévedéseké is. Hatalmas teológiai géniusz. Élettel töltötte meg a skolasztika struktúráit; az egész történelmet felfelé ívelő mozgásba lendítette. Nála a misztika megerősödött a gondolkodó emberben; felemelkedése követte az emberiség fejlődésének eljövendő ívét; és azokról a magaslatookról, ahova így eljutott, kötélhágcsót dobott, s annak minden csomóját a magasból egy-egy szimbolikus állomásnak látta. S alulról nézve bárki áttekinthette, aki értelmezni tudta a történelem konfliktusait és konvergenciáját.

Larue abbé a történelem folyamatában nem látott mást, mint immanens mítoszok szinkretizmusát (keveredését), az ember ismeretlen pszichéjének megnyilvánulását. Vele szemben Monchanin abbé szemléletében a történelem középpontjába a megtestesült Igét helyezte. A történetiséget; a történelmet mint egyetemes rendeltetést arra a szűk időbeli talapzatra állította, ahol az élő Isten vetette meg lábát. *Et Verbum caro factum est*. Mindkettőjük számára ez volt a lényeges ige. De a történész Larue a tiszta immanencia síkján okoskodik: az ember transzcendens megigazulását nem kellett összekeverni az ő immanens magyarázatával, az emberi tény tudományával. Úgy gondolta, a történelemnek megvan a saját élete, és az Igét úgy kell értenünk, mint az ember fokozatos kinyilatkoztatását a világegyetemben. Ezzel szemben Monchanin abbé számára az Ige egyetlen egyszer lett testté, és a történelem e köré az egyetlen pillanat köré összpontosul: *et habitavit in nobis*.

Az emberek által és az emberekért Krisztus befejezte az elválasztott – a legfőbb Létezőben egyesített – tudat történelmi drámáját. Nélküle a történelem csak herakleitoszi folyam lett volna, amely az éjszakából született és rögtön el is nyelt az éjszaka. Krisztus által minden ember az Örökkévaló kortársa

lett, és minden egyes ember élete a történelem mikrokozmosza. Mindenki – akár tudja, akár nem, akár akarja, akár nem – Krisztussal van kapcsolatban; és nemcsak az ő isteni eljövételétől kezdve, hanem Ádámtól az utolsó emberig minden kiengesztelődés általa valósul meg. Az Örökkévaló kortársának lenni: ez minden embernek azt jelenti, hogy ő is kortársa minden más embernek; párbeszédet folytat – még ha nincs is ennek tudatában – a sajátos sors egyik pontjától a másikig. A történelem – az egyetemes szellem felől nézve – egyszerre folyamatos magyarázat és szimultán (egyidejű) kinyilatkoztatás. Az abszolút kortárs, Krisztus, győzedelmeskedik a visszafordíthatatlan időn, annak a közösségnek tűzhelyét alkotja, amely lehetővé teszi számomra, hogy kapcsolatba kerüljek nemcsak ezzel meg ezzel az eljövendő élővel, hanem olyan lélekkel is, aki a régi időkben élt. Amit mi halhatatlanságnak nevezünk, az nem csupán a halál utáni állapotunk, hanem egyéni jelenlétünk minden emberben. Olyan jelenlét, amelynek intenzitásáról és kiterjedéséről nincs fogalmunk. Isten előtti nevünk: az a sajátos forma, amelyet csak mi adhatunk a sajátos sorsnak. Nemcsak egyetlen sors sem közömbös, de legkisebb gondolatunk, legcsekélyebb mozdulatunk is alakítja mindenki más sorsát.

Kétségtelen, az emberről alkotott immanens szemlélet (pl. a kommunista) átkarolhatja egyetlen tág képben az időben kiterjedő szolidaritást. Nem foghatja fel visszafordíthatónak, mivel az ész egyértelmű, az okozati folyamat sohasem fordítja meg az időtartamot. Amikor Larue abbé a történelemről beszélt, egy kicsit éhen maradtam, de nem mertem neki megmondani. Léon Bloy egy mondata, amelyet akkor még nem értettem teljesen, azóta is elkísér: „mivel az idő Isten számára nem létezik, a megmagyarázhatatlan marne-i győzelmet annak a kislánynak nagyon alázatos imájára is eldönthették, aki majd csak két évszázad múlva jön a világra.” Egy örült szava? Nem, költő! A történelem igazi karmestere az örökkévalóság, nem

pedig az idő. Vajon logikusabb azt mondani, hogy „a múlt a jövőtől terhes”, mint a fordítottját? Amikor Monchanin a Misztikus Testről beszélt nekem, a történelem számtalan szimultaneitás révén megvilágosodott. Az objektív jelen csak érintőleges alakzat volt a végtelenül aktuális erőmezőnyben: itt és most élve mindenütt és mindig cselekszünk. Valójában minden tettünk megrendítette testében az Abszolútumot, és visszhangot váltott ki az egyetemes sorsban. Mintha az Abszolútum azért testesült volna meg, hogy az ember teljesen felelős legyen az emberért, éspedig látható módon, hogy le tudja olvasni az Istenember vonásairól a szenvedést és az örömet.

A filozófusok csak arra tanítottak, hogy gondoljak el egy transzcendens Jelenlétet, és egy erre a Jelenlétre alapozott morált: el tudtam képzelni e Jelenlét hatására a századok által szétválasztott számtalan sors kölcsönös ellenérzését. Mert Isten eszméje nem lehet egyéni; aki hozzáalakul, az az örökkévalóságban részesedik. De a gondolat a transzcendenst csak mint a szükségesen túllévőt állíthatja. A transzcendens Eszmékhez igazodni valójában nem imádás; ez a negatív ismeret nem hagyja el az immanenciát, az erkölcsi rendet, amelyet meghatároz. Az embert az idő magányosságára hagyja. Így tehát minden vallás az embernek az Istenhez való viszonyán alapul: valami nagy igazságot kell üdvözlünk abban az emberi igényben, hogy Isten alakot öltjön. Az az öreg paraszt, aki mindennap megállt az arsi templom mélyén, és csak nézte nyugodtan az oltárt, amikor az arsi plébános azt kérdezte tőle, mit csinál ott, ezt válaszolta: „Én nézem őt, ő néz engem.” Mindazok, akik valaha imádkoztak, megértik ezt: Isten abszolút közeli volt ennek az embernek – barátja. De ha Isten nem lett volna testté, semmi sem valószínűtlen volna meg ezt a kimondhatatlan közelséget, ezt a bizonyosságot a legegyszerűbb emberben is: az ember Istenre méretezett. Bármilyen nagyok vagyunk is a gondolkodásban, nem hághatjuk át a határt, nem törhetünk be a transzcendenciába: a tudat, amely természeténél

fogva azt hiszi, hogy képes az Abszolútumra, azt várja, hogy az Abszolútum igazolja Beléje vetett hitét, az Abszolútum – kinyilatkoztatva – igazolja önmagát.

A Megtestesülés csak a saját célját visszautasító szellem számára botrány; eszünknek nagyon szűknek kell lennie, ha nem engedi meg ennek a lehetőségét. Indiában a megtestesülés természetes dolog. A botrány az, hogy a keresztények azt hiszik: Isten csak egyszer testesülhet meg. De India az isteni, nem pedig Isten érzékével rendelkezik. Ott a tudat a nem-létre, nem pedig a teljes Létre vágyakozik; eltörli a történelmet, visszautasítja, hogy sors (rendeltetés) legyen, hogy sajátos formát adjon az egységnek.

Több alkalommal igyekeztem megérteni a vallásos hindu gondolkodást. Monchanin abbé ösztönzött rá, az ő apostoli területe hamarosan India lett. Sohasem tudtam legyőzni kellemtelen érzésemet azzal a világgal szemben, ahol az embert oly kevésre értéklik. Mindez arra utal, hogy az indiai gondolkodásban, *itt és most* minden világra jövő ember e két alapvető koordinátája nincs összhangban: az ember ott valóban sehol sincs, megjelenik, aztán eltűnik az alaktalanban. A történelemnek ez a tagadása eltörli az embert: úgy oldja meg a tudat drámáját, hogy illúziónak tartja.

Márpedig a tudat drámája nem más, mint a lét jelenléte önmagának; semmiféle tagadás nem kezdhetné ki ezt a jelenlétet. A tudat tragédiájára nincs más megoldás, mint amit a kereszténység választott, anélkül, hogy megkerülné ellentmondásos jellegét. Mert a tudat egyszerre akadály az Abszolútum előtt és út is az Abszolútum felé; a történelem immanens előrehaladás és transzcendens kinyilatkoztatás. A történelem nem készlet a misztika elhagyására, sem a misztika a történelem elhagyására: a valóság e két megközelítése összpontosul Krisztus egyedülálló, mert teljes személyében Alfa és Ómega: magára veszi az egész drámát testében, amely a végsőig szenved minden test miatt; elszenvedi az abszolút szétszakítottságot, hogy abszolút

módon megváltsa az embert. Elkötelezi az ember lényegét úgy, ahogy azt csak Isten ismeri: ez az abszolút tett megismételhetetlen. Isten *egyszer* testesült meg, vallja a keresztény gondolkodás. Igaz, csak a hit állíthatja a Megtestesülést, de az ész sem foghatná fel többszörinek, mert megérti: Istennek – ha üdvözíteni akarja az embert – nem kell kétszer hozzáfognia.

Megmenteni, üdvözíteni az embert? Mit jelent ez? A bűn fogalmának nincs helye a metafizikában: misztérium marad számomra, de eleven misztérium. Neveltetésem a bűn jegyében történt, de olyan bűn volt ez, amelynek csak nagyon távolról volt köze a lényeges vétekhez. Ha én, mint sokan, azt a bűn-eszmét őriztem volna meg, amelyet belémsúlykoltak mesterem, az élet hamar megszabadított volna tőle: szánsalom látni annyi keresztényt, akik lelki élet nélkül felhasználják a törvény tábláit, mint valami tutajt, hogy átjussanak a túlsó partra. Csak merüljenek el egyszer, talán lesz elég erejük ahhoz, hogy – az örvény fenekétől ellökve magukat – egyetlen lendülettel fel-emelkedjenek Istenhez, akit a rossz véglete kinyilatkoztatott nekik! Nem szükséges nagy bűnöket elkövetni ahhoz, hogy valaki nagy bűnös legyen: a csupasz vétek nem más, mint a lelkiismeret tette önmaga ellen. Pierre-Jean Jouve ezt megérezte velem a Szimbólumok révén; Monchanin abbé a Misztikus Testről tanítva felméri velem e tett súlyosságát, a belső tisztánlátás fontosságát és a szellem félelmetes felelősségét.

Nagy bűnös az, aki *tudja*, hogy bűnt követ el mindjárt, mert lehetetlen mindig és mindenütt jelen lennie önmaga számára. Ez a korlátaink miatti szorongás: a bűn állapota, s csak az irgalom bizonyossága tud rajta enyhíteni. Van tehát öröm ebben a szorongásban, amely erősödik vele, mert korlátaink tudatosítása szétrobbantja az abszolútum szükségességét; és ez utóbbi parancsára minden morális lény nekifeszül, összeszedi magát, és végső erőfeszítésével jelen van Isten tekintetében.

Szellemem magáraébredése óta mindig azt gondoltam, hogy a rossz legélelhetőbb misztikusai igen közel vannak a nagy

szentekhez. Ők is az abszolútum látókörében élnek, de tudatosan halálosan megsebzik. A legkisebb véték, amelyet azzal a szándékkal követünk el, hogy elérjük a végtelen Jelenlét szívét, *a szellem elleni bűn* lesz, az igazi démoni kihívás abban a pillanatban, amikor a megismert kegyelmet visszautasítjuk. Minden ember számára elérkezik a pillanat, amikor – nem elbukik a kísértésben, hanem – elköveti a kezdeti vétket, a szó szoros értelmében eredeti vétket, s ez befejezi az Isten elleni lázadást. Isten majd e kezdeti véték alapján ítél meg bennünket. Nem számít, hogy azóta elfelejtettem ezt a pillanatot! Jelen van minden tettemben, a megszokásban, amit lassan kialakítottam – e tettek megisméttlik a lázadást, amelyről talán nincs is fogalmam. De a rossz nagy misztikusai semmit sem tesznek, ami ne lenne tudatos lázadás: Isten ellen, az élet ellen vagy az ember ellen – ez mind egyet alkot. Igaza volt annak az öreg papnak, aki azt mondta híveinek, a szagosmise felületes bűnöseinek: Nagy bátorság kell ahhoz, hogy valaki igazi bűnös legyen. Bátorság, igen, de nagyság is. Én biztosan nem rendelkezem ezzel a bátorsággal, sem ezzel a nagysággal. De egyre inkább tudom, hogy a véték ismereti aktus, – nemcsak kisiklott, hanem visszafordított tett –, ismeret valaki ellen, szándékos lerombolása annak az Eszmének, amelyet Isten rólam önmagában őriz, és én is meglátok a megrendítő intuícióban, amelynek gyönyöre bűnöm ösztökéje: Isten és örök lelkem nézik elvetemültségemet.

Ha valaki elmélkedik ezekről, nem ismételteti, hogy könnyű kereszténynek lenni. Van-e a világon egyetlen morális, amely nagyobb súlyt ad a mindennapi cselekedeteknek? Nevetségesek, akik azt hiszik, hogy az ember azért keresztény, mert szüksége van vigaszra. Még ostobábbak, akik úgy fogják fel a hitet, mint a túlvilág bebiztosítását! Kereszténynek lenni félelmetes! És a legnagyobb szentek azért agonizálnak, mert azt gondolják: még nem szentek, és sohasem lesznek azok. Ami engem illet: létre való képtelenségemtől áthatva, attól a naptól,

amikor megértettem a keresztény hitet, elodáztam annak elfogadását: ha vegetálok árnyékában, ez nem jelenti azt, hogy nem tudom, milyen igazi nagyságot ígér. Kegyelem nélkül, amely megadja, hogy az legyen, negatív keresztény vagyok. Ismerem a hit által nyújtott keresztény viláértelmezést, bizonyos vagyok benne, hogy a kereszténység örök. Vagyis – ha nem is tetszik azoknak, akik a kereszténységet az ósdi hiedelmek közé sorolják –, történelmi szerepe addig tart, mint a történelem. De hiányzik nekem az, hogy várakozzam. Várakozzam? Mire? Hogyan várjam azt, akinek el kell jönnie és talán már tovatűnt? Nem! Várakozni, készen lenni valamiféle isteni betörésre: kitárolni a végtelen Jelenlétné.

Mindenesetre, negatív ismeretem azért irányítja életemet: a tudat (lelkiismeret) drámája így világosabb és tragikusabb. Amikor rosszat teszek, ismerem tettem horderejét: önmagam ellen cselekszem, lerombolom egységemet. Nem állítom, hogy tévedésbe esem, amit tökéletesebb ismerettel elkerülhetnék. Nem tévedek a rossz természetét illetően; s amikor azt olvasom, hogy az ember természeténél fogva jó, tudom, hogy ez semmit sem jelent. A rossz az emberben hatalom, éppoly őseredeti, mint a lelkiismeret/tudat: a rossz éppen a tudat/lelkiismeret egyik művelete. Hatalmam van rá, hogy megtámadjam a másik méltóságát, csorbát ejtsek integritásán. Hatalmam van rá, hogy a lelkiismeretet önmaga ellen fordítsam, hogy leromboljam önmagammat, és a világot magammal (nem közönséges öngyilkosság által, hanem az öngyilkosság ama tudatos eltorzulása révén, amely rostonként rontja meg a gondolatot). Hatalmam van rá, hogy tagadjam vagy mértéktelenül felmagasztaljam magamat, hogy visszautasítsak minden kapcsolatot másokhoz vagy a világegyetemhez. Hatalmam van, hogy megöljem Istent: szabadságom a rosszban még a transzcendens által sem korlátozott.

Azoknak, akik nem hisznek Benne, Isten nem jelent semmit. Jóval megszületésük előtt már más emberek megölték Istent,

még meg sem született lelkükben. Ám vannak emberek, akik Istenük holtteteméből élnek: nehéz cipelni a holttestet, mert bűzlik. Ők felmérik ellentmondásuk örvényét: és törekvésük, hogy egyedül emberi erővel töltsék be a szakadékot, annál patetikusabb szememben, mivel minden gigantikus erőfeszítésük ellenére lesz tehetetlenségük még teljesebb. A legélesebben látók arra a következtetésre jutnak, hogy a természet, amikor az embert kialakította, túllépte teremtő hatalmát, mint-hogy olyan lényt hozott létre, amelyet nem tudott kielégíteni. Hiszen olyan végtelenre tette képessé, ami nem létezik: ebből következik a tudat abszurditása, vagy a természet abszurditása a szellem számára.

De bennem minden fellázad ez ellen az abszurditás ellen: egy fa, egy szép táj, egy lassan lejtő patak a réten, mind-mind a létezés borzongásával tölt el, sőt, mi több: arra az énekre ihlet, amelyet az ember balszerencséjéből is képes kicsiholni. Hogy ez az ének a névtelen tömegből született, vagy az elképzelhető legnagyobb költőtől, (végső soron a kettő ugyanaz), nem lényeges: érzem, hogy eltölt valami abszolút igazság evidenciájával, s ez személyesen nekem szól, miként minden egyes emberhez. Tudom, hogy lerombolhatom magamban ezt az evidenciát, de nem rombolhatom le lényegét: megölhetem Istent *lelkemben*, de abszolút módon soha. Ám ez az evidencia, bár néha elvakít, nem zár ki egy másik evidenciát: az egyetemes fájdalomét. A szenvedés még nem annak a rombolási váagnak eredménye, amely látszólag magához az élethez tartozik, és amelyet a tudat vég nélkül szaporít. Úgy tűnik föl nekem, hogy ha az élet nem teremtheti magát anélkül, hogy ne romboljon, a tudat célnak tekintheti a tiszta rombolást. Nem az egyszerű szájalom indít meg, hanem a rossz ismerete, amelynek az ember ura és rabszolgája. Az élet csak a magasabb formák érdekében rombol; az ember viszont rombol az élet ellen; benne van az abszurditás, nem a természetben. A tudat drámája az, hogy hatalma van egyformán lerombolni és teremteni a

végletekig. Nos, nem kell abszurditásnak minősíteni ezt a kifejezhetetlen ellentmondást: ez szabadságunk feltétele. Ami hiányzik nekünk, az a hatalom, hogy mindvégig fenntartsuk e két egymásnak ellentmondó terminust, anélkül, hogy valamegyiket szem előtt tévesztenénk: nem vagyunk többé szabadok, mihelyt úgy gondoljuk, hogy elértük az egységet, eltörölve a két pólus egyikét; és ha mindkettőt gondoljuk, egyiket a másikban, végtelen szorongás kerít hatalmába bennünket.

Hogyan tudunk kilábalni ebből a gyötrelemből? Világos, hogy semmi sem húzhat ki bennünket a kételyből, semmi más, csak az Abszolútra való hivatkozás. Ám örökké válasz nélkül marad minden fohász a Transzcendenshez, és a legvallásosabb szellem, éppen mivel ilyen, nem elégszik meg a metafizikai érvekkel, amelyek nem igazolják az Abszolútumot azért, hogy száműzte magát. Valami nagyszerű „találmány” volt az Isten-ember, mondják a mítoszok történészei. Én magam is hosszú ideig így gondoltam, és Krisztus alakja csak lassan tisztult meg szememben mitikus kétértelműségeitől, amelyek elködösítették isteni Valóságát. Amikor megismertem Monchanin abbét, még elég távol voltam a kereszténységtől és mégis elég közel, hogy megértsem: az ember képzelte el Isten ember formában való megtestesülését, hogy az Abszolút mint olyan, szenvedjen az emberi ellentmondástól: mert a kereszténység lényege – nekem úgy tűnt, és ma is úgy tűnik föl – abban a tényben van, hogy az Abszolútum itt igazolja azt, hogy éljen ezzel a szabadsággal. Megmenteni az embert annyi, mint visszaadni neki egyszerre az Istenbe és az önmagába vetett bizalmat: ezt egyedül Isten adhatja meg önmagának abszolút módon. Tehát Istennek kell megtennie a szabadító gesztust, a fogható tettet, hogy perdöntő módon megalapozza köztünk való Jelenlétét.

De a Megtestesülés nem elég sem az ember megmentéséhez, sem Isten igazolásához: szükséges, hogy Isten elszenvedje a végsőig az emberi szenvedést, hogy bevésse testébe és szellemébe mindazokat az ütéseket, amelyeket az önmaga ellen

elszabadult tudat önmagára mérhet. Krisztus az abszolút ellentmondás jele; elviselhetetlen képe annak, amik mi vagyunk és nem akarunk lenni: teljes evidencia, kiszolgáltatva a mi szeszélyünknek, hogy ne mondhassák, ezt a szabadságot megtagadták tőlünk: Isten léte ellen is támadhatunk. Jól tudja, milyen végletekre képesek az emberek, de mindvégig el kell tűrnie a tagadás örületét, amely természetükben van: rostról rostra tagadva lenni, mielőtt halálra adják. Áldozatának teljesnek kell lennie, semminek sem szabad benne maradnia, ami meg nem tört és szét nem szakított. Mert a bűntény az ő (Isten) lényege ellen irányul, és neki lényegében kell diadalmaskodnia a halálon. A Megváltás befejezi (teljessé teszi) a Megtestesülést: az első nélkül Krisztus csupán csak valami morálist kínált volna fel nekünk, ami isteni lett volna, mert egyedül a szereteten alapult volna. De hogy ez a szeretet a teremtmény első kötelessége legyen, ahhoz az kellett, hogy maga Isten képes legyen az emberre, és hogy az ember képes legyen Istenre. Amikor Krisztus meghal az ember által, képessé teszi magát az ember bűnére: szenvedése totalizálja mindazt, amit az ember szenvedhet; nemcsak a Keresztet szenved el, hanem mindazokat a kínzásokat, amelyeket az ember valaha is kitalálhatott és kitalál ma is társai ellen; mert Krisztus által az egész föld minden gyötrelme visszhangzik az Abszolútumban. Ez a test, amelynek csontjait megszámlálták, ez az elhagyott szellem, aki kétségbeesik (gondoljunk az *Eli, eli, lamma szabaktani* mélységére, amikor Isten érzi, hogy Isten elhagyta!), ez minden ember bűnének összege: ez az ember által semmivé lefokozott ember. Bármilyen nagy legyen is a mítoszteremtő tudat, nem hiszem, hogy kieszelhetett ilyen totális mítoszt.

A Kereszt után a Feltámadás: az ember megölte magát, és így – tudatában – Istent is; Isten az emberben támasztja fel az embert. A tudat ellentmondása ezzel betetőződött, mint-hogy hatásait a végletekig fokozták. Itt a bizonyíték, hogy az ember lerombolhatatlan, mert Isten szereti őt, nemcsak szel-

lemében, de teste legkisebb porcikájában is. Senki sem támadhatja az embert úgy, hogy egyben ne támadná Istent is. Krisztus halála közös művünk, visszavisz bennünket egyénileg az Abszolútumhoz és általa minden emberhez, akinek lényegét embertársa kínozza. Ugyanígy Krisztus, a feltámadott, mindannyiunkat feltámaszt sírjából: nincs olyan nagy büntény, amely ne hagyná érintetlenül szerzőjében az abszolútumnak azt a részét, amelyre Isten országa épül. Így Krisztus élete nemcsak szétszakított, majd újra egyesített életünk szimbóluma lesz, hanem annak valósága, amelyet itt és most kell megragadnunk, és nélküle önmagunk és az ember megértését mindig fenyegeti az illúzió. Ha a kereszténység mítosz volna, a végleges és kétségbeesett mítosz lenne: lehetetlen tovább elmenni az elképzelt üdvösség látomásában, a szellem személyes és különleges megigazulásában. Mert az ember csak egyszer kompromittálhatja Istent: elhagyva a mítoszt a hitért, azt mondjuk: Isten csak egyszer testesülhet meg. Az alternatíva világosnak tűnik föl számomra, jóllehet még nem tudok választani a hit és a kétségbeesés között.

Ez a bizonytalanság nem új: a hit kérdésében húszéves kori önmagam kortársa maradtam. Több ok elodáztatta velem azt, hogy határozott álláspontot foglaljak el a szellemet kihívó konfliktusban. Ismerem Pascal *Parijának* (fogadásának) értékét, de ez arra serkent, hogy egyedül a túlvilág távlatában válasszak: Pascalnak gondja van arra, hogy akkor használja érvelését, ha hiányzik a bensőségebb meggyőzés. Legerősebb vallási érvei csupán természetünk ellentmondását fejtik ki: arra készítet, hogy felvessük a lét kérdését, amely nem rajtunk túl, hanem bennünk van. Pascalt hajdan csaknem teológiai szándékkal olvastam: megerősített abban az elgondolásomban, hogy a vallás ismeret. A vallásos szellem nem az, aki egyedül a Paradicsomra gondol, a halál utáni Istenben való egységre, hanem főleg az, akit egyedül a tudat és következményei abszolút magyarázata képes kielégíteni, – e ma-

gyarázat akár megkoronázza a Paradicsom látomását, akár nem. Ha elfogadjuk, hogy másképp nem érhetjük el a transzcendenst, csak azáltal, amit ő megad számunkra, a vallásos szellem nem szükségképpen részesedik ebben az ajándékban, és nem feltétlenül látogatja meg őt a kegyelem. Ha Isten valóban a totális tudat, amelybe minden tudat beoltódik – és ennek kell lennie, különben a szellem nem lenne más, mint egy abszurd epifenomenon –, tetszése szerint birtokába veheti a lelket, még ha erre a lélek rosszul van is felkészülve: de meg is hagyhatja nyugtalanságában, s ez kedvező terület mindannak, ami eltávolít bennünket Istentől.

De ez a hipotézis Isten és az ember viszonyáról – ezt jól érezzük – nagyon is emberi megközelítése az isteninek: racionális bevezetés, áthatja a vallási szimbolizmust anélkül, hogy elérné a szimbólumok kifejezhetetlen evidenciáját. A hit pszichológusai kétségtelenül azt mondják nekem, hogy a vallásos szellem nem mindig ment(es) a démonitól; hogy legmélyebb kísértése az, ha az ész által meghódítja az ész *ultima ratio*-ját. Nagyon hajlamos vagyok arra, hogy az ismert fogalmaival spekuláljak, mert azt hiszem, pótolom a megvilágosodást. Azt akarom, hogy a magyarázat tökéletes legyen, még mielőtt lesújt rám az isteni villám. Ezért semmi jogom sincs a „keresztény” minősítésre, amelyet rendszerint rámragasztanak. Kétségtelen, a kereszténység az én lelki rendszerem, Krisztus egyedüli biztosítéka önmagának és a világnak; de lehetséges marad számomra, hogy *tabula rasa*-t csináljak, hogy visszatérjek a semmibe, ahonnan talán még ki sem jöttem. Látható, hogy távol vagyok még a hittől: és bármilyen legyen is igazság-vágyam, semmit sem akarok tenni, ami olyan illúzióba kerget, amelyet egyébként elemzésem rögtön romba döntene. Mert én érteni akarok, és gyakran az, amit mások irracionálisnak tartanak, számomra az ész széles távlatait nyitja meg: de ahogy vízióm kibontakozik, az ellentmondások is szaporodnak.

II.

Az emberi arc

(Részletek)

Szólni annyi, mint szeretni

A költészet és az imádság a figyelem aktusai. A költő és az imádkozó felkészül, és egy bizonyos csend hallgatása felé tájolódik: felkészültek és betájolódtak. Teremteni, miként imádkozni is csak úgy tud az ember, ha bizalma van a csend iránt, ha hisz benne; hisz abban, hogy lehetséges a *kapcsolat* a csend és a hallgató között. A költő lelkében a viszony *innenső oldala* a figyelő jelenlét tárgya: a költő felismeri a belőle fakadt szót, nem úgy, mint a csend hímkét, hanem mint a csend konkretizálódását, összesűrítését. A költői szó a csendnek az az egyetlen foka, amelyre a költő eljuthat. Ugyanakkor, ellentmondásosan, ez a szó a csend korlátozása, ellenállás a csend abszolút mivoltának. Ami pedig az imádkozó ember tárgyát illeti: ez a viszony *túlsó oldala*. Az imádság jelenlét a csend számára, nyitottság a csend iránt. Az imádság kimondhatatlan részét burkoltan a legaktívabbnak ismerjük el, ez világítja meg és teszi jelentővé a megfogalmazást. Ha Isten nincs jelen mindennek előtt, még imám első szava előtt, akkor nem tudok imádkozni. Ha csupán feltételesen imádkoznék is, Isten keresése, Isten létének kutatása már felismerés, mindenesetre ez már Isten *hiányának* érzése.

A költészetben, miként az imában szükséges tehát a szemlélődő magatartás. Láttuk, hogy a szemlélődés tárgya – a csend – nem egészen ugyanaz a két esetben. A költő, akár alkotja saját művét, akár egy másikat szemléli, megragadja azok megélt, megérzett vagy átgondolt jelentését. Ha a költő vallásos, költészete hasonlíthat az imához, sőt – ezt csak megszorítással

állítom – lehet imádság: de *nem csak* ima. Ez a megszorítás már magában is azt jelzi, hogy minden költészet ambivalens, kettős értékű/jelentésű. A költő úgy érdeklődik a költemény iránt, mint a gyémántcsiszoló a gyémántfoglalat iránt: azért választja ki a szebb foglalatot, hogy ragyogóbb legyen a gyémánt tüze. (A foglalat készítője nem élvezi okvetlenül ezt a ragyogást.) Az imádság embere az ima céljából felhasználhatja a legszebb költeményeket és a legügyetlenebb szavakat: világosságot von ki belőlük, amelynek ragyogása végtelenül izzóbb, mint a legszebb gyémánté. A költő terem: az imádság embere fogad (kap). Az egyik tettére összpontosítja figyelmét, a másik ráhagyatkozik valakire. Mindkettő szemlélődik, de az első nem lép ki önmagából, a másik viszont csak azért fordul befelé, hogy egy Másik lépjen helyére. Hogy kiemeljük a kontrasztot, ezt mondhatjuk: a költő elszigetelődik, az imádkozó elveszíti önmagát.

Patrice de La Tour du Pin, aki nagyon ügyelt a költői élet és az imaélet közötti viszonyra, le tudta írni, szinte kodifikálta a „költészetbe zárt életet” (utalás egyik kötetére, *ford.*). Az elképzelt költői remeteséget énekli, azt a lelkiséget, amelynek *szabálya* végső soron egy átváltozott esztétika. Szerintem ez a kereszténység nosztalgiájának megindító kifejezése, azé a koré, amelynek legfelsőbb életformája a lovagi világ és a szerzetesrendek voltak. Hasonló nosztalgiát sejtünk meg egy másik katolikusnál, Lanza del Vastónál, aki megkísérelte megvalósítani azt, amit La Tour du Pin álomban élt meg. Ez két szélsőséges eset a mai költészet világában. Megkísérelték a kiengesztelődést a költészet és az ima között, a kettős misztikát, az „örömkeresést”. Ennek beteljesedett példája éppen La Tour du Pin műve, amelynek küszöbén a költő meghirdeti ezt a keresést. Ez a magatartás kihívás a kornak: elszánt visszatérés a láthatatlanba, a történelemben eltűnt kereszténységhez; ez a magatartás ellentétes azzal a másik kihívással, láthatóan *kereszténytelen* világunk nem kevésbé elszánt próbatételével.

Amikor csodálom e két költő kísérletét, én magam nem szentelném rá erőimet, miként ők tették. Sem az Egyház élete, sem a hagyományos keresztény lelkiség nem elégíti ki ma már a legtöbb keresztényt. Annak a költészetnek, amely egyházas akarna lenni, alkalmazkodnia kellene a mai világ követelményeihez, vagyis lelki éhségéhez; ugyanazokkal a problémákkal kellene szembenéznie, mint a monasztikus szerzetesség megújulásának. A vállalkozás kétségkívül lehetséges, de megvalósításához furcsa utakat kellene megjárni. E kiengesztelődés emberei még nem születtek meg, vagy jelenleg olyan próbán esnek át, amely látszólag ellenkezik titkos céljaikkal. Ezenfelül, a nosztalgiába zárt élet kísértése nemcsak a keresztényeket zaklatja. Ez a költői „hívítás” jelenlegi, ha nem is mostani formája. Csaknem valamennyi költő, aki megéli költészetét, és csak azt, napjainkban *bezárt*.

A költészet nehéz belső munka. Hogy teljesíthessük, önmagunk felé kell fordulnunk; vagy helyesebben: ez a betájolódás és ez a beteljesítés egységet alkot. Elvonom magamat a külső világtól; leszálllok, elmerülök önmagamba; megjelölök egy végtelen horizontot, egy virtuális pontot magam előtt: ezek a gesztust vagy magatartást jelölő metaforák a szellemi tevékenység bensőségessé válását vagy begöngyölődését fejezik ki, ahol az imaginárius (elképzelt) helyettesíti a külső valót (ez utóbbi akár játssza, akár nem a jel szerepét). Egyes művészeknél ez az elvonatkoztatás annyira második természetűkké vált, hogy kívülről nem vesszük észre, jelen vagy távol vannak. Ez mindig feltételez egy hasadást a mindennapi élet (hasznos tettek, külső cserék) és az állandó tartam között (ahol a rendes idő mintegy fel van függesztve, nem folyik a szellem számára). Ez a hasadék jelen van egyrészt a költő énje (énjei), az általa kivetített személyek, másrészt csendes lénye között, amelynek jelenlétében e személyiségek eltűnnek. Létem sűrűbb, szilárdabb, mélyebben fekvő, mint különböző énjeim. Létem egzisztenciám sziklája. Mozdulatlanság, koncentráció, névtelenség,

tiszta jelenlét. Vagyok: jelen vagyok abszolút módon. Hogy jelenvalónak gondoljam el magam, ahhoz részben már meg kell szűnnöm annak lennem. E tiszta tett révén jelenlétemben – vagy helyesebben, birtokos névmás nélkül: a *jelenlétben* – a létbe merülök: extázisba esem.

Kívülről ítélve az ilyen állapot – a hamis „szórakozottság” állapota – a belső élet mániákus felduzzadásának tűnhet föl. Vannak puritánok, akik a költő szemére vetik, hogy a képzeletbelit választotta (tartózkodási) helyéül, és így elárulta a valóság iránti kötelességeit. Nem szükséges hangsúlyoznunk, hogy a költő imaginárius világa nem kevésbé valóságos, mint az ő „valós” világuk, tehát a belső éppúgy valós, mint a külső. Kétségkívül, a költő interiorizálási igénye a látszatok visszautasítása: ezt néha abban a furcsa törekvésben vesszük észre, hogy védekezik ellenük; ez a védekezés még a legszociálisabb magatartású művészeknél is társadalomban való viselkedésük állandója. Egyesek ebben gőgöt látnak, annak állítását, hogy a művész kiválasztott – a különcködő szellem farizeusi pózát. Állapítsunk meg csupán *egy visszautasítást*, még ha igazolja is, vagy leplezi magát.

Mégis felmerül egy kérdés: vajon a látszattól való elfordulás annak visszautasítása? Miben különbözik a költő koncentrációja a mesteremberétől, akinek szintén el kell vonatkoznia a világtól, hogy teljesen jelen legyen munkájánál? Abban, hogy a mesterember, bármennyire elmerül is tárgya készítésében, nem tűnik el benne. Nem találja fel saját célját a tárgyat megteremtő aktusban és aktus által. A művész számára a teremtetett *célirányosság (visée)*: a megteremtett tárgy egyszerre a költemény és a költő, aki teremtve túlszárnyalja önmagát alkotásával. A mesterember figyelmétől eltérően a költői extázis átalakítja a teremtetőt az alkotásban: ez részben szándékos elragadtatás, néha szenvedélyesen várt vagy előidézett. A költemény nem más, mint az így keresett, megragadott, kiválasztott, megfogant és megszült örök pillanat. Megteremtésében

a költő *megéli az életet*, miként a gyermekét méhében hordozó anya; nem a látszatokban megélt élet ez, hanem az önteremtő élet; nem elválasztva önmagától, nem elfelejtve saját végtelenségét, hanem önmagából folyva és önmagához visszatérve. Nehéz fogalmakkal kifejezni ezt az élvezetet; egyesek talán nem látnak benne mást, mint a megrögzött egocentrizmus kifejezését. Az értelmezés másik véglete: valaki az egész lét szublimálását vehetné észre benne, a létező saját tisztaságának keresését, az önteremtő én hajszolását. Ezek csupán a bonyolult és finom aktus alakzatai: alapjában véve ez a megézés közölhetetlen. Egyes költők számára közölhetetlen élvezésük a költészet szentek szentje.

A költészetre vonatkozó minden ítélet – ezt láthatjuk az elmondottakból – kikerülhetetlen ambivalenciától szenved. Nem feledve ezt, vizsgálódásunk jelenlegi pontján a költői aktus *hiábavalóságáról* beszélhetnénk. És ellenkezőleg, *ingyenességéről* is. A belső figyelemnek ez a hipertrófiája (felduzzadása) nem más, mint a költő teremtésben megnyilatkozó hite, amelyet mint teljesen immanens tekintünk; de ugyanakkor elválaszthatatlanul annak bizonyossága is, hogy ezt a tökéletességet semmi sem kezdheti ki, az ilyen aktust sohasem lehet gyökeresen megragadni. Minden szót lényegileg fenyeget a csend, amelyet megzavar: a közölhetetlen önmagát szimbolizálva megszűnik annak lenni, és tökéletessége csorbát szenved.

A modern költészet – az, amelynek ambíciója a legmagasabb, és amellyel itt foglalkozom – magában hordja mint fullánkot és ösztökét, a teljes csend kísértését, s ezt paradox módon, a szavak bizonyos használatával akarja elérni. A fehér lap és a misztikus szó, amint megdörzsöli a szellem, egyre elevenebb izzásra hevítve, mígnem kigyullad a tűz. Ennek a költészetnek legvégső törekvése az, hogy eljusson az eredetihez, a sötétségek termékenyítő pontjához, akár pszichológiai sötétségről, akár a mindenség eredeti éjszakájáról legyen szó. Mintha az emlékezet nosztalgikusan a jövő felé fordulna, egészen a forrásig, ahol

elveszne, minthogy az Elveszett Paradicsom mítosza elérné a végső ártatlanságát.

Hogy ezt megértsük, rá kell ébrednünk a születő szó csodájára, újra megtalálni egy őseredeti esemény vakító meglepetését. A költő szereti a szavakat; tiszteli őket; sőt egészen addig mehet, hogy bálványozza a szavak kimondásának aktusát. Az ige imádója, szent hatalom; a teremő Én hatalma, aki túlszárnyalja a közönséges ént. A szónak ez a hatalma abban a csendben van, amelyet tartalmaz. A szó nem a mindenség magyarázata, nem leíró és rendező tevékenység. Más nyelv, mint a láthatóé: a dolgokat belül tartja össze. A költői aktus, a *Fiat lux*, létrehozza a világot, és egyben a szimbólumban beteljesedett örökkévalóság, amelynek a költő kinyilatkoztatója és őrzője lesz.

Nyelve, teremő alakzatokban állandó metamorfózisok helye, amelyek sokfajta rokonságban vannak, nem más ez, mint az egyetemes megfelelés (*correspondance*), fokozatos felébredése a dolgokban benne rejlő sötétségnek. E tevékenység révén látszatuk valóságukká válik.

A költő mint a szó őrzője mindig olyan helyzetben – vagy veszélyben – van, hogy azt hiheti: szent lélek szállta meg. Számos humoros vagy éleslátó szöveg tanúskodik erről. Ez a meggyőződés tévesnek tűnhet föl: a mi világunkban a költő szerepe nulla vagy rejtett. Nulla a nem költők nagy tömege számára, akik tanulékonyan megrekednek a látszatoknál, semmit sem tudnak a szimbolikus életről, nagyon keveset a szellem valódi igényeiről. Azok számára, akik annyira nélkülözik a létet, hogy sohasem érezték a léthiány okozta éhséget, a költészet – a látszatok logikája szerint – gyerekes játék a szavakkal. A legtöbb ember a világban való jelenléttel megszűnt költő lenni: nincs szükségük szavakra, hogy életben maradjanak, elég nekik a látszatok nyelve, hogy aktuálisak legyenek anélkül, hogy jelen lennének.

Ezekkel az emberekkel szemben – akiknek sokasága fullasztóan elnyomó – a költő örök gyermek, vagy részegesnek

látszik, vagy esetleg követnek. Hogy jobban elrejtőzzék, sokszor mutatgatja magát. Rejtetten folytatja a csend művét. Hiszi – vagy ösztönösen tudja –, hogy megőrzi a szavakat és velük egy titkos jelenlétet: a valóságot. Az ősi eszme, hogy a szellem legmagasabb tevékenysége a dolgok megnevezése, mert ez isteni hatalom, és hogy a név egyszerre részesedik annak létében, aki megnevez és azében, amit megnevez, hogy *a kettő kapcsa a Létfen*, tehát ez az eszme hatalmas marad még azoknál a költőknél is, akik nem ismerik vagy visszautasítják. Ez teszi lehetővé, hogy halljuk a nyelv kimondhatatlan létjogosultságát, azt az értelmet, amely lényegileg hozzákapcsol bennünket, és éppen mivel közömbös minden hasznosság iránt – ez maga az *ingenesség*. A szó, ha egy bizonyos *hangsúllyal* mondjuk, az egyetlen örökké teremtő valóság, örökké új és meglepetést keltő csodálatos való; teljesen és mindig szerelmes bennünk abba a dologba, amelyet ajkunk által megnevez. A szó az örök Létfől való részünk abban a világban, amely állandóan szétporlik, minthogy állandó esendőségünktől beteg. Erről a szóról, erről a *hangsúlyról* ismerjük fel – kegyelmi állapotban –, mit jelent *embernek lenni*. De ritkán ismerjük fel magunk között ezeket az emberségünket őrző kinyilatkoztatókat; az ige szolgálit, szeretőt.

Szólni annyi, mint szeretni. Szeretni nemcsak a nyelvet, hanem a szellemet, amely megnyilatkozik benne. Az ember minél bensőségesebbé teszi a nyelv szeretetét, annál érzékenyebbé válik a szellem követelményei iránt. A nyelv szeretete aszkézishoz vezet: ez a csend általi nevelés, a csend növekvő szeretete a szavakban, óceáníz. A szó szeretete a csend szeretete: a *mondani* ebben a belső elmélyítésben fokozatosan a *hallgati* visszhangjává válik. A lélek lassan megérti, hogy egyedül a csend szeretet.

És mégis: a csend rettenetes. Szemben vele, félelmetes közelségében semmi sem tarthat. Valamennyien képtelenek vagyunk az abszolút csendre. Szemben vele a szó a mi védő korlá-

tunk. Elválaszt bennünket örvényétől; lehetővé teszi, hogy szondát merítsünk vagy kavicsot dobjunk belé. Aztán figyelünk/fülelünk. Csak akkor, amikor a csend vonz bennünket: amikor érezzük hívását. De megeshet, hogy a szó szoros értelmében áthatolhatatlan számunkra, fullasztó, mintha halálos határ volna közötté és a mi zajunk között. Akkor korlátunk a mi zajunk. Valójában mindig az. Még a legnagyobb hallgatók is csak úton vannak a zajban a hozzáférhetetlen csend felé. Amit mi csendnek nevezünk, az vagy hosszú ideig nem tartható figyelem, vagy pedig belső állapotaink, álmodozásaink, születő szavunk, imánk által felszívott érzékenységünk.

[...]

A szavak közötti viszony, ezek viszonya a dolgokhoz, amelyeket jelölnek, a dolgok szimbolizmusa – szikla, levegő, szél, forrás, a természet és a szellem elemei, a költemény architektúrája, ritmusa, az írás fehér margója –, minden: ebben az immanentista misztikában, a költészetben minden hozzájárul ahhoz, hogy tökéletes térséget teremtsen, amelyet a vele azonosuló lélek élvez. Minden költemény abszolút érzés, amelynek utóíze – az egyetlen igazán keresett –, a csend. E tiszta pillanatban, a költő nem más – vagy annak hiszi, vagy felelti magát, hogy azzá legyen –, mint egy visszautasíthatatlan, *kimondhatatlanul kimondott* szó tökéletessége: isteni villámfény. Azután megszűnik a varázslat. Ugyanaz a szó, amelyet a csendben megélt, zajjá változik, s ettől megszűnik az elragadtatás. A *kimondás* abszolút pillanata tűnékeny, mint az örökkévalóság. Ez a várakozó figyelem, ez a csoda – az egész világ egyetlen mondatban, a tartamon kívül – talán *nem volt más*, mint a gyermekség. Óriási, mindig tartó nappal, önmagához hasonló, s ezt összefoglalja, össze akarja foglalni ez az egyetlen teremtető aktus.

[...]

Az elé megyek, aki közeledik felém. Tudom, hogy a csend felé fordulva a Te Arcod felé fordulok: Feléd megyek. Ez a mozdulat egész lényemet érdekli. Lenni ezentúl azt jelenti: Érted, Tőled megvilágosítva, Általad felizzítva létezni, Feléd irányulva élni. Attól a pillanattól kezdve, amikor felismertem a transzcendenst, az élet meghatározó tevékenysége *az imádság* lett. Igaz, a transzcendencia mindig napfogyatkozást szenved, a csendet eltemeti a zaj, az *én* helyettesít Téged. De az ima bennünk fáradhatatlanul, láthatatlanul helyreállítja a távolságot és a párbeszédet.

A transzcendens felismerése megnyitja semmiségem örvényét. De ez a semmi *megnyílás*: elmerülve nyitott vagyok. Én, a semmi, a Mindenre vágyakozom. Csak látni kell – vagy helyesebben: meg kell tapasztalni – az ima állapotát. Ez először is kivájas, az úr elkészítése. Az imának kezdetben nincs szava: összeomlik. Ha a szavakba kapaszkodom és bennük keresek biztonságot, csakhamar érzem, hogy nem imádkozom többé. Fontos, hogy belézuhanjak a nem-verbálisba (szó-nélkülibe), keresve énem legsúlyosabb, legmélyebb részét. Innen a letérdelés – nem csupán szimbolikus – jelentősége. Összekuporodom, hogy érezzem tömegemet. Hogy az imádság egész lényemet érintse. Ez a súlyos valami, ez az úr, ez minden, amit magamból összeszedhetek legszorosabb korlátaim között. Nem kísérelem meg többé sem az illúziókeresést, sem annak elkerülését. Súlyos vagyok. Mint egy születése előtti létező, úgy vagyok az imában, mint az anyaméhben: erőtlenül, vegetatívan. A magzat helyzetében, vagy mint a hanyatló holttest annak karjában, aki felemeli. Ott vagyok. Megszületendő. Már halott.

Imám lehet egyszerűen ez: „itt vagyok”; vagy még kevesebb: *itt-létem*, önmagamba csavarodásom, mielőtt még tudatára ébrednék annak, hogy összeszedem magam, hogy jelen legyek valaki számára, legyen bár ez a valaki saját magam. Mielőtt még lennék, mielőtt a bennem létező ezt mondaná: *Én*. Ez a dolog ott: és körülötte az ima burka. Imafürdő: hullám, átitatja

a homokot, beteríti a sziklát. Egyedül ez a mily kevéssé ellenálló, mily könnyen szétporló valami jelent akadályt az imák ozmózisának. Vagy elmerülve, mint egy bárka, várja, hogy az ima a víz színére emelje. Mert vannak bukások, sokszor hatalmas csődök, a várakozás mikéntjében. Nagyon hasonlít egymáshoz a teljes kétségbeesés és a teljes ráhagyatkozás; de a kétségbeeséstől a ráhagyatkozásig ott van egy kiáltás örvénylő távolsága. Az a valami kiáltása: „Itt vagyok”, és akkor van. *Itt vagyok!* az alázat aktusa, amely kiragadja a létezőt megalázottságából és szembe helyezi valakivel. Ezt mondani: „*Itt vagyok!*” ugyanaz, mint ezt mondani: *Te itt vagy!* E két kiáltásban halljuk, hogy egymást visszhangozzák és összekeverednek, miként az *Én* és a *Te*. A transzcendens válasza egyszerre a létező legmélyéről jön és végtelen távolról: az ima a transzcendens megtapasztalása. Az *Ő* tapasztalata rólunk és a mi tapasztalatunk Róla: és a születő ima első kiáltása egyetlen megvallása a két ténynek: az abszolút közelségnek és az abszolút távolságnak.

[...]

Az ima szent történet. A liturgiák tartalmazzák egy tapasztalatokkal teli gondolat kincsét: az emberi nemzedékek tapasztalata benne van, és az ember nagy képei is, amelyek a lelket alkotják sötétsége legmélyén. Egyetlen imádkozó liturgikus imájában az egész emberiség jelen van, és ugyanazt kéri, mindig. Az egész papi emberiség mondja a Miatyánkot egyszerűen azért, mert van. És mi ez az emberiség? Milyen kereséssel azonosul? Keresi végességén belül a végtelent, szét akarja törni korlátait a végtelent keresve. Az imádság e két ellentétes mozgás megvalósult egysége. Nem a véges végtelenné tágítása, sem egyik feloldása a másikban, hanem ciklikus mozgás, igazán *szívélyes*, amely minden pillanatban verifikálja a végtelen jelenlétét a végesben, és mégis saját korlátaimon belül. Az ima mindörökké a magány végét jelenti. Nem vagyok többé egyedül.

Senki sincs igazában egyedül. Valamennyiünk tartalmazza mind a többi, és valamennyiünket tartalmaznak a többiek, mindegyikük.

[...]

Menni a közeledő Isten felé annyi, mint elismerni az élő uralmát – s ebből az érzésből nem mindig hiányzik az agresszivitás. Itt van minden különbség a fennkölt aktus, és az ima között. A fennkölt költői aktus bezárkózik saját felsőbbségébe: olyan ima ez, amelyet a költő önmagához intéz, saját szavának kultusza. Az imában nincs semmi felsőbbrendű: mindennapi dolog. Célja, tökéletessége, magam tiszta és egyszerű ráhagyatkozása a Jelenlétre, amelyben imádkozom és amely lehetővé teszi, hogy imádkozzam. Ráhagyatkozás, szabad beleegyezés – örvendező vagy áldozatos, vagy a kettő egyszerre – elfogadása annak, hogy Isten vonzásában vagyok. Az ima tehát nem kiváltságos állapot, amely bizonyos pillanatokra korlátozódik; nem válik el a dicsérettől, amely szintén egy bizonyos létmód, az egyedüli igazi létezés.

(*La face humaine*, 1965. 144–162. oldalak, kihagyásokkal)

*„Íme ismét a Jelenlét, a rettenetes magány,
és hirtelen ismét a lehelet arcomon.”*

(Paul Claudel)

„Tudom, hogy a harc véget ért” (Claudel). A bálványok mindörökké összetörve: közülük való az az utóidénybeli Prométeusz is, a költő, akinek magamat hittem. Miért harcoltam? Hogy visszautasítsam Isten ajándékát? Hogy hatalmamba kerítsem, és csak önmagamnak tartozzam vele? Igazában sohasem tudtam, miért. Vagy talán Isten kezdte a harcot, nem annyira azért, hogy rám tukmálja ajándékát, de hogy értelmét megmutassa? Bármint legyen is, elfogadtam a bocsánatot. Új élet kezdődött. Teljes ellentéte az *álmodott életnek*. Szigorú nyugalom. Megcsap a külső hideg szél. Kiléptem önmagamról: szemben állok. Mindenütt a Jelenlét, és semmi más: rettenetes, magányos pillanat. Nincs több lendületem, nincs több erőm: legyőztem és meggyőződtem. A mindennapok végeláthatatlan sora kezdődik. A vágyva vágyott feladat, amelyről azt álmodtam, hogy a szüret napfényes idején teljesítem, rám nehezedik ezen a szürke téli reggelen: szürke szabadság. Minden gesztus végtelen és szűk térben történik. Munkás valóság: de ez az Isten műve, és én is belekapcsolódok. A gondolat és a tett apró változatai, ha kellőképp figyelek rájuk, kimondhatatlan energiát közvetítenek: minden Ajándék. A síkság szélénél megállva körülhordozom tekintetemet a láthatáron. Nagyon réginek érzem magam, és megalapozottnak. Én, az ember. Ezen „a mély és biztos alapon” az új élet a mindennapok műve.

E könyv utolsó szakaszában milyen bizonyossághoz jutottam el, amelynek intuíciója kezdettől végig állandóan megelőzi a formulát? Megállok a következő kijelentéseknél: ezek az axiómák tapasztalatból fakadnak.

Az üdvösség reménye – elválaszthatatlanul ennek keresésétől – az emberi szellem lényegéhez tartozik: ez a remény a szellem Aktusa. Senki sem mentheti meg (üdvözítheti) önmagát, sem másokat. Az emberiség a maga egészében szintén képtelen erre. Az emberi szellem felfoghatja (elgondolhatja), de nem szülheti a végső valóságot. És az az illúzió, amelybe néha beléringatja magát, hogy ti. önmaga számára ő az abszolútum, csak felszítja a meggyőződést, hogy abszurd az, ha nincs más abszolútum önmagán kívül. Ám mihelyt az ember felismeri, hogy egyedül Isten üdvözít, máris meg van mentve, és benne az emberi szellem is.

Emberileg a szellem legmagasabb tevékenysége fáradhatatlan figyelme a valóságra. Ezt a valóságot annak megfogalmazása nyilvánítja ki, amit benne igazságnak ismer fel. E tevékenység neve: szó. De az emberi szó, bármilyen szép és igazi is, nem hoz önmagában üdvöt. Sem a művészet, sem a filozófia, sem a tudomány nem fordítja (téríti meg) a szellemet a végső valósághoz. Ehhez abszolút Ige kell, hogy önmagában felmutassa a *mondani* és a *lenni* azonosságát, és ezáltal azt a távolságot, amely köztük az emberben létezik. A megtestesült Igéhez folyamodásunk – bevallva, hogy természetünknel fogva hűtlenek vagyunk szavunkhoz – kimozdítja ezt a szót tehetlenségéből és semmiségéből.

Minthogy semmi sem vagyok magam vagy bármely más ember által, és rajtam kívül sincs semmi, ami létet adna, Istenen kívül abszolút semmi mástól sem függök. Ez a semmi, ez az abszolút függés: ez szabadságom lényegi feltétele. Ahogy öregszem, a szegénység egyre növekvő intenzitással úgy jelenik meg nekem, mint létem végleges lényege. Szegénnyé válni, ami tényleg vagyok, ez az a követelmény, amelyre minden figyelmeztet. Hagyom, hogy ez alakítson Isten szándéka szerint, anélkül, hogy ezt a törekvést önmagam ösztönzésére magamnak tulajdonítanám. Amikor már semmi sem lesz sajátom, még önmagamra vetett tekintetem sem, *amikor mindent csak kapok*,

mint a koldus, egészen a bűneim miatt érzett bánatig, semmi sem akadályozza bennem az Újjáteremtő munkáját. Amikor megszabadulok minden birtoklási ösztöntől, hogy jobban szeressek; akkor valóban eltölt engem Isten szabadsága, gazdag leszek az Egyetlen Jelenlevőtől. Amikor már nem ragaszkodom többé énem semmilyen megnyilvánulásához, és semmi tőlem származó dologhoz *mint enyémhez*, akkor valóban az leszek, ami vagyok – bármilyenek legyenek is külső megnyilatkozásaim és műveim –: a legutolsó szolga. Nem ismerek nagyobb példát az emberségre, mint amelyik tisztán áthatja testestől-lelkestől az Egyetlen Akaratot. Ez a szolga mindenütt a helyén van: semmi és senki meg nem botránkoztatja és el nem vakítja. Ez számára az isteni Mindenütt-jelenlét, amelyet a legkisebb ember is visszatükröz: így Istent látva minden teremtményben, természetesen közülük a legutolsó-nak tekinti magát, és számára minden lélek kimeríthetetlen. Ő a legkészségesebb lény: névtelen is. Bárhova megy, sohasem saját nevében mutatkozik, jóllehet sajátjaként teszi, amit tennie kell, anélkül, hogy az övé lenne. Megtett munkája többé nem az övé, hanem mindenkié: és mindenki műve, hiszen senki sem tehet semmit anélkül, hogy ne másokban és mindenki más tette által művelné azt.

Egyetlen szó kiejtése is magában foglalja az egyetemes szolidaritást, a félelmetes egységet. Borzalmas és szent közhely, Isten üdvözítő tettével való természetes cinkosságunk: a legösszeszedettebb figyelem az isteni Akaratra itt kifejezhetően mértékben és módon ellensúlyát képezheti a bukás végzetességének, és egyesíthet bennünket az isteni Tettel. Amennyire erőnk megengedi, integrálnunk kell az emberi szót Isten Igéjének lendületébe; ez természetesen csak úgy lehetséges, ha ezt az Igét abszolút hatalomként fogadjuk el: aki minden gondolatot ellenőriz. Nem mi tesszük magunkat figyelemmé, hanem az Ige irányít bennünket. Mindenesetre, ez az én alapvető meggyőződése: az Ige különleges módon minden

egyes emberért eljött, és eljön minden egyes emberben az egész emberiségért. Az emberi szó az a tér, ahol minden ember és benne az egész emberiség találkozik Istennel. Aki tudatosítja, hogy *ő beszél*, találkozik Istennel. De ugyanakkor felfedezi szava elégtelenségét, az emberi szó méltatlanságát, azokat a sérüléseket, amelyeket az Ige elszenved általa.

Mert hiányosságaink nemcsak akadályozzák az Igét: bűnünk-től megcsúfolt és megtört az. Valamennyien cinkosai vagyunk ennek a rosszindulatú jelenlétnak, amely egyeseknél oly hatalmas, de mindenkiben szétárad. Önmagam ellen fordulva mindig tudatában vagyok valami óriási hazugságnak, amely szavunkba befészkelte magát és mintegy belénk vésődött; de ugyanakkor biztos vagyok benne, hogy még e hazugság vastag rétegein is átcsondul az Igazság, amelyet csak egy-egy szempont szerint ragadunk meg. Mégis mint keresztény csak fokozatosan értettem meg a kereszténység *végleges* jóhírét, amely után nincs több *után*, csak Isten mérhetetlen irgalmának elfogadása vagy visszautasítása. A legkétségbeesettebb ember lennék, magamat és általában az embert tekintve, *ha végleges* bizalmamat nem vetném Istenbe. Minden szónál szinte eszméletem veszttem, mert igazsága menthetetlenül hazugnak nyilvánít engem vele szemben: elalélok, de azért, hogy egy másik, végtelenül nagyobb és egyedül Igaz Szív legyen a támaszom. Ő beteljesít ott, ahol tehetetlen vagyok, és igazzá tesz éppen azért, mivel egyedül az Igazságra hagyatkozom. Bűnöm alázatos tudata az Egyetlen Igazság tabernáculuma: valóban, az Ige emberré lett.

Krisztus felismerése *itt és most* történik, az emnauszi vendégfogadóban, a kenyértörésnél. Mihelyt felismerjük Őt, eltűnik szemünk elől, bennünk hagyva a lényeg égő nyomát, a reménységet. Még ha nem ismerjük is a keresztény tényt, csak meg kell sejtenuünk Tekintetét magunkon, hogy tudjuk: e pillanattól *vagyunk*. Ez a tekintet tartja össze még vak lényünket, meg-megszakadó és töredékes szeretetünket. Szeretet-képes-

ségünk – személyiségünk – Istenben mérhetetlenül nagyobb annál, mint aminek látszik. Az, ami ma csak előérzet (megsejtés), egy napon Isten látása lesz, minden dolog Istenben való látása. Akkor beteljesedik Isten és lényünk kölcsönös kapcsolata, az a viszony, ahol születik és ahova visszatér minden szeretet magunk és más lények között. Aki szeret, a másikban a lényeges felé tart, gyakran messzebbre jut, mint önmagában, vagy mint önmagában a másik. Túl a halálos sikereken és bukásokon, szeretete felfedi előtte a – lehetetlen és szükséges – végtelen dimenzióját. A szeretet meghal, noha halhatatlan; vége, és nem ismer határt. Aki Istent ezzel a nem érzelmi – érzelmen-túli – mindenható szeretettel szereti, aki a létezőt *korlátaiban* a lehetetlen és szükséges beteljesedés felé feszíti, eljut veleszületett szeretetképtelensége végső bevallásához. Olyan paradoxon ez, amelyet felold annak biztos tudata, hogy Isten személyesen szereti és örökre beteljesíti őt, jóllehet ideleln örökre befejezetlen marad. Történik mindez úgy, hogy Isten elengedi azt a szeretet-adósságot, amelyet ez az ember természeténél fogva elfelejt, minthogy sohasem tudná megfizetni. Isten beteljesíti, elengedi a tartozást: e *bocsánat* által lesz lényünk tökéletes, valósul meg örök személyazonosságunk, amelyet másokkal együtt és egyazon szálakból szőttek a megismerhetetlen szolidaritás szövőszékén.

[...]

Hit nélkül a humanizmus komédia. Ugyanígy a Krisztus nélküli kereszténység is bohózat, többé-kevésbé hasonló az előbbihez. A hittel minden megváltozik. Az ember története Isten története. Isten van, és mi Benne vagyunk: de látszólagos egzisztenciánk nem azonos létünkkel. A jelek, amelyeket Isten egzisztenciánkkal ad, nem értelmezhetők annak korlátai között: ezek azoknak a rejtett tetteknek észlelhető nyomai, amelyeknek székhelye létünkben van, éspedig Istenben való létünkben. Innen származik a hithez tartozó intuíció, hogy létünk számára

egzisztenciánk túl szűk. Az egzisztencia igyekszik a létet összezsugorítani önmaga méretére, miközben létünk szenved akár azért, hogy ott helyet találjon, akár azért, hogy ott célja, Isten felé törekedjék. Isten alakítja létünket még az egzisztenciánknak megszabott korlátok révén is. Létünk: lényegénél fogva közösségi, titokzatos nemzetségtáblák gyümölcse, felismerhető vagy nem látható testvériségek otthona, *többes- és mégis egyesszámú*. Louis Massignon lényeges tanúságtétele, amely „lelki geográfiájában” öltött testet, eljárás, hogy kapcsolatot teremtsen barátai között, élők és holtak között egy jelhálózat révén (még olyan lények között is, akikkel csak egyszer találkozott). Massignon prófétai valósága, amelybe félelemből nem akartam behatolni halála előtt, és amelynek léte még ma is félelemmel tölt el, a következő: minden ember helyettesített saját maga és mások ismeretlen tájain; és *létünk létezők szövedéke, szerves Egyház-részlet. Létszövedék*, önmagán túlmutató *tűnékeny egzisztenciánkban*, hiányosságainkban, bukáinkban, bűneinkben, szenvedéseinkben, halálunkban (sőt mindezekén túl).

Lelki feladatunk – valamennyiünknek van feladata, mert Isten nem bábuként mozgat bennünket – azzá lenni, aminek Isten szán, korlátaink ellenére, sőt még általuk is, mikor elfogadjuk és felismerjük őket lényeges hibáknak, bűnöknek. Feladatunk felkészíteni magunkat arra, hogy egyre kevésbé támasszunk létünknek akadályt: hogy elevenen őrizzük a magot, amely már csírázik bennünk. Mert az isteni cselekvés misztériuma az emberben – vágyakozásunk felemelése Istenhez, amire belülről vágyunk – abban a fáradhatatlan szintézisben, abszolút konvergenciában van, amelynek a mi szinkretizmusaink csak karikatúrái, ökumenizmusunk csak visszfénye. Ez az egyetlen Aktus, ahol Isten műve áthatja az embereket és az emberét: a kereszténység szóhasználata szerint a »szentek közössége«. Ebben válik lehetővé a bűnös és helyettesének imádó kölcsönössége: az alázatos szeretetben egyik ad, a másik befo-

gad. A közbenjárás misztériuma, amelyet Massignon a saját vilámfényével világít meg *Adott* szó című könyvében („*Mystique et Continence en Islam*”, *Parole donnée*, p. 280): „Abszolút módon szeretni egy lényt nemcsak azt jelenti, hogy kívánjuk annak megvalósulását, amit Isten ténylegesen kijelölt számára, és megsejtjük, hogy azzá válik (anélkül, hogy kutatnók »mikor« és »hogyan«), hanem ezt: megvalósítani már mostantól kezdve – Istennek kiszolgáltatottan, fenntartás nélkül – az ő helyében azt, ami belőle hiányzik, és talán mindig is hiányozni fog, hogy szentté legyen, hogy kiegészítsük az egyházi egyezséget.”

Annak a közbenjárásnak szimbolikája, amely nyilvánvalóan nem pusztán költői kép: a helyettesített sorsa az, hogy konkrétan megélje a látható és a láthatatlan egységét, amelyek kölcsönösen valósak. Massignon itt mindenekelőtt azt definiálja – még az emberi közbenjárás előtt (és azt megalapozva) –, hogy mi a Kereszt általi üdvrend. Krisztus az Egyetlen, aki minden létezőt és az egész emberiséget helyettesíti: minden más helyettesítés csak az Ő erejében lesz hathatós és lehetséges, még azoknál is, akik Krisztust nem ismerik. A keresztény számára Krisztus testében részesedni (vele kommunikálni) annyi, mint hitet tenni mellette húsvét reggelén, hitet tenni minden ember mellett őbenne, mígnem ő megvalósítja minden ember – e hatalmas Test – teljességét. Elvegyülni ma az Istentől megfosztott sokaságban, amely nem ismeri Isten nevét, amely – emberi szemmel nézve – menthetetlenül idegen Jézus Krisztus vonzásával szemben. Ez annyi, mint eleve elfogadni, hogy az Egyedüli Áldozat *legyünk*, tetszés szerint, mégha legyőzöttként kell is meghalni. Legyőzve abban, *amiért* oly sokan győztesként haltak meg: Isten dicsőségéért a földön. Mert a Szeretet rettenetes, amikor igazi dicsősége a teljes elhagyatottságban valósul meg: de egyedül ez a szeretet létezik, és követelménye az egyetlen. Aki ezt nem érti, annak érthetetlen marad a világ. Aki megérti és világosan látja követelményét, az nem hátrál meg hajlíthatatlan és éles logikája előtt, mielőtt – ha meri – a *végző határig* el nem

megy. Ezt az elszántságot Massignon egy adott pillanatban, az algériai kegyetlen háború kezdetén idézte fel. E határ mindenütt a kizártak, az emberek által kirekesztettek közé veti Istent: *Isten az Isten kizártjai között, Isten látszólagos rendjén kívül*. 1956 karácsonyán Massignon ezt írta: „Ama határon, ahol könyörgő közbenjárásunk erőfeszítése két terrorizmus között megtörik, lesújtva, miként Gandhi 1947-ben Noakhaliban – térdenállva, tekintetünket a magasba emeljük, az örök élet felé, a minket megelőzött tanúk felhője felé: ők is elhagyatottak voltak, túsok, az Igazságosság idő előtti váltságdíjai. Várnak bennünket, részesülve a Szenvedés kelyhéből, az Úrral együtt magányban, a Lényeges Vágyat őrizve... Át kell menni, mint ők, mint Ő, a motozáson és a kínzáson, a lemeztelenítésen, a rabszolga-bánásmódon, elárultatva a Reménység által, az Atyjától elhagyatva, nem rendelkezve mással, mint a teremtető jellel, a hit hasíthatatlan atomjával... Ez a megtagadott fiú hite, az árva hite, akit elűztek, aki nem tud sírni, aki meggörnyed a titokzatos Vendég hatalma alatt – aki pedig hajdan anyja ölében ringatta, a tévelygés vak éjszakájának álmaiban – aki most eltemeti a föld méhébe, ahonnan vette. Elevenen eltemetve, megmarad szívünkben a hitnek ez az utolsó szikrája...”

Képtelen vagyok, mint annyi más, egy igazi szeretetmozdulatot kezdeményezni, magamtól mindörökre képtelen vagyok arra, hogy valóban akarjam az isteni Akaratot, de bekapcsolódok az örök esedezésbe: imádok és imádkozom. Imám nem több – nem is kevesebb –, mint valami teljes elfogadásnak halvány megsejtése, átsiklik rajtam – egy hatalmas hullám habcsappje – és egy pillanatra felvillan bennem. Vagy inkább betemet, miután felemelt, elsüllyeszt és a történelemelőtti agyaggal tesz egyenlővé, az elevenen eltemetettek miriádjához hasonlóan, akik megőrizték a hit csíráját. Azon túl, hogy *ott* vagyok, nem tehetek semmit.

Ernyedtségemben szolidáris vagyok a modern közönnyel: a szédítően lapos és felületes közömbösséggel; mint mindenki, én

is Nélküled létezem. Elvágva a Léttől, tovább létezünk. Sőt, egyesek még rendszereket is dolgoznak ki. De létezésünknek halálíze van, rendszereink laposak. Körülöttem ateista misztikák ünneplik és rettegik a Halált mint az egyetlen okkult jelenlétet; de tisztelik az Életet, pontosan úgy, mint én. A nagyszerű, átváltozott Életet a Halál végzetével szemben: költői „feltámadás”, a tartam részleges újjáteremtése elővételezett hamaiból. A Feltámadott hívei szintén evilág felé fordítják a Feltámadás értelmét. A túlvilág és a belső élet számukra hiábavaló fogalmak: „az emberi kapcsolatok átlátszóságáról” beszélnek; mint az ideológusok, és számukra az „Isten országa” határozottan földi. A halál *előtt* támadtak fel, nem *utána*, mint Krisztus, akiről nem hiszik a szó igazi értelmében, hogy Isten. Igazi Istenük a Morális Ember földi egzisztenciájában, egyedül ezt hirdetik igazságnak. Ez a prédikáció nem érthetetlen. Megértem, hogy egy ember igyekszik szántszándékkal elszenvetni testében az ateizmust, mint valami leprát; de azt nem, hogy Isten Szavát úgy hirdessék, mint ateista bölcsességet. Ez utóbbira nagyon is képesek vagyunk, nemigen tudva hogyan és miből készült, és túlságosan hajlunk hiúságára: ezért valamennyiünknek addig, amíg vagyunk, szükségünk van – mint botrány- és varázsköre – a Feltámadás szavaira.

Egyedül ezek a szavak – nem a földi boldogság vagy igazságosság megfontolása – képesek visszaadni nekünk a feltámasztó energiát, és az isteni Szolidaritás értelmét. Nemcsak ahhoz, hogy teljesen éljünk ma – ez a „teljesen” nem sugall mást, mint egy bizonyos esztétikai vagy erkölcsi érzéki szintet – alakítsunk át minden gyönyör-, szépség- vagy jószág-atomot: hanem a Lét vak nosztalgiája miatt. Nemcsak azért, hogy megszüléssék a „holnap” – utópikusan transzcendens „holnap”, ahol véglegesen „transzparens” az ember az embernek, tehát megismételjük reménykedésünket vagy kétségbeesett illúzióinkat (annak ellenére, hogy az emberiség kezdetétől fogva egyetlen csődtömeg) – hanem mivel az Ország törvénye vezérel bennün-

ket, s ez egyszerre végső és jelenvaló. Mi ateisták megelégedetten vagy kényszerítve, állandóan vagy időnként – nem tudjuk megakadályozni a bennünk munkálkodó öröklétet. Hogy az örökkévaló nem az emberi szellem, sem annak megközelítése, azt közönyösen tudomásul vesszük, tudjuk. Isten keres bennünket, keresi csatlakozásunkat, könyörög beleegyezésünkért, mint egy alkalmatlan koldus, akivel naponta százszor találkozunk anélkül, hogy észrevennők. Mert arra vágyik, hogy elismerjük Őt, bennünk, túl önmagunkon, „most és halálunk óráján”. Úgy, hogy ne tudjunk elmenekülni a mi halandóságunktól és a Lét örökkévalóságától. Se halálunk elől, se az Örökkévaló elől. De hogyan is szökhetnénk el? Halálunk az Örökkévaló kapuja, evidenciája. Isten elismerése, a hit minden pillanatban megújítja az utolsó óra ráhagyatkozását.

Meghalni Istenben: ez a reggel gondolata, minden tettünk hajnala. Megtörténik kora reggel, hogy elismétlem saját haláloamat, mint a tanuló a leckét: előre megélni a felülmúlhatatlan szorongást, a gyomorbamarkoló botrányt, amit egy hulla elképzelése okoz; a halálnak ez a lehetetlen *visszája*: valami lehetetlen, és mégis teljesen biztos. A halál bizonyosságával szemben szellemem a halál lehetetlenségében vergődik.

Paul Eluard felesége, Nush halála után néhány napig visszatartotta e halál valóságát. Úgy állt a halott előtt, mintha ájulásba esett volna. Várta, leste feléledését. Amikor kénytelen volt szembenézni a nagyon is valós rettenettel, sőt, magára vállalni azt, testével magáévá tenni, a halállal szemben olyan féltékenységre gyulladt, mint a szerető, aki tehetetlen szemlélőként jelen van, amikor kedvese egy másikkal szeretkezik. Valami rettenetes gyönyört érzett, ahogy elképzelte: ő maga is vele együtt szétbomlik, elrothad. Akkor írta egyik legszebb költeményét (a *Le Temps déborde* ciklusban); hangvételében a középkor költőire emlékeztet, akik a halálgondolat megszállottjai voltak. Különösen is az a szöveg volt ilyen, amelynek címe is elárulja a szorongó szándékot: *Egy élő beszél a holtak helyett*.

*Édes jövő, ez a kiszúrt szem én vagyok,
E föltárt has és e szétmálló idegek
Férgek s hollók prédája, én vagyok,
A semmi fia, mint ahogy valaki a király fia.
Csakhamar elveszítem látszat-lételemet:
A földben vagyok, ahelyett hogy földön lennék,
Szétmálló szívem a porral száll szerteszét,
Jelentésem a végső távollét.*

Az ilyen képek ismertek számunkra, és az az igyekezet is, hogy távol tartsuk őket. Tudjuk, hogy a halál végső értelmét nem bennük kell keresnünk, még ha e költemény utolsó sora energikus – jöllehet a költő szándéka ellenére kétértelmű – kifejezése is annak, hogy a halál a *semmi*n át vezet, a hulla biológiai halálának folyamatán át. Ennek az átmenetnek a befejezése, a halálos és vitális folyamat végpontja titokzatos: „jelentését a távollét adja”, amit a vallásos szellem kifogásolhat, mint a megsemmisülés jelzését.

A halál végső értelme valamennyiünk számára az, hogy személyünk vele szemben alakul ki, lehetetlen és nagyon biztos halálunkkal szemközt. Napjainkban, különösen a városokban nem nagyon gyakori, hogy jelen vannak, főleg a gyermekek, valaki haláltusájánál. Ellenkezőleg: az olyan társadalomban, amilyen a miénk is – érzéketlen a jövővel szemben, ahol mindenki élete a jelentől elválasztott –, a halált mindenáron felejtetni, kendőzni kell. Az öregek és a haldoklók fizetik meg ezt az árat: mielőtt meghaltak volna, meg vannak fosztva mindentől, már a lomtárba valók. Nyomorult félelmünk a haláltól, amelyet gondosan elrejtünk, magyarázza, hogy csupa mosoly vagyunk az életet élvező fiatalság misztikája előtt (ami egyébként hamis és reklámszerű), amikor valójában csak úgy teszünk – létünkben és gondolkodásunkban –, mintha nem látnók a szenvedést, a leépülést, a szörnyű és magányos átmenetet. Sőt, ami rosszabb: elkövetjük azt a szentségtörést, hogy a betegektől

és haldoklóktól elvesszük a szociális és lelki jelentést (értelmet), mintha az emberi szolidaritás csak az erejük teljében lévőkhöz lenne érvényes. Ez a magatartás – többé-kevésbé valamennyiünké – a szó szoros értelmében *ellentétes irányú*: úgy érkezünk el a halálhoz, hogy *háttal fordítunk neki*. Ismeretes, milyen veszélyes a szülés, amikor a gyermek háttal érkezik; az intuícióra képes szellem ebben az analógiában meglátja a veszélyt a másik születésnél, a halálnál.

Menekülünk a haláltusától, és ki tudja, talán csakhamar *halotti házakat* rendezünk be, ahol besminkeljük a halottat, hogy álcázzuk a halált. Mégis, azok, akik gyermekkorukat vidéken töltötték, emlékeznek a haláltusa édes-súlyos látványára. Érzik még az élmény jótéteményét, belső ünnepélyességét, azt a furcsa békét, ami hasonlít a következő hőésésre, megérzik valami új és mulandó jószág jelenlétét a felnőttek lelkében. Amikor ők maguk is felnőttek lesznek, másképpen fogják fel ezeket a dolgokat, de megértésük nem lesz más, mint a gyermeki érzékenység megérlelődése. Gyermek és felnőtt a haldokló ágyánál tudja, hogy az illető végső óráját éli, ez az óra örökre közölhetetlen, és belső énjének örvénye felé fordítja.

Bárkinek, aki átélte a haldoklók mellett saját halálát, részesednie kell a lehető legközelebből minden hörgésben, minden szívdobbanásban, annak a küzdelemnek a lefolyásában, amelynek lelki jelentése végtelenül túlszárnyalja a szervi evidenciát. Azt mondhatnánk, hogy a haldokló kétségbeesetten kapaszkodik valamibe, amitől egy másik meg akarja fosztani; ezt a valamit nevezhetnénk *vedlésnek*, bőr- vagy húsruhának, amelyből most kell kibújni, és amely szemük láttára romlik, míg nem a harc előrehaladtával lakhatatlanná válik. A dolog, amihez a haldokló ragaszkodik, ami talán igyekszik viszatartani őt, nem más, mint az *én*, amelyet nem akar elhagyni, s amely nem akarja őt elhagyni: ez a birtokolni akaró (poszszesszív) egyéniség, amelytől nemcsak meg kell szabadulnia, de rostonként meg kell tagadnia, és a halálnak le kell győznie.

A néző szemében, aki keresi a halál értelmét élete számára, a halál minden birtoklási akarat/szellem gyökeres megtisztítását jelenti. Ezért, amikor a halálról beszélünk, ezt az igaz, kimeríthetetlen kifejezést használjuk (anélkül, hogy mindig megsejtenők értelmét): *visszaadja lelkét*. Véglegesen átenge-di magát, mindent elhagy egy pillanat alatt olyan kényszer hatására, amely számunkra felfoghatatlannak, szörnyűnek látszik, bár a mi végső önátadásunkat is ez határozza meg.

Megtörténik, hogy hetek, hónapok, sőt évek telnek el, miközben *látszólag* nem gondolunk a halálra: életünk szüntelenül „elszórakoztat” bennünket.

Életünk, vagy inkább possesszív egzisztenciánk, nem más, mint védekező rendszer a halál ellen, amely felé tartunk, és amely már bennünk lakozik. Öntudatlanul, véghetetlenül a birtoklás szelleme sürget bennünket, hogy – félve, *akár egy napot is elszalasztani* – gazdagodjunk, halmozzuk az élvezeteket, haszontalan tudománynak adjuk magunkat, állandóan tervezünk és átalakulunk: az kísért, hogy – egészen a megszállott felejtésig – kérlelhetetlenül szólítanak bennünket. És hirtelen, előzetes értesítés nélkül, íme elérkezünk halálunk pillanatához: ide jutva a felhalmozott tárgyak utunkat állják, jóllehet már rég le kellett volna róluk mondanunk. Azért, mert életünkben csak alig vettük észre barátaink eltűnését egyiket a másik után, vagy inkább csak egy pillanatra vettük észre az utánuk maradt űrt, a következő pillanatban már elfeledtük, betöltöttük a hiányt. Kevesen tapasztalják meg közülünk a halált, *saját halálukat már ebben az életben, életükben*.

Mégis egyeseket megpróbált a végső kétségbeesés kísértése és a hívás, hogy egyszer s mindenkorra mindent el kell hagyni: akár súlyos betegségtől szenvedtek, vagy a létet is megkérdőjelező depresszióba estek, egy szeretett lény elárulta őket, vagy ők maguk árulták el saját magukat. Lehetséges, hogy ez a kétségbeesés és ez a lemondás – *végleges* jellegük miatt – hosszú ideig együtt mutatkozott a szenvedő és vissza-

utasító szellemnél. Akik átéltek ilyen pillanatokat (néha évekig tartanak), analogikusan a rettenetes kényszerszerű tapasztalják meg, amit majd halálukkor szenvednek el. Földre vetve, megalázva, megismerték egyéniségük összeroppanását, a jövő elvesztését, önmaguk tiszteletének eltűnését, gyakran a másoktól való megvettetést: egyszerűen, elővételezték megsemmisülésüket. Körülöttük folytatódott az élet: egyesek számára nyomorúságuk ellenére az élet önmagában jó maradt; mások átkozták ezt az életet. Vétkesek vagy lázadók, valamennyien élő halottaknak számítottak a világ számára, minthogy nem tudták tanúsítani valóságukat, *élőként állítva magukat*. Ebben az állapotban, az öngyilkosság szélén, sok nyomorult megélt – egyszerre vagy nagyon lassan – lénye egyetlen eseményét: a felkavaró tény, ahol a lemondást és a kétségbeesést – anélkül, hogy megszűntek volna véglegeseknek lenni – integrálták és túlhaladták. Ezek az elesettek, amikor saját mélységükbe zuhantak, érezték, hogy egy mindenható kéz fenntartja őket. Megértették, hogy ráhagyatkozhatnak: ráhagyatkozhatnak saját halálukra, mert ez a Kéz fenntartja őket; ebben a ráhagyatkozásban meg vannak mentve.

Így tehát a halált megtapasztalhatjuk a jelenben: minél igeribb, annál inkább jelen van; elválaszthatatlan a most megélt élettől. A halálnak nem kell jönnie, hiszen itt van már, a közép-pontban: kettős tapasztalat, mindig aktuális: a bennünk mélyülő semmi és az űrt betöltő végtelen jelenlét tapasztalata; ez utóbbi megszabadít bennünket önmagunktól és a semmitől. Már ebben az életben és minden pillanatban a pszichikai lélek számára éppúgy, mint a szellem számára, a halál a feltámadáshoz kapcsolódik, a kettő egyazon jelentést hordoz. Mihelyt megsejtjük titokzatos egységüket, lényünk legbenseje működni kezd, és egy általunk ismeretlen természetű és eljárású mozgás révén kívázza bennünk tudtunkon kívül az önelhagyás (ráhagyatkozás) érzését. Minél teljesebben ráhagyatkozunk a *Másikra*, életünk és halálunk urára, annál tökéletesebben valósul meg állandó és

természetes folyamattal a possesszív szellemről való lemondás, a lét kötöttségektől való megszabadulása. Egyesek lassan, mások nagyon gyorsan, ismét mások nehezen vagy pedig erőfeszítés nélkül megtudják, hogy a halál ára a megszerzett javak elhagyása, és végső jelentése ez: teljesen nyitottá tesz bennünket az abszolútum iránt, beilleszt bennünket nem önmagukba, hanem a végtelen nagylelkűségbe és szeretetbe.

[...]

A modernek gyakran azt mondják: az ember olyan lény, akit túl kell szárnyalni. De ebben a világban egyedül az ember tudja túlszárnyalni az embert, és képes az ember felé közeledni. Amikor egy gondolkodó az ember túlszárnyalásáról beszél, tudja, éppen a gondolati aktus révén, hogy ez lehetetlen, mivel azt akarja mondani, amit nem fejez ki: törekvése az, hogy Isten legyen. És mégis ez a lehetetlen ambíció maga az ember bennünk: az ember ambíciója az, hogy Isten legyen, jöllehet ember marad, és éppen mivel ezt jelenti abszolút értelemben az ember. Istennek lenni: Szeretetnek lenni. Birtoklásvágy, vagy éppen az ellenkezője: imádó nyitottság. Az emberi történelem, és az azt betöltő szó – a gondolat, a művészetek, az ének, az ima, és a csend, amely néha befejezi őket – nem mások, mint könyörgő provokációk, egyetlen – végső elemzésben lehetetlen – szerelmes erőfeszítés, hogy eljussunk az örökkévalóhoz, hogy elsajátítsuk őt, vagy létét megszerezzük. És mivel valamennyien – művészek és gondolkodók, még azok is, akik azt hiszik, hogy az ember hiába hal meg –, e mindig előttük lebegő valóság felé kiáltoznak, az Elgondolhatatlan felé, amelynek küszöbe a halál; az mondhatnók: a halál felé fordulnak (hozzá szólnak), és hogy e halál a közvetítő az örökkévaló felé. Igaz, tőle származik gondolkodásuk komolysága; de valamennyien tudják, hogy haláluk csak életükben létezik, mint az élet végé-

nek elővételezett emléke, és hogy végül nincsen, nem létezik, csupán semmi, a vég illúziója.

Ez a főbenjáró tett általában nem az, közvetítő hatása nincsen. Halálom, amely az örökkévalóhoz viszonyít, e viszonynak az eltűnése, helyének felbomlása miatt. Vagy inkább *alakjának* felbomlása miatt. A *test*, amelyből az alak formálódott, megakadályoz benne, hogy higgyek a „halhatatlanságba” való átmenetben, úgy hogy a szellem elszakadva az anyagtól elpárolog. Elvászthatatlan vagyok testemtől, ezért benne teljesen halandó vagyok; felőlem nézve nincs túloldal, csupán a semmi. Mégis, amíg én élek, az örökkévalóhoz való viszonyom megnyilatkozik *énbennem*, aki úgy cselekszem, mintha ez a viszony örök lenne, a nemlétben való végső feloldódás távlatában, vagy annak ellenére. Ebben látszólag csaknem úgy cselekszem, *mint azok*, akik vakon engedelmességek a lét lendületének, teremtvé, hogy többek legyenek, tapogatódzva valami végső forma felé, amelyet nem fejeznek be. De ez a lendület számomra keresés lesz. Bízom az örökkévalóban: Kierkegaard azt mondaná, hogy emlékezem Istenre. Mert ott van az örökkévaló oldala: Isten tevékenysége létemmel kapcsolatban. Bármilyen is a tevékenység, amelyet kifejt az örökkévaló távlatában, ha egzisztenciámat *itt és most* az abszolút és végső tehetetlenség égisze alá helyezem, minden pillanatban semmiként nyílok meg az egyetlen közvetítésre, az örökkévaló emlékére és kezdeményezésére.

Testem paradox reménysége, amelyről csak azt mondhatom, hogy elszenderül az Urban, mert elrothad („*jam foeter*”), és már e pillanattól belélegzem. De testem az én megtestesült lényem. Csak egyféleképpen élhetem meg az örökkévalóhoz való viszonyomat: megőrzöm halálra szánt testemben arányomat a végtelenhez, nyelvemet. Testemnek köszönhetem – egészen az álomig – a költészet első öt érzékét; a hatodikat a szellemtől kapja: ez emeli az örökkévalóhoz az öt többi: minden művészet, minden tudomány is, a test át-

alakulását szimbolizálva, elválaszthatatlan a szellemtől, a lét szeretetének öntudatában.

[...]

Hinni a test feltámadásában annyi, mint hinni, hogy az ember – minden emberi lény – csírájában tartalmaz egy dicsőség-formát: az örök forrás bennünk van. [...] Valamennyien a Lét forráskutatói vagyunk. [...] Ki kell fejlesztenünk magunkban, valamennyiünkben, a Forrás, a források tudományát: igazából a dicsőség tudományát [...] Ezt máris tanúsítja itt a földön a tudós vagy a művész elragadtatása. Tanúsítják a nagy kollektív, integráló ambíciók is: az, ami egyedül a rendszert építeni akaró emberhez vonatkoztatva, nem más, mint összeomlásra ítélt bábeli erőfeszítés, az örökkévalóságra irányítva a Nyitott temploma lesz, testvériség a dicsőség távlatában. Az Ige testté lett közöttünk, és minden dolog – átváltozva benne, bár nem változva – az ő élő visszfénye lehet, az épület talapzatától a csúcsáig. Még romjaink történetén keresztül is megmarad egy dicsőséges eszme, szakadatlan vendéglátás Isten számára: Őt dicsérni – ez az életünk – víz- és örömforrás gondja. A legkisebb tárgy megmunkálásától a föld átalakításáig nincs olyan gesztus, amely ne lenne képes kifejezni az Isten iránti hálát. Sok szellem, akiket szent hála lelkesít a természet, a kozmikus energia iránt, az ember génusza iránt, nem tudja, hogy igazában hálája Istenhez száll fel és Őrá vonatkozik. Megtörténhetne, hogy türelmetlenségünk a világűr meghódítása miatt – a mélyülő szorongás révén – negatív lenyomatban – az Istennel való új találkozás félelmetes sürgősségét jelzi.

De ez a negatív „imádás” gyakran a bálványimádáshoz vezet. Isten akkor visszavonul önmagába, Igéje hiányzik nekünk. Ezért tehát szükséges, hogy az örökkévaló elismerése, az imádság, és az örökkévalónak kijáró hála, a dicséret, soha-

se szűnjék meg, folytonosan Feléje szálljon, mert különben a lehelet keringése megállna, a bábeli gőg megfojtaná az embert, és a dicsőség műve megghiúsulna.

[...]

Talán valamennyien olyan virágok földje vagyunk, amelyeket nem látunk, amelyek talán nem azok lesznek, mint amit mi vetettünk. De hiszünk két dologban: a nehézkedésben és a szélben. Vagy helyesebben: nem kell hinnünk a nehézkedésben, mert megtapasztaljuk. De hiszünk a szélben. Ugyanaz a szél szétszór és összegyűjt. Ez a feltámadás tüze, az emberi arc. Néha egy ember kilép a zajból és arcán érzi a leheletet: akkor megérti azt, amit üzen.

(*La face humaine*, 239–282. oldalak, kihagyásokkal)

III.

Látni!

Előadás a Katolikus Értelmiségek Hetén, 1965-ben.
(Kivonatos fordítás)

*Miriád szépséget szórt széjjel,
Midőn az erdőn sietve áthaladt
És egyetlen tekintetével
Pazar pompába öltöztette
Az elbűvölt tájakat.*

(Keresztes Szent János,
A lélek jegyesi éneke)

Megkértek, hogy mint költő reflektáljak arra, miként tudja a művészet ábrázolni de már ez a szó is megállít! – *ábrázolni Istent, a szakrumot.* Vallásos művészet, szakrális művészet: ezek kétértelmű formulák, ahol egyszer a főnév, máskor a jelző van kölcsönösen egymásnak alárendelve. Ez a kétértelműség tükrözi a *kép* szó ambivalenciáját ebben a kifejezésben: Istenkép. Mit jelent számunkra az istenkép?

Amíg nem válaszoltam erre a kérdésre, addig a vallásos művészet, szakrális művészet kifejezések kétszeresen is gyanúsak maradnak számomra, mint vallásos szellem és mint művész számára. Nagyon is jól ismerem magamban az *esztétikai* és a *vallásos* konfliktusát, hogy ne egyesítsem őket egy szintetikus félreértésben. E két kifejezésben bármelyik szó tulajdonítja el a másikat, ez az eltulajdonítás jogtalan. Létezik ma egy olyan művészet, amely autonóm lelkiséggel alakult ki, egészen addig, hogy jelenleg a szakrális kifejezését képviseli. Ez a szemlélődő művészet, amely önmagát imádja az általa teremtett tárgyban, gyanús nekem; és először is önmagamban gyanítok bizonyos szentségtörő nárcizmust, nem pedig

szakrális hivatást. A másik végleten létezik egyfajta vallásos szentimentalizmus, amely – tekintélyi alapon és mintegy létezése előtt – érzelmei szolgálatába állítja, és olyan ábrázolási rendszert erőltet rá, amelyet alkalmasnak hisz. De ha meg is szabadítjuk az ilyen érzelmeiktől, minden vallás olyan együttes-forma, amelynek látható alakzata egy kultuszhely és egy liturgia egysége. Ez az együttes-forma igyekszik integrálni a művészetet, még úgy is, hogy megváltoztatja ennek természetét. A szakrálisnak mondott művészet gyakran nem más, mint meghatározatlan és kényszerítő műfaj: a kultuszt szolgáló *szépség-típus* illusztrációja, míg a művészet valójában annak a Szépnek a keresése és meghódítása, amely saját lényegének – a lényegnek – kifejezése.

Hogyan válhat a művészet – megmaradva egyszerűen művészetnek – belülről vallásos – céljának megfelelően – a művészen? Hogyan szerez jogot a szakrális *lényegi* jelzőjéhez? Néhány megfontolás a művészet lényegéről segít a válaszadásban.

A művészet környezete (miliője) titokzatos együttes: az élet és az álmok egysége. Ezzel a lényegi térrel több-kevesebb és többé-kevésbé mély kapcsolatot tartunk fenn, a tudat látszólagos szintjétől elszakadva. A tiszta pszichikumba való elmerülés szükséges a művész lélegzéséhez. Ez az alámerülés, amelyet a felszínre bukkanás követ – az otthontalanság benyomását társítja az egységes környezet utáni nosztalgiához. De ez az egyesítő álmodozás önmagában nem von magával semmiféle nekifeszülést az abszolútnak: mozgása ösztönös: egy lényeges érzelmi témát bővít vagy igyekszik megoldani – lényeges annak, aki kitalálja vagy követi. E szinten a művészetben nincs semmi ingyenes: kinyilvánítja, néha megszállott módon az egyetemes ritmusnak alávetett szimbolikus életet, amely alakzatokban, nem pedig objektív viszonyokban fejeződik ki. A misztérium tehát itt semmiképp sem transzcendens. Ez csak a művészet pszichikai lényege,

a megálmodott élet belső homálya, amelyet még nem világít meg a figyelem, még nem különített el a forma születésének mozdulata.

A művész immanens szimbolikus energiát élvez, ezt arra használja, hogy kifejezze, sőt felkeltse önmagában az eufória és a nosztalgia érzelmeit, vagy a teljesség vagy az üresség másfajta benyomásait; ezeket tévesen a szemlélődés állapotainak lehet tekinteni. Igaz, a művész, amikor el akarja mélyíteni saját álmát, nemcsak oda juthat, hogy belülről keresi a formák szerves növekedésének rendjét, hanem találkozhat az e renden *túllevővel*, s annak a határa negatív benyomást kelthet. Ez az ismeretlen, a „spirituális” költő számára az isteni – *költőnek* nevezek itt általában minden teremtt. E szavak kiválasztása: „ismeretlen”, „istenti”, jól tanúsítja a szellem lendületét, de nem egy *másik* valóság kifejezett elismerését, amely felé a szellem lendülete irányulna.

Megtörténik, hogy egy művész – hívő, bizonytalan vagy ateista – a szakrális művészet területére tartozó megrendelést kap: itt a vallás, nevezetesen a keresztény vallás által hivatalosan elfogadott művészetre gondolunk.

Hogy ez a téma az alakzatok ábrázolását kívánja vagy sem, ezt nem tárgyalhatjuk pusztán ürügyként. Feltételez egy isteneszmét, istenképet. Nem konvencionális jelek rendszere, hanem természete és funkciója révén: szimbolizálnia kell Isten és övéi viszonyát, Isten és népe kapcsolatát. Így értve a műalkotásnak az imádást helyettesítő aktusnak kell lennie, sok-sok személyes gesztus eszményi konvergenciájának: együttes formájukat Istennek ajánlják fel és nyitva maradnak az emberek számára.

A vallásos szellem megsejti, hogy nem mi találjuk ki sem az imát, sem az imádás értelmét, hanem ezek adva vannak. A nem vallásos művész ezt nem tudja: ez a megsejtés számára nem létezik. Az „istenti” intuíciója nála a személytelenben tartja a misztériumot. Lelkileg lehetetlen számára gondolatát egy olyan Lény felé irányítania, akinek létében nem hisz; hacsak nem érez

e létezés felismerése előtt olyan kétértelmű érzelmeket, mint sok szellem az Isten hipotézise előtt. Mégis megtörténhet, hogy a vallásos téma megkövetelte figyelem arra kötelezi a művészt, hogy túlhaladja ezt a kétértelműséget, hogy saját magának a végső valósághoz való viszonyára koncentráljon, amely valóságot nem tud, vagy nem akar Istennek nevezni. Ha másért nem, hát a jól végzett munka kedvéért is kénytelen lesz – művészetéből fakadóan és saját eszközeivel – felvetni a szakrum képeire vonatkozó kérdést, és elsősorban azok számára, akikhez mint művész művészetével fordul (akiknek alkotását szánja), de mint ember, önmagának is. És talán fölteszi magának a kérdést, kihez fordul művészetével, *Kihez*, aki magasabban van, mint az emberek, és akit mintegy rajtuk keresztül céloz meg. Más szóval: lehetséges, hogy Isten a saját művészete révén ér el hozzá, arra inspirálva őt, hogy ne egy bizonyos képet ábrázoljon, vagy képtípusokat, hanem egy készenlétet és egy irányultságot (orientációt), követelményt és hívást, nyitottságot és valami örvénylő odafordulást, egyszóval: egyfajta lelki dinamikát. Az istenképek együttese megannyi látható formát alakít ki, vagy hathatós szimbólumot, az Isten és az ember, az ember és az Isten közötti vonzás és feszültség jelképeit.

Hagyjuk ezután a szakrális művészet szokásos meghatározását, amely eddig arra szolgált, hogy valakivel szemközt, valaki felé állítson be bennünket. Az első pozitív kép, amelyet Istentől alkottunk, Istentől érkezik hozzánk, nem más, mint ez a dinamika. Minden ember, aki ezt hagyja növekedni önmagában, annak alanya és tétje lesz: ez nem olyan kép, amelyet el lehet vetni, miután kialakítottuk, nem olyan erő, amelyet el lehet csiútani egyszerűen az ábrázolással. Ellenkezőleg: a pusztá ábrázolás hiúsága szemünkbe ötlük mihelyt előtűnik a nem ábrázolható követelmény, mint lényünk lényegéhez tartozó. A művésznek erről tapasztalata lehet: Isten ezután már nem pusztán az ember önmagával folytatott párbeszédének témája, vagy freudi értelemben: a művész bizonyos képességeinek kivetítése

(projekciója); ez a téma valamiképp a végtelen valóságnak első megragadása. Mihelyt valóban Istenre gondolunk, mihelyt Istent gondoljuk, belülről dolgoz meg bennünket. Bármilyen képet is alkottunk róla, túlszárnyal, miközben elmélyít: ez a kép egyfajta küzdelem, megragadás, lényegi átalakulás helye. Eltűnve és bennünket vonzva, Isten egyre inkább – képről képre – bensőségesebb lesz cselekvésünkben: Ő lesz láthatatlan pólusuk. Elrejtőzik, hogy érte kiáltó éhségünk legyen a feléje lendítő erő. Ő lesz akkor életünk Mindene, Őt nélkülöző életünké. Nem tudunk már megenni a Lét nélkül, melynek távollététől szenvedünk lelkünkben, és megsejtjük önmagában való Teljességét. Annál a művésznél, aki találkozott Istennel, akivel Isten találkozott, Isten saját művészetének fixa ideája lesz.

De ha Isten csak a művészet fixa ideája, akkor ez az Idea bálvány, ürügy a művész csalóka miszticizmusához, még ha annak látszatai épületesek is mások számára. A találkozásnak szét kellene robbantania a művész hivatását, és újra összeilleszteni azt egy teljes közös hivatásban és hivatás által, ahol nem lenne más, mint az *Istennek való lét* egy módja. Ez az utóbbi hivatás – Istenhez rendeltség – kormányozza és irányítja az egész életet, s az hozzáigazodik e kormányzáshoz és ezt a napkeltét keresi. A művészet, amikor a minden alakzaton túlmutató valóság figurális kifejezése lesz, nem szűnik meg az élet eleven tükre lenni; de mivel az élet a művész számára nem más, mint csatlakozás és további keresés, ezentúl már lehetetlen lenne számára, hogy művészte autonóm sorsot alkosson, elkülönülve a vallási rendeltetéstől és vele párhuzamos létet folytatva. Ami igaz a művész, az igaz mindenki más esetében, aki felismerte Istenhez való viszonyának dinamikáját, amely Istenről tanúskodik ennek az embernek mindennapi egzisztenciájában. Akár művészek vagyunk, akár nem, istenképeink nem Isten külső ábrázolásai, hanem tanúságtelek mellette.

Ebben az átfogó elgondolásban, az isteni Jelenlét és a mi hozzá való vitális viszonyunk távlatában a művészet csak az élet másodrangú csillogása, bár lehet úttörő keresés is. Minthogy az így felfogott élet csakis vallásos lehet, különben megtagadva a PrINCÍPIUMOT, amelyet felfedezett, megtagadná önmagát; tehát a művészetnek is lényegénél fogva vallásosnak kell lennie, nem megszorító, beszűkítő értelemben, mint az olyan művészet, amely érintőlegesen vallásos témát dolgoz fel. A lényegileg vallásos művészet esetleg sohasem foglalkozik vallási témákkal, vagy csak végtelenül nagy körületekintéssel teszi azt, viszont megvilágít más, látszólag a vallástól nagyon is távol álló témákat. Az igazság sokkal egyszerűbb, félelmetesebb, mint a kategóriák: bármint szemléli is a vallásos szellem gondolkodását és életét, eljut oda – hirtelen vagy fokozatosan –, hogy verifikálja és megvalósítja Louis Massignon mélyértelmű meghatározását, mikor egy Istenre vonatkozó közvéleménykutatásra válaszolva ezt a címet adta írásának: „Az *Idegen látogatása*”. Ebben írta: „Az *être* (lenni) kapcsolószó (kopula) jelentése: *úgy tenni, mintha* Isten lenne Minden mindenben.”

Mégis Massignon ugyanabban a szövegben ezeket írja: „Ha Ő felénk jön, mintha Idegen közelítene, aki megszakítja normális életünket, mint a munka közben tartott pihenő: aztán továbbmegy.” E formulára érzékeny bármilyen művész, még az ateista is, a művészettel veleszületett extatikus ösztön erejénél fogva; ez az ösztön egyáltalán nem misztikus ajándék, hanem gyakran nem más, mint a nosztalgia kellemes művelése. A művészet – kitűnik e látogatás költői kezelésében – szinte szürcsöli e tűnékeny „sugallat” szomorúság-hangulatát, és hiába próbálja abban felfedezni egy *másutt (ailleurs)* elillanó nyomát. Ezzel szemben a művész nagyon gyakran érzéketlen marad e látogatás sürgetésére, múltba és előre mutató jelzéseire, ami nem tekintélyi alapon követelődöz, és a szünetet szakadássá alakítja az új élet távlatában.

De ha az Idegen közénk jön, nem azért teszi, hogy a melankóliának készítsen teret, hanem hogy megértesse velünk, hogy e látogatástól kezdve életünk nem más, mint jelek mozgó hálózata. Az Idegen, miután kinyilatkoztatta Jelenlétét, távol van, vagy inkább eltűnik, nem a mi életünkéből, hanem a Jelenlétben, hogy fokozatosan hozzászokjunk a rejtett Jelenlét felismeréséhez: ez a felismerés fokozatosan történik, a mindennapi képek sorozatán keresztül, ezek látszólag teljesen emberiek és mindennapiak, de megannyi helyzetet jelentenek, ahol találkozhatunk Istennel anélkül, hogy látnók Őt, tanúskodhatunk mellette, anélkül, hogy megneveznők.

Jules Lagneau után Simone Weil megmutatta, hogy egy bizonyos ateizmus valójában reakció Isten hamis képeivel szemben, és ezek közé kell sorolni azok istenképét, akik tagadják Istent. Isten nem gondolati tárgy, hanem a mi Isten-tapasztalatunk motorja (mozgatója). Innen a Massignon által ajánlott definíció, az *être* (lenni) kopula definíciójának ereje. Lenni, a Létben, a Lét által, a Lét irányában, a Létért létezni: *úgy tenni, mintha*. Úgy tenni, mintha Isten lenne mindenben Minden. Ez feltételez egy végleges választást, egész létezésünk következetes elrendezését, elejétől végig, minden részletében.

Ha megértettem, hogy Isten Minden, kiválasztott vagyok, de azért, *hogy válasszak*. Választani azt, hogy úgy teszek – vagy nem –, mintha Isten lenne mindenben Minden. Vagyis *megvalósítom* Jelenlétét minden dologban; vagy ellenkezőleg: elszököm, távol vagyok, ami annyit jelent: úgy teszek, mintha Isten semmi sem lenne itt és most, ahol vagyok. Ez a vallásos élet dilemmája: minden vagy semmi. Nem elég, hogy Claudellel így kiáltok fel: „És íme, hirtelen Valaki lettél” – ha nem teszem hozzá, magával Claudellel:

*Hiába szöktem: a Törvény fogadott.
Engedni kell végre! Ó ajtó, bocsásd be*

*A vendéget: lázas szív, figyeld a Mestert,
ki inkább önmagam, mint én magam vagyok.*

Mármost, ha késznek hiszem magam mint ember és mint művész arra, hogy megvalljam Isten valóságát, sőt e valóság primátusát (elsőbbségét) minden más felett, ha késznek hiszem magam arra, hogy helyet adjak neki, mégpedig az első helyet életem folyásában, nem vagyok kész, sohasem vagyok kész arra, hogy magát Istent tegyem életem helyébe. Istenről alkotott alapvető képem: a szent félelem, amelyet szeretete sugall nekem: a Lét szédületesen nagylelkű alapjának félelme. Félelem attól, hogy a lehetetlen az egyedül szükséges: félelem attól, hogy mindent oda kell adnom, ami ahhoz a bizonyossághoz kapcsolódik: csak azért *vagyok, hogy* mindent odaadjak, mindent adjak. Ez a szakrum első felfedezése, a Léttel való döntő találkozás, bárkik legyünk is; akár hisszük, akár nem; akár az élet, akár a művészet vezet ide bennünket. Csaknem mindig elviselhetetlen, ezért elfelejtett, vagy legalábbis lefokozott jelenléte; visszautasítjuk/elfojtjuk Istent, hogy túléljük a Vele való találkozást. Hívők vagy ateisták, öregedő szívű emberek, mi valamennyien egy táborhoz tartozunk az abszolúttal szemben. A misztériumok Misztériuma számunkra először negatív módon bukásunk megállapítása, de a bukás örvényre nyílik: nincs véges szeretet. Tudjuk, hogy képtelenek vagyunk szeretni – ez korunk keserű tudása! –, de a titkos találkozásból megőrzünk valamit: egyesek a szorongást, mások a sajnálkozó nosztalgiát, ismét mások a Nyitott előtti gyűlöletet.

[...]

Erőnkhez mérten meg kell újítanunk másokkal való kapcsolatainkat, vagy legalább emlékeznünk kell olyan kapcsolat reményére, amely egyesít bennünket a legelső utunkba akadó *te*-vel, és általa önmagunkkal és a világgal. Ez máris – még ha

csak emberi célt adhatunk is magunknak – előkészíti a végső találkozást, annak előrevetett fényében. Eltüntetni a félelmet az emberek között – a gesztusok, az elkötelezettségek, az adott szó, a szeretet félelmét – ez annyi, mint megtörni örökös érzelmesedésünket, és teljesen azonosulni szavunkkal Istenben. Az Istenben való jelenlét, a tökéletes szó – ez a félelem hiánya. Ez a szellem bátorsága a kommunikációra, hogy legyőzze önmagában az egocentrikus kényszert. Semmi sem követel annyi áldozatot – a művészetben se –, mint a tökéletes kölcsönös szabadság, a szeretet és a tisztelet teljes kölcsönössége.

Minden olyan művészet, amely hozzájárul a szeretet megismeréséhez és a szeretet általi megismeréshez, az emberi szívben levő abszolút tiszteletéhez, megérdemli a *szent* (*sacré*, *szakrális*) jelzőt. Az ilyen művészet első jellemzője az, hogy az embert sorsa középpontjába helyezi vissza, főszerepet tulajdonít neki. Az ember csak úgy töltheti be ezt a szerepet, ha a művész elismer szavának olyan szabadságot, amelyet nem fog fel: a végtelenre szóló hivatást. Szavunk: kapcsolatunk a Misztériummal. Az embernek a teljes és Egy Misztériumhoz való viszonya és jelenléte nélkül nincs *szakrális*. És a szakrum megnyilatkozik az emberi nyomorúság legmélyén éppúgy, mint a szellem égboltján.

A szakrális művészet lehet kegyetlenül igazmondó, kikémlelheti a legalacsonyabb területeket: de nemcsak ez utóbbiakat tárhatja fel; még a legkitaszítottabb emberi lényeknek is van gyökerük, amely szenved. A Szeretetre alapozott művész nem hagyja el sohasem hitét az emberi természet végső és benső nagyságában, mégha eltaposott és romlott is. Ez az eltaposás és ez a megromlás még mindig a született és végső nagyság, a *contrario* érvei, negatív bizonyítékai.

Így bizonyos művészi alkotások állítólagos kegyetlensége mintegy átváltozik a szellemi merészség ragyogásában, amely – hogy jobban megvilágítsa a szennyet – rávetíti a végte-

len egy sugarát: és a szenny akkor a rossz lesz, a bűn, amely sokkal inkább a Szeretettel, semmint az igazságossággal kapcsolatos.

Vannak művek, ahol szigorú és könyörtelen a küzdelem a rossz és a kegyelem rendje között – és ahol a szerző, tudatosan vagy nem, állást foglal. Minden nagy mű elárulja ennek a küzdelemnek néha brutális kalandját. Julien Green *A Szép mai nap* című naplójegyzeteiben ezt megéreztetni, valamint azt a titokzatos kapcsolatot is, amely a mű és a művész között a kölcsönös és állandó teremtésben fejeződik ki: „Minden könyvben, minden festményben, minden zenében én menthetetlenül két birodalmat látok, egyik állandóan előzőli a másikat. Ennek így kell lennie. Kell, hogy a fény az árnyékra szálljon és hogy az árnyék rávetődjék a fényre, hogy azt kioltsa, de mindez bennünk történik. Külsőleg semmi sem mozdul, semmi sem változott. Az ember könnyen csalódhat.”

A tudatos művész ismeri ezt az ambivalenciát, és játszik vele, még ha őrködve vigyáz is, hogy védekezzék. A művész természetében van, hogy a művészet ennek a küzdelemnek a színpada. A művész nemző, és mindig érzi a kísértést, hogy demiurgosszá (félistenné) tegye magát. Sőt mi több: kockázatot kell vállalnia: nem azért, hogy elkerülje ezt a kísértést, hanem hogy elébe menjen, szembeszálljon vele. Még a vallásos művész is, bár tele van a Jelenlét érzésével és állandóan az vezérli, folyton érzi a kísértést, hogy eltávolítsa e Jelenlétet, megszabaduljon tőle, és ha nem ebben a *kísértésben* teremt (alkot), műve ízetlenné válik.

[...]

(*Le monde est intérieur*, Seuil, 1967. 252–265.)

KÖLTEMÉNYEK

BÁBEL (1951)

(Részletek)

Korunk megismerte a totalitarizmusokat, velük szemben volt a „szabad világ”, amely azonban nem mindenben volt szabad. A pénz, a hatalom és az élvezet rabszolgáit is fel kell szabadítani. A technika optimizmusával szemben ott van az atombomba és a földünket fenyegető pusztulás réme, ha az ember csak a pusztítás eszközeit tökéletesíti, de az etika nem szabályozza a technikát. *Bábel* – avagy az emberiség egységesülése? Ezt a kérdést vetette fel 1944-ben Pierre Emmanuel, aki korábban a kommunizmussal kacérkodott. Hitler és Sztálin uralkodott, amikor megírta poémáját, *Bábel*t (első kiadása 1951-ben jelent meg, újkori történelmünk talán legsötétebb évében).

Bábel, ahogy Emmanuel 1969-ben, az új kiadás bevezetőjében magyarázza, nem a történelem mitifikálása, hanem inkább Krisztus misztériumában szemléli azt, vagyis Isten örök terve szerinti üdvtörténetnek tekinti.

„Kereszténynek lenni – írja – annyi, mint hinni, hogy Krisztus itt és most alakítja az embert és a világot, és lehetővé teszi az embernek, hogy önmagát mondja, hogy mondja a világot, mondja Istent. Másképp kifejezve: nemcsak a keresztény szemében, hanem létében is, az emberi alak annyiban valósul meg, amennyiben észreveszi-átéli – ezt Isten adja meg neki – Krisztus jelenlétét bennünk, munkáját egészen az emberi lény legvégső határáig, amelyet egyedül Krisztus ismer szenvedésében és di-csőségében. Költő vagyok, ha ezt megérteni nem is tudom, legalább meg tudom énekelni. (...) Az igazi ember bennem a költő: költészetem Isten iránti szeretetem kifejezése, az a hely, ahol keresem Őt és találkozom Vele. Jelenléte titokzatos munkája szellememben. E jelenlét alakít át minden embert rendeltetése szerint.” (...) (Modern világunkban) „az isten nélküli Ember szemben áll az egyesítő Krisztussal, Bábel ellensége az Or-

szágnak. Aki ezeket a pólusokat keresi önmagában, felismeri őket a történelem legtávolabb eső helyein, de valójában szívében: sohasem menekülünk meg Bábeltől. Így tehát, hogy megtaláljuk Krisztust és Isten országát az ateistában és a bábéli világegyetemben, szükséges, hogy ez az ember a lehető leg-radikálisabban harcoljon ezzel a világmindenséggel: ezt teszi Krisztus a Kálvárián. (...) Bábel számomra tanúságtétel koromról, szenvedélyes hitvallásom arról, hogy az Örökkévaló jelen van a történelemben, főleg azok révén, akik látszólag a legkevesebbet tesznek: a Boldogságok népe, a vértanúk, a szentek révén. Az ő névtelenségük magáé Istené, és ezt tudják. Nélkülük értelmetlen volna a történelem folyása, bármilyen volna is, a lehető legjobb esetben is, mert az idő rendje menthetetlenül értelmetlenné válik, ha semmi sincs belőle megmentve, még a hiábavaló szépség egy szikrája sem. Mert itt a földön a szépség a legfőbb jelentés: nem más, mint kiáltás az értelem felé, amely annyira hiányzik, hogy éppen ez a hiány alkotja paradox módon a szépség lényegét és tökéletességét. A szentek nélkül nem létezne a szépség, miként a mély szó sem létezne a kevesek mérhetetlenül sokkal mélyebb csendje nélkül."

***

KRISZTUS SZÍVE!

A Golgota ősi története, a Szent Arc, a szent asszonyok, a katona, aki lándzsája hegyén tartja az epével átitatott világot, ugyanaz, mint aki épp azzal a vassal vizet fakaszt az Igaz kebléből...

Annyi ima, aszkézis és extázis századai és annyi csiszolt térd a kálváriákon és annyi sápadt nap a festményeken és annyi könny patinája és annyi végső sóhaj az elefántcsontfeszületen...

***

A kereszt és a kerék által, a tűz és a tör által, a bárd és a kötéltől által, a történelem közös árkába hull a sok-sok kivégzett! És az emberek emlékezetét mégis csak egyetlen egy szenvedése tartja megszállva. A többiek szenvednek és meghalnak: a halál irgalmaz nekik, és utolsó leheletük pillanata az örökkévalóságot hozza el homlokukra. Mintha sohasem gyötrődtek volna: mintha csak átlósan haladtak volna – a keresztet kikerülve –, hogy elérjék a közös küszöböt. Ezért a hóhérok lelkiismeret-furdalása nem tartós: egy gyermekmosoly eloszlatja, – vagy az a cseresznyefaág, amely megérinti őket, mikor munkájuk után hazatérnek. Íme, újra emberek az emberek között, és jól van ez így. A halottak emléke nem zavarja az élőket, mint ahogy egy felhőcske árnyéka sem a tó tükrét; mint ahogy a sirály szárnya nem veri fel a mély hullámokat; és jól van ez így. Ha a kivégzettek zokogása megrekedne torunkban, az egész föld Káin óta fulladástól pusztult volna el. Valójában nem élhetnénk többé, ha nem lennénk a feledésből született, a feledésből élő és csakhamar a feledésnek szánt teremtmények. És mégis: semmi sincs elfelejtve, minden pusztában ejtett könny végül is átszűrődik az örök kendőre, minden arc Arcához, a Jelenléthez, amelynek teljes terjedelmét kitöltik a tűnő jelenlétek: íme, minden pillanat minden könnye hull, fokozatosan felkavarva a történelem nagy köreit, fajtánk nagy ciklusait, az éjjeli ég rendjét. Minden összefügg: és visszatér a most megélt pillanat végtelenségéből, már szétszítva a magasság szélső hajlatáig és azon át behatol egészen a Központig, ahol állunk, s ez sokkal mélyebben bennünk van, mint mi magunk. Valójában nem tudnánk tovább élni, ha tetteink visszatérve arcunkba vágnának, e pillanatnyi pálya után, amelyet befutnak az időtartam minden irányában: mégis visszatérnek, de alattuk egy Másik inog, aki értünk magára vette a világ minden bűnét, amit mindegyikünk az összes többi ellen követett el. Ezért a Golgota ősi története továbbra is kíséri az embereket. Nem azért, mivel egy ember elszenvedte

a kereszthalált: annyi más még jobban szenvedett, – annyan, akik talán azt kívánták, hogy szegezzék őket az ajtóra, hogy gyötrelmüknek vége legyen! Hanem mivel egy ember a világ csúcsán örökké haláltusát vív, mivel ebben a kétezer év előtti örök órában – amely egyedül nem suhant el, mint a többi, az egyedüli, amelyet mi tűnények megélünk örökké ebben az emberben – örökké szenved testében, amely a miénk és lelkében, amelyet elfojtunk magunk mélyén: elszenvedi valamennyiünk szenvedését és emberi gyengeségét, minden igazságtalanságot, amit okozunk vagy elszenvedünk, az áldozat fájdalmait és a hóhér kéjelgéseit, és kimondhatatlan közös nyomorukat, és mindennek elviselhetetlen abszurditását...”

PLUS QUE LA SENTINELLE

(De Profundis)

*„Jobban mint az őr várja a virradatot,
lelkem várja az Urat...”*

(130. zsoltár)

„Jobban mint az őr várja a virradatot”

Lesem a láthatáron azt a sávot

Hol szétválik a föld és a sötét. Mert az éj

Hiába vegyül a föld álmába és hiába

Gyúrja össze keze a sárral az eget

Kelet szemei kinyílnak hajnalhasadáskor

Az éj ereje megtörik merev keze fellazul

S ahelyett hogy a földet szántaná, alig

Érinti elsuhanva könnyű szárnnyal árnya...

Jobban mint az őr várja a virradatot

Jobban mint az őr várja a virradatot

Várom hogy korunkat kinevesse Napod:

Uram! a harcok kellős közepén

Harsanjon fel fénylő kürtöd szava

Jozafát völgyében sorakozó seregeidnek!

Kerítsd be hétszer a világot zengő Napoddal

Áthasítva az égtájakat egyetlen kiáltással

És serkentsd a rabságtól féltő népeket

Kerítsék be ők maguk a gonosz ellenséget

Győzd le és törd össze őket ha kell

De szabadítsd meg börtönéből e bús földet!

Mert a börtönök szűkítik össze a földet

Nem az emberek szaporodása – legyenek bár

Ígéreted szerint a homokszemeknél is többen

Mert nincs egy sem akit ne Te hívtál volna
Egy sincs aki ne íródna bele a térbe és időbe
Egy sincs kinek útja ne vezetne lakába
És egy idegen sincs ki ne találna hazára.

Kétezer millió de mindegyik egyetlen élet
Mindegyik neve visszhangzik öröktől fogva!
Kebled talán szűk lenne annyi léleknek
Akiket fajtánk fele a lángoknak ad át
Hogy így helyet szorítson övéinek?
Nincs már levegő dicséretednek? Nincs helye
Hogy tele tüdővel lélegezzon a gondolat?
Csalatkoztál volna szándékaidban? Talán túl sok
Embert teremtetted hogy mindegyiket szerethesd?

Örökkévaló! a te számításod nem a királyoké
Aki könnyű szívvel milliókat halálra szánnak
És készek feláldozni egész nemzedékeket
Eszméik és bálványaik magasztalására:
De Te a vetés Mestere Te egyenként megszámlálod
Az arcokat melyeket saját képedre alkottál
És felbecsülöd minden készülő kalász súlyát.

Látod a megkötött népeket itt és ott a kévéket
Melyekből nem kenyér lesz hanem tűz martaléka.
Ott a búza terem bőven – itt az emberek
Az éhínség kosarai egyezsége jutottak
Már a halál vámszedőivel.
És mindegyik bölcsnek véli ezt az abszurditást:
A fehér kenyér fölfalói felgyújtják az aratást
Az égett búza szaga csigázza az éhínséget
És amikor az elvadult tűz megtöri a szél derekát
Emberekből és venyigékből vetnek tűzgátat
Meg sem szabva előre annak határát...

Lázadjon fel e rettenetes dicsőség: *embernek lenni!*
Ebben az emberi farakásban mely felhalmozódik:
Emlékeztess minden élőt hogy egyedülálló Tebenned
Hogy mindegyiknek fenséges lelket adtál
Hogy a Te bölcsességed nem a hatalmasoké
Hanem – ez a józan ész – az alázatosaké.
Tanítsd meg őket a Te hallatlan nevetésedre
E nagy falak előtt a Nagy Kövek előtt
Melyek vas záraik közé szorítják a népeket:
Tanítsd meg nekik a villám acélkacagását
És mindegyik venyigéből legyen kardél
Suhogtasd angyalkezekben a fénylő villám-pengét
Hogy felperzselj annyi tudós ostobaságot!

Mivel a tűznek kell megtanítania őket
Lépjenek az égő csipkebokorba s lássanak Téged!
A lángok legyenek számukra a szárnyak! Szelőrvény
És ragadozó madarak örvénylő serege
Fesse vörös-aranyra a haragos húsvéti eget!
Mivel az embernek a pokoli nap kell
Hogy Igazságodat és Arcod visszáját lássa.
Te a pokol-tüzet kegyelem-tűzzé változtathatod
A halál könnyörtelen voltát feltámadássá
Mert még ha az ember hamuvá omlana is össze
Képmásodat őrizné léte vízjegyében – Téged magadat
Aki halált legyőző fehérizzású Tűz vagy!

PROPHÉTIE DU SOIR ESTI PRÓFÉCIA

Sok-sok a szóbeszéd s a szél itt ebben a világban,
Temérdek a kavics s a megbicsaklott lépés.
De a hegyek magányosan a csendben ülnek.

Hallgasd csak tömör méltóságuk estelente,
Midőn a völgyeket a kezdetek békéje már belepte
S az egynapos talaj árasztja ömlő frissességét.
Hallgasd. Az űr egyetlen csillag, egyetlen harang
Kolompok hangjától körülhízelgett pásztorének
Mely az istállószagú nyáj boldog békéjébe vegyül
– Ó magányosság – te fáradt szívek ős-szentsége...

***

Egyetlen nyelv: sas szárnyal fenn és a kövön
A zerge biztos lába csúcsokat keres. Egy szikla
Vezérli lépteit a szakadék felett. A szirti fa
Szédítően áll az ég felé vetett gyökérzetével.
A dal aláereszkedik már a tanyákra, de emléke
Az álom szélén lázba hoz még egy fagyott forrást
Hová az álom istenei inni térnek meg
A tarka fényben, gondolatban fürdő levegőn át.

Bábel halomba tornyozhatja meddő álmait
S a zajból tömböket hasíthat rettegése ellen,
Végigrakhatja rabszolgákkal lépcsőit rákényszerítve
Rabjait, hogy lábához rogyva zengjék magasságát,
Árnyéka még a lábáig sem ér e nagy hegyeknek,
Melyek zord megvetésük árnyát vetik Bábelre:
És lám az Örökkévaló ott fenn az idő kilátóján ülve
Hallja amint a falrésekben nő a zsendülő fű
S a vadzab szétfeszíti hatalmas építményeit!
(A fű csomókban lepte be már a romhalmazokat)
Megmarad a csillagok tűzét imádó pásztorének,
Egy ottfelejtett ekevas a szántás szögletén...

VENI CREATOR

Vigasztaló! midőn épp az est takaróját
Arcomra húztam, hogy fajtámmal kihunyjak,
Zene ébresztett fel. A szél zenélt
Csontjaim között: vagy talán a föld
Kivetve a kohóból; az estharmat zománca
Pattogzott meleg talaján. Így sírnak
A századok, ha kiássák a sírokból,
Melyeket a forró Ázsia homokja fedett,
A holt Birodalmak vázáit. Ha felfüggesztem
Dávid hárfáját a fűzagra, látom
A szent Király táncol a frigyszekrény körül;
S ha a Könyv a szél parancsára kitárul, ím
Moáb felett Jeremiás furulya-síralma hallik.
Egy sem hal meg a nagy szavakból. Tudom már
Az ige egyedül örökkévaló: lélekígéret,
S egy nap jönni fognak a lélek emberei, kik
A nyelv szilárd talapzatára állva
Fedetlen arccal imádkoznak, tekintetük
Nem rejtik el szégyenkezve süvegük mögé

Mert ha az ének

Fátyolos és hörgő hangja a Keresztelőnek
Azért van ez, mivel az ember – sár-születte –
Sebtől lukacsos még, teljesen ki nem égve
Beszélni tud csak, énekelni nem. A lelke
Ritka mint a falak közé zárt levegő:
Semmi sem viszi a hangot messzebb önmagánál,
Csak a kövek felelnek a költő szavára.
De ha nem is hallják, beisszák ezt a hangot
És egyszer majd felismerik az emberi tüdők, hogy
Leheletük a Szó volt, oly természetes,
Mint levegő vagy napsugár a póre bőrön.
E nap majd látni fogja, hogy a föld megáll, mint

Fazekas korongja, ha a váza kész már. S Te
Vigasztaló! Te lángbaborítod majd tüzeddel,
Pünkösd paraszával a föld egyetlen lelkét,
Minden embert, kit az egy-Ige egyesített
Egyetlen templommá, egyetlen üres sírrá,
Egyetlen vázává a Lélek áldozatához.

JACOB (1970)

JÁKOB

(Részletek)

LES BÉATITUDES
A BOLDOGSÁGOK

*„Boldogok a lélekben szegények,
mert övék a Mennyeek Országa.”*

Ők az élő víz mely emlékezik forrására
Szabadon szökellő és ragyogó víz.
Vidám mint a zerge a nagy hegyekben
Békés mint gyümölcsöskertben az ösvény.
Folyása Isten ideje az emberek között.
Benne minden önmagától szabadon tündököl.
Tökéletes csupaszága oly tisztává teszi
Hogy e víz semmit sem tud kristályfényéről.
A lelki szegénység tekintete mindenütt
A Szépség szerelmetaes tükre.
Benne tükrözödnék a száraz talaj repedései
A kiéhezett szemek hol semmi sem sarjad
Még a csökönyös gyom: a kétségbeesés sem.
A riasztó üreges arcok küszöbén
E tükör látta lángként inogni a lelket
És kiolvassa a világ ítéletét
Mikor a semmi fújja a lángot
És egyedül tanúsítja hogy ő az Isten.
Elmeríteni a szemet
A továbblétező ember-üregbe
Hitemre! rémülve kutatni egy kiáltással
Annyi mint érezni

Mily megkövült nem-mel
Veti magát a csupasz hit
Az Irgalom feneketlen mélyébe.

Az aki egész nap munkálkodik
Tudva hogy semmi jóra se képes
Aki remél anélkül
Hogy kínjától várna valamit

És teljesen odaadva magát
Tudja hogy semmit sem ad,
Aki a távollét idején talál Istenre
Kiaszott emberségünkben ásott kútra
Aki csak könnyeivel bizonyítja Istent
Vigasztaló mivel maga megvigasztalhatatlan
Aki alázatosságból hajlandó elveszíteni
Azt a korty vizet
Hol szelleme egyedül oltotta szomját
Ő a forrás ahonnan örömet meríti
Maga a Forrás a szökellő szomjúság
Melyből az öröklét él.

*„Boldogok, akik sírnak,
mert megvigasztalják őket.”*

Azok kiknek könnye
Az éjszakai eget szemlélve
Olyan szívből száll fel
Mely nem bírja a rabságot tovább,
Olyan lélekből amely csupa hiány
Ciszterna minden szomjúság
Öröktől kiáradó teljének:
Isten kemény időkre teremti őket.
Ott vannak mindenfelé az embersivatagban

Hol ritkák a források
És még ritkábbak a könnyek!
Az ember amint előremegy
Egyre jobban eltömi magában a forrásokat
És kineveti a süket lélek uralmát
Mely menekül tőle.
De a források művészete nem vész el;
Sem a remény hogy nem apad ki soha
Az itt vájt hiány.
Itt: a teljes tagadás közepett.
A távollét kutatói
Fáradhatatlanul fúrják a betömött kutakat.
A könnyek adománya kell a gondolatnak,
Az elvakított ész könnyek között imád
Isten rajtuk át világosítja meg
De el nem égeti.

Könnyek! mindenkit egyazon Éjbe burkolva
Hol csillagok szórják be az Áldott Arcát...
Általatok engedi Ő
Hogy színről színre elviseljük:
Az elvakított szem harmat-tekintetet könnyez
Mely elenyész Isten látásában
És folytonosan újjászületik
Gyöngy! egy fekete és sebzett fókuszpontból.
Boldogok ezek az örök villámsújtottak
Kik a tüzet idevonzzák
Hogy könnyekké változtassák!
Kiegetve a Látás tüzén fajtánk sötéttségét
Napragyogásúvá mossák hályogunkat.
Vakok a vigasztalan szerelem
És a kegyelem által
A láthatatlan ragyog

És Isten önmagát látja bennük
Mint az első reggelen
A világ az ő szemükben.

*„Boldogok a szelídek,
ők öröklik a földet.”*

Ők Istennek a beszívható levegő,
Az emberek között
Nélkülük a gyilkos emberiség elpusztulna
Megfulladva saját lehetetétől.
Jelenlétük mégis szerényebb közöttünk
Mint a májusi ösvények szélén a pünkösöd
A loncág melynek illata a szívhez tapad
Mint az édes bor észrevétlen mámora.
Csendjük izzik belül
Ebben a lángnyelv-bokorban.
A Szentlélek tűzmézet rejt belé
Lankadatlan száll fel a dicséret innen
Hol minden méh örömet talál
Minden gondolat.
Mosolyuk: bizakodó tavaszi reggel.
Mivel a rosszat a nyomorban megismerték
Csak a jóságot látják,
Még a legrosszabban is
A legfeketébb sötétséget világítja meg nékik
A könnyek szivárványos látogatása
A föld vesszőként hajlik a bocsánat alatt
És ha vérüket kívánja hogy elcsituljon
Ez a kegyetlen szomj
Amelyet annyira szánnak
Semmiféle fal nem védi a szőlőskertet.
Szőljük minden időben érett
Hogy lábbal tapossuk.

A hóhér már helyet készített a kádban
Nekünk megrögzött cinkosainak maga mellett.

Ó névtelenek! robotjuk mindig a hallgatás.
Lelkük minden zajt a csendbe olvaszt
Melyet az ember többé már
Nem hall a dolgok felől.
E lélek a fa és a szikla nevére figyelmes,
Mint az állatok szeme kérdez:
Tevékeny tükörként jelen van
Isten előtt Akitől
Hogy megossza azt az egész természettel
Az egyszerű és titokzatos értelmet kapja.
Ezért mi megöljük a szelídeket
Elpazaroljuk az értelmet
Semmibe vesszük félve tőle.
A szelídek kihívják a láthatatlant
Tekintetük tűrhetetlen: vájjuk ki hát
De eltelve vérüktől és mosolyuktól
E szép világ akaratunk ellenére is
Az ő Országuk.

*„Boldogok, akik éheznek és
szomjúhozják az igazságot,
mert majd kielégítik őket.”*

Azok talpa alól ették a sarat
Kik eltaposták őket
Arcukat köpésekkel borították
Hogy Isten e kehelyből igya arcát.
Nem illik hogy egy próféta is
Elvessen Jeruzsálemen kívül.
Megkövezik tehát őket
A templommal szemközt.

Fenn tudósok, komoly oszlopok
Ugyanígy a Törvény ocsmány gyomra:
Lenn a csőcselék röhög
Köveknél keményebben.
Annyi pökhendiség annyi ostobaság.
Isten talán hiába jött el.
A hiábavalóság ez a tükör
Ahol az Abszolút távolléten át
Mutatja meg Magát:
Igazságossága elhagyja övét
Mivel maga is egészen a haláláig
Igazságosságára hagyatkozott.

A koldus csészéje: Isten üresben.
A tárt tenyér szögekkel átluggatva.
Talán bele kell köpni a csészébe
A kezek sebeibe a jótévők arcába?
Mert a jóság hízeleg és vakarja
Viszkető testét
Jámbor koldusok szelíd szőrinél.

Félelemből: a száj gonosz a szegények nevében
hogy követelje pohár vizüket marék rizsüket
– Jelképeid Egyetlen Szükséges.
Ily keveset kérve
Az ember nem olyan szegény mint Isten?
Majdnem annyira elmosódott
Mint Isten a földön?
Emberek egyrakáson, egyre fojtogatóbb szám
Mely eltömi előlük az eget és az arcot:
Egy napon e szájak
Egyetlen vulkánná válnak
Egyetlen gettó – örvényéből
A városok szívére köpve.

Ha halni nem akar
Minden szem e vulkánna mélyül.
Tömegek üvöltének szemből és torokból
Kiáltásuk lakhatatlan némaságában.

Isten ott is megőrzi csendjét.
Összegyűjti arcát az erőszakosoknak
Hogy megmossa ott.
Ő az aki emlékezik arcunkra
Nincs egy darab kenyere számunkra
Csupán csak emlékezete
Az Igazságosság van
Amelyre mások nevében kevesen éheznek.
A szeretettől büszke nagy szívek
A tüzes vas mely megjelöli az emberi nyáját.
De az Igazságosság tanúinak
Vértanúsága a hallgatás:
Az hogy e vulkán e megjelölt nyáj legyenek
Hogy eltűnjék a szent agóniát

Az emberiséget

*„Boldogok az irgalmasok,
mert majd nekik is irgalmaznak.”*

Szemük a szépségre mosolyog a lupusz alatt
És az arc tócsájában melyet lábbal tapodnak,
Ők isszák az elveszett ég harmat-hajnalát.
Látták a lelket fölnégyelt árnyán át
Meggörnyedve hogy lassítsa a téboly vágóját
És a létet meredező rettenet-odújában
Amint koldulta patkányrágta önazonosságát.
Maga Isten is e tiszta szemek áhítata nélkül
Elviselhetné-e látásod ó emberi valóság
Egész a kiáltásig
Hol már csak zúzott Arca vagy?

Aki érezte hogy agyvelejéig áthatja
A jéghideg és őrült rend
Mely a Barmot megvacogtatja
Az megszánja a bárányokat és a hóhérokat
Mivel szíve közlekedik nyomoruk keverékével
Összegyűjti a gonoszok sosem hullatott könnyeit
És a jók tört foga közt ki nem ejtett igéjét.
Az egyetlen szűrő
Mely tisztává teszi a fekete éjt
Mikor az ember lényege saját sarává süllyed
Ez a vallomás mely szavakra nem szorul
A menekülés a megtört Archoz
Mely egyedül könnyörül.

A legelesettebb bűnös
Szent a többi előtt
Ha irgalmaz magának
A torz-arcú Isten nevében.
Ki így magának megbocsát
Elsőnek érti meg
A visszautasítás falát
Melyet befeszít a bocsánat.
Tudva milyen undort győz le Veronika
(Az önutálat taszítóbb a gennynél)
Mikor alázattal serényen
Összegyűjti és fölmutatja
A meztelen rettenetet
Az emberi rútság summáját: a szennyet,
Az isteni fájdalom summáját: Urát.

Boldogok akiknek bűneikre vetett tekintete
Ez a lepel melyen hirtelen
A Szent Arc megjelenik.

*„Boldogok a tiszta szívűek,
Mert meglátják Istent.”*

De ki tiszta?
A nyugodt szellemben tükröződő Isten
Előbb lecsillapította
Hogy jobban lássa Magát benne.
Merőlegesét a lenti felé hajította
Kivájva így az
Örvényt dicsőségben.
A hatalmas ég nem oly magas mint a lélek
Mely fölé térdelve hajlik mint gyermek
Hogy a tó vizét tenyeréből igya
Mily sok az ilyen hegyi tó
És ki tud róluk!
Nem ismerik sem magasságát sem mélyét
E szívnek melyre irigy az azúr
Hisz Isten merül belé.

Józanok. Állatok és emberek
Ide járnak inni.
Nytott szemük
Istent látja mindenben.

Istent látja, Istent helyezi mindenbe.
Boldog a névtelen
Nap hiú szavak nélkül.
A mozdulatok adják muzsikájuk
És a lég megremeg tőlük árnyrétegei révén
Láthatatlanok: ez a kéz és ez az ág
Kormányozza szinte mozdulatlan tempóval
A gondolatokat melyek fenn
A feneketlen eget pontozzák.
A távolság s a szellem egymást nézi:

Komoly mosoly melyet a láthatatlan ismer egyedül.
Mily küszöbök az örök felé
Nap nap után bizonyos arcok
Milyen rejtély a köznap: kibogozhatatlan.

Mert a küszöböt csak a meztelen lépheti át
Mily nehéz a meztelenség ó Atyám
És a szemérem a tükrökkel teli sivatagban!
Csak a láthatatlan az igazi meztelenség
Sem a levelek sem a ruha nem rejtheti el.
Ez a nyíltság: a harmat fiatal bőrének
Íze. De a mi arcunk fonnyadt
Meztelenségünk a melltartóké
Melyeket mutogatnak
Fonnyadt lelkek és lötytyedt formák.
Egyedül a szépség nem rémül el e mocsoktól
Csak a tiszta szívűek látják benne
A rejtett tisztaságot.

*„Boldogok a békességesek,
mert Isten gyermekeinek hívják őket.”*

Kik keresztfelfont kézzel a vízen lebegnek
És már szájukban van obulusuk
Bárkák melyeknek árboca
Csak a rozsdás kereszt
Ott a temetők pipacsai felett
E millió és millió haladék-élvező
Kiket a halál gyermekkoruk óta megszelídített
Békések mind. Egyik sem a béke munkása
Csak az aki a halált erőszakkal lerombolja
Csak az feszül keresztre – viharok mérlege.
A béke ez a szétfeszítés
Melyen győznek tagjai: a villám
Mely folyton feltépi s bevarrja a sebet.

Én gyenge nem tartozom e tanúkhöz
Kiknek teste az Egyetlen sebforradása
E seb sajkása áthatja őket:
De mosolyuk – tudom – fenntartja az eget
Tekintetük varratlan reménység
Derűs víztükör örök feszülésük.
Láttam a réten a cseresznyefa alatt
Egy júniusi napon
Kék ruhában az örökkévalóságot.
Vak volt... E hősök vezették a menyasszonyt
A csak általa ismert szépségek felé
Úttalan utakon – csupán csak
A láthatatlan villáma égett szemében.

A világnak nevezett megosztottság idején
Az ármány nélküli ember itt
Kardnál jobban lángol.
Az örökkévalóság törékeny s erős kezébe kapja
A csata most e zárt öklön fordul meg:
Minden a kardmarkolaton dől el.
A szív! és ez az édes akarás
Melynek győzelme
A teljes ráhagyatkozás
Arra ami belőle él,
Közölni így a dicsfény-tüzet azzal
Ki beléegyezik hogy tűzhelye legyen.
Boldogok a tűz gyermekei: a békességesek.
Az egyetlen kardnak e tündöklő lángolása
A mélység az a seb
Melyet rajtad ejtenek
Ó emberi alak!

E seb mélyén születik a vérző Isten.

*„Boldogok, akiket üldöznek az igazságért
övék a mennyek országa.”*

A Bárány kinek Szava kétélű kard
Átadta nekik ajka leheletét
Ők is nyelvük is tiszta tűz.
A nyájban tűzgyújtó gyapjuk
Napot melenget a közös veríték alatt.
Lángjuk hevíti a lelkeket ha szólnak
Szirénát fújnak rájuk: az Igazság
Parazsuk azt csapkodják hogy eloltsák.
Meztelen hát hajlik a vesszők alá
Az ütések vörösre izzítják s porrá emésztik:
Hamu és szív lábbal tapodják őket.
A történelem egy pillanatra megőrzi
Ezt a fűtonzúrát.

Így haltak tegnap a tanúk: dicsőséggel.
Ha még Isten halála is nevetséges
Minden igaz egyszerre csak az Igazság nem.
A betonozott szellemben semmi hely
Minden út a lehetséges felé
Mely csak lakatlan tiszta.
Pilátus fajtája megvénült.
Nem hagyja már
Hogy rejtett visszautasítása kérdezze:
Mielőtt a kérdés megszületne
Elfordítja arcát de válasza
Már korábban összekarmolta.
Zajunk színig
Beborítaná e tekintetet
Csak önmagát örli és nyomban összeomlik
A tér csupa ember-por-törmelék.

E porban e menekvésben vájt kutak
Változatlanok az örökös horzsolódásban
Csendesek mivel kolostoruk a láрма
Ezek a vég nélküli lábbal tiport tanúk:
Imájuk a kavargásban tiszta marad
Minden szót kioltanak hogy feltámasszák.
E szavaknak
Melyek értelmetlen ajkunkról hullnak
E talpunk alatti szüretnek
Kifacsarták vérért
Az Igéé ők így osztják meg keresztjét
Sose veszik le szemük
A felszegezett értelemről

Az Igazság minden rostjában szenved bennük
Ez a szenvedés az Ország.
Feladatuk az hogy virrasszanak:
Ne hiányozzék Isten lehelete és vére
Ne apadjon el az értelem az emberek között

És megmaradjon az egyetlen hely
Az egyetlen forrás.

*„Boldogok vagytok, ha miattam
szidalmaznak és üldöznek titeket
és hazudozva minden rosszat fognak rátok.
Örüljete és ujjongjatek:
nagy lesz jutalmatok a Mennyben.”*

Ti vagytok testem tagjai
Mondja a Keresztrefeszített Ember.
Én magam nyújtózom ki rajta:
Igazságos tehát
Hogy oda szegezzenek benneteket.

A hóhérok a forráskutatók
Bordáitok között akarják átdöfni szívemet.

Kegyetlen az emberek szomjúsága:
Ti vagytok annak vízerei.
Mikor a balsors vájkál bennetek
Hatoljon el a fékezhetetlen örömig
Hogy engem fakasszon belőletek.
Végső fájdalmatok az egyetlen út
Hogy az emberhez jussak
Én az asztal mely táplálja agóniátok.

Mikor a végső szorongás megszakítja szívetek
Arcotokat beborítom
Egy óriás selymes mosollyal:
Ez irgalmam visszfénye.
A kutyák az emberek előtt habzsolják
Mert ezek elrémülnek
Hogy a feneketlent kell inniok.
Mert ti vagytok az örvénylő mély kávéja
És az igazság változatlan tükre:
Átlátszó tekintetek az én leheletem
Sajgó szenvedések a Vigasztaló kiáltása

Aki egyetlen hanggal
Tagadja az Atya távollétét.

EMMAÜS EMMAUSZ

Emberi nyelv dicséret a neved
Minden szó belőled fakad
Termékenyebb vagy mint a dús mezők:
Ha az ember szőlő fái meghajolnak
Gyümölcsük súlya alatt
Ha az ember megszenteli szavát
Saját szívét alakítja.
Áldott ez az átalakulás!
A szó ereje túlhaladja
Mindazt mit a bölcs róla tudni vél
De bárki bírja a hatalmat
Ha Isten nevében beszél.

Ki önmagához szőlő zárkafallá lesz,
Magába nyeli vissza leheletét,
Magát légtől be betegségeképp.
A mászt szólító áttöri a falat,
Bármit mond Hozzád szállnak a szavak,
Mit száján kiejt egyedül Te vagy.
A szó mélyén Te vagy.
Hozzád kiált már ébredésem,
Nyisd meg szemem hogy lássalak.

Elfogy levegőm Nélküled: Te légy leheletem.
Tenélküled eltompulok légy érző idegem.
Tépd ki belőlem a konkolyt
Az üresen burjánzó szót
Úzd el mint démonokat
Hisz Nélküled szólnak.
A nyomomba osonó szó-szukákat

Űzd el e magam-alkotta bírákat.
Űzz el magamtól is, igaz Istenem,
Mielőtt énem rossz fele végezne velem.

Téríts engem ahhoz a szóhoz,
Melyet Te küldesz: az értelem Te vagy.
Tedd nyelvemet figyelmesebbé,
Taníts, hogyan szólítsalak.
Még ha vitáznék is Veled,
Ellenérvem legyen dicséreted.
Hogyan is énekelnék ha nem szállnék Feléd?
Ha nem magasztalnálak hogyan is szólanék?
Ünnepi mise lesz ott bármily csöpp párbeszéd
Hol Te töröd meg a csend kenyerét.
Áldott legyen a Te igéd a szent:
Minden találkozással
Új Emmauszt teremtet.

CHIEN FOU
VESZETT KUTYA

A Te Árnyékod rejtőzködőn
Átrebben egy mosolyban
Az előbb veszett kutyaként haraptam
A víz áttetsző tükrét

Most már mélyre merülök
A felszínt nem érintem
E tekintet melyben elmosódom
A mélyben pihen

Elrejtezem Benned annál jobban
Minél áttetszőbb e nap
Amely melenget és feloldja
Kemény és szelíd Arcodat

VARIANTE
VÁLTOZAT
(ugyanarra a témára)

Árnyékod rejtőzködőn
Átsuhan míg tart egy mosoly
Veszett kutyaként habzsoltam rég
A tiszta vízben tündöklését

Most már a mélybe merülök
A víz színét nem érintem
E tekintetet melyben elmosódom
Lenn a Te mélyedbe rejtem
Ki oly áttetszővé teszed napod
Hogy elmosódik benne Arcod.

TU ES
TE VAGY

Szemem a forrásban fürösztöttem
Láttalak Téged.
Mit láttam? Áttetszőséged
A meztelen mélyet.
Nyilvánvalóbb vagy
Mint tenyerem mélye
Amelyből ittalak.
Hogy a világ oly távol van Tőled
Torkom szorongatja
Nélküled se szó
Se gondolat.
Mire képesek a rendszerek
E törmelékek felettem?
Csak arra, hogy összeomoljanak.
Azért küszködöm
Hogy az eltiport elnyomott embert
Kihozzam alóluk a fényre
Kéklő eged alá.
Csupasz kezem erőfeszítése
Téged dicsér: ezzel tartozom Néked.

SOPHIA (1973)
BÖLCSESSÉG

(Részletek)

ECCE ANCILLA

Egyetlen szóban egész lelke: Legyen!
Nem rabszolga-léleké
Nem csökönyös ökör erőfeszítése
(Szeme legyekkel lepve)
Nem járomtól gyötörten
Hanem vakító szemtől szembe
Egyetlen Igen!
Minden benne van e szűz tekintetben
Reá néz, Aki ismeri őt.
Századokról századokra nyitott arc
Századokról századokra Magnificat
Mindenre igen

A fiatal leány
Meg merte ezt tenni.
Formának lenni olvasztótégelynek
Hol az emberek örök nyomora
Hol az örök nyomor az Ember
Istenné válik.

ROSACE
RÓZSAABLAK

1.

Én

Még egy mécs sem
Főleg nem gyertya
Csak egy szál szikra
Mécsbél az Éjben

Én

Vagyok Éjed mely engem emészt
És semmimtől világlik
E semmi-tűz óriás árnyat vet
Melyet eltöröl haldokolva

Én

Pislogok az üres ubikvitás
Legvégső pontján
Vak kihagyásaimtól
Megremegsz, Örökkévalóság

2.

Ha szívem

Gyémánt-telep
Törd össze hát
Többet ér ez egyetlen
Megértés-karát
Mint egy univerzum-szív

A szeretet

Itt összegyűjti
Minden erejét
Forognak a világok
E ponttá lenni

3.

A halál
E kemény mag
Mely védi bezárja a lelket
Épp ezért
Az ige az emberben
Önmagát szüli önmaga ellen
Csak annak van értelme
Ami magunk megtörésére készítet
Élni annyi mint megtörni magad
Egyébként
Az én héjában
A szó megakad

4.

Az én a Csíra
Mely kezdettől
Keresi talaját
S így
Bővíti a tereket
Meg újra világokat teremt
Hol nem ver gyökeret
Feneketlen nyálkahártyát keres
Egy égi testet
Sophia
Isten
Belső égboltja
Az Én beburkolja
Feltöri hogy csírázhasson
Számomra a nőkben ezt akarja
Makacsul

5.

Sophia (Bölcsesség)
Téged kerestelek minden nőben
Mindegyikben
Téged kerestelek

De a nők nem értettek meg
S a férfiaknak ez a nőző férfi vagyok
Csupán néhány pap
Sejtette meg

Ők tudják
Amit őskoroktól
Fölfogni senki se képes
Hogy az egek rendje nem hímnemű
Az Őselv maga nőnemű
Egyedül ők látták a Bölcsességet
Amint felfedte kebleit

Egész gyermekkoromban anyátlanul
Jól tudtam ezt
Ezért vagy nékem Sophia
Az abszolút ugyanaz minden nőben
Mindenütt jelenlévő elérhetetlen
Melledtől elválasztva
Dómmá teszem azt

Amíg az ész volt
Kiaszott dajkám
Álmaim
Éhenhaltak
Mikor kellő időben megértettem
Hogy tej freccsenhet a nők szeméből
Életben maradtam

Inni a szemekből
E vizeket a tér fölött
Kívánni valami egyre sötétlőbb
Átlátszó forrást
A Kezdetet
Arcod tükréből magam meríteni
Ó Panaghia (Legszentebb Szűz)

6.
Ott kerestelek hol maga Isten fogantatott
A benső tájakon
Mert a távolság csak a te vágyképed
Az átlátszóság csak a te vágyképed
Az istenség csak a te vágyképed
Eleven hús vagy Te
Seb a méhben

Te vagy fajtánk mely visszautasítja a halált
De anyaméheinken át
Feléje vérzik felnyílik özönlik
Megszülve minket harckocsik hernyótalpa alatt
Gázsugarakban bombalángban
Addig viszed az embert mígnem téged akar
Anyaméh kereszt sírárok

Mielőtt tudtam volna hogy létezik Atya
Szerettelek Sophia
Megtanítottad mi az ember
Ki miatt mindig kétségbeestem
Önmagát teremti rombolja le
A te mosolyodban

Kő-Szűz ajkai
Ki Fiát szoptatja

Mily szeretet mily fájdalom
Szánta a felnőtt embert arra
Hogy leheleted kialakítsa
Hozzá hasonló bűvös gyengédség
Talán a búzamezőn hullámzó szél
Valami invázió-visszfény földjeinken
Egész életemet
Az egyetlen Egységnek szenteltem
Végül is ezt a mosolyt
A vizek kétértelműségének ajánlottam
Nem tudva megkülönböztetni a lenn-t a fenn-től
Az Atyát és az Anyát
Bizonyára ez volt a felfedezés

7.
Egyetlen férfi sem hághat elég magasra
És nem szállhat oly mélyre
Hogy benned nemzzen
Egyetlen nő sem lehet a forma
Hol érlelődik gyümölcsöd

Egyedül Isten képes betölteni
A szimmetrikus Dicsőséget s poklot
Egyedül Isten lényege az hogy
Has és örvény

Néha azonban
Te is megremegsz Bölcsesség
A nőben kit a férfi
Csakhamar megtermékenyít
A kettő annyira egy
Várakozásában
Hogy kifürkészhetetlen kupoládat alkotják
Benne bezárva Isten és te

A tettet követő villám
Éjszakájuk fogva tartja őket
Ez a kezdet öröktől örökre
A görcs az egyetlen cikázás
Mely kettészeli
Mindkettőjüket
Együtt zuhannak
Magasba mélybe
Az androgyn örvény
Illeszti egybe őket

8.
Fény és sötétség: két rend
Egyben megteremtve
Egyformán csodálatosak
Együtt betöltik a teret
Kívül Belül
Egymással telve
Egymásból születve
Egymásban pihenve
Öl és sír

A bölcs egyszerre él
Két lakásában
Meg nem osztva magát
Tudja
Hogy Ürességük az Ugyanaz
Hogy Vendégük az Ugyanaz
Hogy Ajtajuk az Ugyanaz
A teremtetlen felett

Szemközt él
A kezdettel

9.

A napraforgó
Alig mozdul
Mégis végtelen
Kört ír le
Állj a küszöbön
Arcod az Igen
Utakat sugárzik
Bár el sem mozdul

10.

Mikor a Tojásban vagyok
Utazom
Felhők szállnak
Szemem taván
Kiárad a tenger
Ajtóm előtt
Az Ajtó ellipszise
Csaknem elmerül

A víz feldagad
Egészen szempillámig
A Tojás betelik

11.

Tenger vagy ég
Melyik a férfi burka

A kettő együtt
Éjjel az ég
Nappal a tenger
A víz s az égbolt
Egyetlen nyálkahártya
Sós csillagos

Ki megszületett hogy szülessék
Egyszerre mindkettőben fészkel
Egyetlen ponton
Nagyon magasan s nagyon mélyen
Az Univerzum-Tojásban
Egynek álmodja magát
A lélektől a planktonig
A mindenevő feketétől
A kék böjtig

Ha túl korán felébred
Gondolkodik
Szétválaszt
Rendet teremt
A világ és maga között
De nem születik meg

12.

Az ember repülő hal
Azt álmodja, hogy a tenger háló
Minél inkább látja végtelenségét
Annál jobban összezsugorodik

Repülés közben felébred
Az ég hálójába fogta
A tenger már csak pocsolya
Az álom vergődik benne

13.

Az álomban
Közlekedik a lehelet
Háló ez
Nő-alakú
Kutatja az eget

Éj kerek kebleid
A csillagködök
Középpontjuk
A szédület
Hol tej buggyan elő

Mi marad a háló
Rácsán kívül
Az eleven sötét
Az istenségnek
Mérhetetlen éhe

14.
A végső bölcsesség
Tán nem tudod
Az otthonod előtt
Futó patak

Nappal hány hang
Zajong körülöttem
Hallod mindegyiket
Ám forrásukat soha

Éjszakában
Az éjt hallod csupán
Amíg zsong benned
Zsong, zsong magának

15.
Isten táplálja a
Szelíd hegyek kékjét
Lehelete
Tejes köd
Ott vagyok és nem vagyok

Kilátó vagy füst
Semmiségem körülvesz
Add hogy csended
Megoldja nyelvem
Mint kebleid között
A tér

Ó Anya

16.
Anya ki az Ajtó vagy
Amelyet átléptem
S melyet nem léptem át
Megszületve tőled
S még születésre várva
(Ha már lennem kell)
A fiú vagyok kit nekem adtál
Hogy oktassam őt
Lépje át a küszöböt melyet
Tudom magam soha nem lépek át

17.
Eltűntél
A hegy mögött
Egy csúcs emlékezik még
Körvonalaidra
Ezen az Ajtón át
Amely te vagy
Követni akartalak
Távollétedben

Még egy lépés
S egyedül lettem volna
Sziklafal

TU (1978)

TE

ROSÉE
HARMAT

Bocsásd meg hogy rosszul szerettem
Hogy nem tudtam megtartani markomban
A forrás vizét míg számhoz emeltem
Legalább megmaradt a szomjúság bennem
Minden reggel harmatodtól várom
Hogy frissessége nedvesítse ajkam
És átgyalogolt napjaimat áldom
Hogy folyóidra olyannyira vágyom
Bár elég a víz egyetlen cseppje
Kegyelmed csobogva oltja szomjúságom.

EN FACE
SZEMKÖZT

Arcod lesz a Szél csapása
Mely hirtelen arcomhoz tapad
Énem másik oldalán
A Szél szent sietsége
mely hirtelen arcomtól elszakad
Ha elvakít Jelenléted.

UNA (1978)
EGY

28

Szűz Bölcsesség! emberek anyja
Teljes gyengeség így mindenek hatalma
Ki fenn trónolsz a könnytől mosott kéken
Te elszenvedsz minden erőszakos vétet
Mellyel a férfi oly könnyen bemocskolja képed
Öröktől mikor meggyalázza a nőket
Önmagát csonkítja megfosztva lelküktől őket.
Ez az örök lélek általad él tovább
Ha a férfi ezt felfogta hosszú próba után
Miattad tisztelettel hajol meg a nők előtt
De semmit sem remél e szép testektől
Széttört minták: jó öntőformák a halálnak.

54

Te kihez esengek létezel számomra?
Te oly valós női – te avagy én magam?
Ki ezt az én által kitalált szerepet játszod
Kiről játszva azt képzelem hogy árnyam?
Mégha játék is csupán mily kegyetlen
Bár nem érintlek s nem érintesz engem
Mégha magam játszom is a két szerepben
Mégha hasztalan várod is a játék végét
Jelen vagy a színház közepén
Hol folytatom – önmagam rejtett álarca én –
A kimerítő párbeszédet másoddal kit bennem
A hasztalan vágyott szerelem szült.

DUEL (1979)
PÁRBAJ

122

Emlékszel? hosszan egymást nézve
Megéreztem az örök pillanatban
Lelkemet amint szemed színére
Felszállt mélyedből remegve
Szemérmesen mint fű között a forrás
Csak Te meg én voltunk a nagyvilág
Az égbolt íve a mi homlokunk
Tövétől nyílt s egymásnak láthatárt
A mély megismerés mosolya tárt
A másik volt a szép nap ajándéka
Tekintetünk egyetlen izzó fény lett
Megtudtam végre ki vagyok s hogy élek.

L'AUTRE (1980)
A MÁSIK

154

Ne légy hát hálátlan a kedves iránt
Hiszen tőle született a gyermek.
Ő szabadított meg végre az Anyától.
Ne vesd szemére hogy álmaidnak
Aszott keblű dajkája volt:
Gondolj inkább szomjára. Sivatagjaitok
Lényege ugyanaz: egymástól távol vagytok.
Gondold meg egy pillanatra s rögtön felejtsd
Hogy mindketten létetek széléről együtt lesitek
Hosszú vándorlástok a szétfutó pályákon
Melyek talán csak délibábhoz vezetnek.
Menjetek. A feledés holnapjai végtelenbe visznek.

160

Az ember túl kicsi vagy túl öreg
Hogy imáit megjegyezze. Minden kék
Odafenn. Csillag fénylik az éjszakában.
Néha a szenvedés kavics. Szeretnének
Messzire hajítani egy parittyával.
Ezt a félelmetes mindenséget
A fülemüle betölti harsogó énekével
Véli a gyermek vagy a gyermekszívű vén.
Kilép önmagából és mértéket vesz
A mérhetetlen helyről mely a gyermekségé.
Így engedi a végsőkig lázadó a természet
Meghalok a semminek hogy az Élőnek éljek.

PIERRE EMMANUEL
VÁLASZA
PAUL POUPARD KÖRKÉRDÉSÉRE (1979):
KICSODA ÖNNEK JÉZUS KRISZTUS?

Vallásunk a megtestesült Isten vallása; az élő Isten, akihez a hívők imádkoznak, nem vonult vissza transzcendenciájába: elküldte hozzánk Fiát. Egyetlen Fiát, a mi Urunkat, aki fogantatott a Szentlélektől, született Szűz Máriától, szenvedett, keresztre feszítették, meghalt, eltemették, leszállott az alvilágba, harmadnapon feltámadott halottaiból. – Ez – avagy talán ma ezt kell mondani: ez volt? – a Krédó második ágazata, amelynek megvallása kétezer év óta alakította az Egyházat napjainkig.

Talán nem értjük meg világosan Krédónk misztériumát, de az megért bennünket, ez a Krédó bennünk a hit, akaratunk elenére is. Egy népszerűsítő televízió-programban egy színész így válaszolt arra a kérdésre, hogy hisz-e Istenben: „Nem, nem hiszek, de Isten hisz bennem.” Belőle támadt, avagy mély sugallatra jelentette ki? Mert Isten hisz az emberekben, külön-külön minden emberben. Isten nem úgy általában hisz az emberben, hanem minden emberben különleges módon: a keresztények ennek abszolút bizonyítékát Jézus Krisztusban látják. „Isten annyira szerette a világot, hogy egyszülött Fiát adta érte, hogy mindaz, aki benne hisz, el ne vesszen, hanem örökké éljen.” – Még sokan vagyunk olyanok, akiknél a földi táplálékok kívánása nem oltotta ki teljesen az örök Élet vágyát, az Isten utáni vágyakozást. És ezek között is sokan vagyunk, akiket nem elégít ki csekély személyes misztikuságunk, a szent iránti ínyencségünk, többé-kevésbé különködő és hanyatlón túlfinomult ezoterizmusunk. És mi már meglepődtünk, ha, mint Simon Péternek, válaszolnunk kell Jézus kérdésére: „És ti, ti is el akartok menni? – Mester, hová mennénk, az örök Élet igéi nálad vannak.” Ez pedig konkrétan azt

jelenti – még ha tudatunk nem is méri fel –, hogy Ő számunkra a Feltámadott.

A Feltámadottba vetett hit mondatja Pascallal a „Jézus misztériuma” c. elmélkedésben: „Jézus haláltusát vív a világ végezetéig: nem szabad aludnunk ez idő alatt.” A Feltámadott állandó haláltusát vív: ez az örökkévalósággal szemben álló ember idejének paradoxona. Az idő virrasztás a Kereszt lábánál, és ugyanakkor megdöbbenés az üres sír előtt. Ha Jézus pusztán ember lett volna, még ha a legjobb is, és ha feltámadásának története csupán szimbolikus feldolgozása lenne, már régóta halott volna, végleg eltemetett. Akkor nem maradna más hátra, mint hogy becsukjuk a templomokat, vagy átalakítsuk őket hangversenytermékké és múzeumokká. Az az ún. evangéliumi prédikáció, amely mellőzné vagy tagadná a Feltámadás tényét, minden jogot elveszítene ahhoz, hogy az Evangéliumra támaszkodjék. Kevesebb értelme volna, mint annak az ideológiai szónoklatnak, amely az új embert magasztalja. De ha Jézus emberré lett Isten, szünet nélkül hirdetni kell, amint az Egyház mindig is hirdette, hogy az Örökkévaló beoltódott az emberi történelembe egy meghatározott időpontra és helyen.

Nekem úgy tűnt föl, hogy a keresztény hit három, lelkiileg egyet alkotó pillanatra épül, és hiszem, hogy ezek egybeesnek az emberi történelem minden pillanatával: megtestesülés, halál, feltámadás. Amikor ezt mondom: „És az Ige testté lett”, vagy: „Isten emberré lett”, számomra ez a következőt jelenti: Isten megadja az embernek, hogy képes legyen Istenre. A végtelen szeretet ajándéka, amely azonos egy végtelen igénnyel. Minden ember számára, először számomra, arról van szó, hogy vagy minden kockázatot vállalva megszerezzük Isten gyermekének teljes szabadságát, vagy védekezve ellene a függőségbe menekülünk. Így bizonyos szempontból minden társadalom Isten ellen védekező szervezet. Mert a szeretet szabadsága egészen más iga: csak akkor lesz könnyű, ha elfogadjuk. Az emberiség a maga egészében, vagyis minden egyes emberben nem tudja

és nem akarja elviselni ezt az igát, és azt a súlyt, a sajátját, amellyel Krisztus megterheli; így visszautasítására és tehetetlenségére van hagyatva. Ez szerintem a valóságban és jelképesen a Kereszt súlya, a prétóriumtól (Pilátus udvarától) egészen Krisztus utolsó sóhajáig.

Az emberiség, amikor felemelte Krisztust a Keresztre, ezzel a teljes súllyal okozta halálát, amelyet ő magára vett, úgy hogy, amikor feltámad, az egész emberiséget emeli ki magával a sírból. Az emberiség: minden egyes ember és az összes ember. Krisztus halálának és feltámadásának ez az egyidejűsége az egész történelem minden egyes pontjával (pillanattal), szememben állandóan az Eucharishtiában nyilvánul meg: az Eucharisztia nem csupán az egyedülálló áldozat emlékezete, hanem maga ez az áldozat, egyszerre örök és minden pillanatban megismétlődő. Valamennyien ebben az áldozatban részesedünk, először azzal, hogy feláldozzuk az áldozatot, aztán azzal, hogy részesedünk belőle (áldozunk). Ez az áldozás Szent Pál szerint hasonulás Krisztus halálához és feltámadásához.

Jézus Krisztusban tehát minden ember kortársa az összes többi embernek. A tagadhatatlan látszat ellenére a valóságban nincs tehát sem üresség, sem távollét, sem halál, sem múlt, sem jövőendő. Ez Húsvét üzenete, amely hallatlan újság marad az idő végezetéig. Krisztusba vetett hitünk vagy hiábavaló, vagy már az örökkévalóság köztünk van, halottak, élők és a majd születendők között: valamennyien egyek vagyunk Krisztus által az ő végtelen Szeretet-aktusában.

TARTALOM

Előszó	5

Pierre Emmanuel	
Az ember és a költő (Bevezetés)	8

SZÖVEGVÁLOGATÁS

I. Önéletrajzi részletek	
Ki ez az ember?	29
Monchanin abbé hatása	33
II. Az emberi arc	
Szólni annyi, mint szeretni	46
Az emberi arc	57
III. Látni!	75

KÖLTEMÉNYEK

<i>BÁBEL</i> (1951)	87
Krisztus szíve	88
Plus que la sentinelle (De profundis)	91
Esti prófécia	93
Veni Creator	95
<i>JÁKOB</i> (1970)	97
A boldogságok	97
Emmausz	111
Veszett kutya	113
Változat	113
Te vagy	114
<i>BÖLCSESSÉG</i> (1973)	115
Ecce Ancilla	115
Rózsaablak	116

<i>TE</i> (1978)	127
Harmat	127
Szemközt	127
<i>EGY</i> (1978)	128
28 (Szűz bölcsesség)	128
54 (Te kihez esengek)	128
<i>PÁRBAJ</i> (1979)	129
122 (Emlékszel)	129
<i>A MÁSIK</i> (1980)	130
154 (Ne légy hát hálátlan)	130
160 (Az ember túl kicsi)	130

ZÁRSZÓ HELYETT

Kicsoda önnek Jézus Krisztus? (Emmanuel válasza Poupard körkérdésére)	131

95/1919 Franklin Nyomda és Kiadó Kft., Budapest
Felelős vezető: Győri Géza ügyvezető igazgató

A „Mai írók és gondolkodók” című sorozat 6. kötete a francia Pierre Emmanuel (1916–1984) mutatja be vallo-
másai és költeményei tükrében. Emmanuel (aki Pilinszky
barátja volt), korunk nagy istenkeresőinek sorába tartozik:
Péguy, Claudel, Mauriac katolikus világszemléletével
rokon világra mutatnak rá az itt közölt szemelvények.

Emmanuel, aki átküzdötte magát az ateizmus telén, így
vallott *Az emberi arc* című kötetében (1965-ben): „Biztos
vagyok abban, hogy a hit a világ tavaszát jelenti, amint az
ateizmus a telet. Ám a tél méhében hordozza mindig a
tavaszt; januárban már rügysznek a mandulafák. Csaknem
egy fél évszázadon át télen éltem, de mindig éreztem,
hogy mozgolódik a tavasz, és egyre fokozódott bennem a
vágy, hogy hirdessem a tavasz jöttét. Mert a tavasz hirde-
tése is hivatás. Törekvésem nem más, mint újramezdeni,
most, a hitetlenség korában, a visszatérést, az éltető fel-
emelkedést a Transzcendenshez.”

Emmanuel programja ma magyar földön is időszertű.